

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ : ศึกษาตำนานเจ้าพ่อศรีนครเตาและพลังความเชื่อที่มีผลต่อการ
เปลี่ยนแปลงเพื่อค้นหาแนวทางการพัฒนาชุมชนหัวเมืองเตาที่ยั่งยืน
บ้านเมืองเตา อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม

จัดทำโดย

นายบุญทัน กมล และคณะวิจัย

สนับสนุนโดย : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

คำนำ

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นฉบับสมบูรณ์โครงการวิจัยเรื่อง “ศึกษาดำเนินงานเจ้าพ่อศรีนครเตาและพลังความเชื่อที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงเพื่อค้นหาแนวทางการพัฒนาชุมชนหัวเมืองเตาอย่างยั่งยืน” บ้านเมืองเตา ตำบลเมืองงเตา อำเภอพยุหะภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ประเด็นการศึกษาคือดำเนินเจ้าพ่อศรีนครเตาผู้เป็นบรรพบุรุษผู้สร้างบ้านแปลงเมืองว่ามีความเป็นมาอย่างไร ทั้งแบบตำนานและประวัติมีผลงานคุณงามความดีที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนอย่างไรและพลังความเชื่อที่มีต่อเจ้าพ่อศรีนครเตาจะสามารถนำมาพัฒนาและทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงได้หรือไม่ นอกจากนั้นยังจะนำมาเป็นแนวทางในการพัฒนาเพื่อให้เกิดความมั่นคงและยั่งยืน

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ทีมวิจัยได้รับความอนุเคราะห์จากหน่วยงานและองค์กรต่างๆในชุมชนและนอกชุมชน ตลอดจนผู้รู้ผู้เฒ่าผู้แก่และชาวบ้านในชุมชนร่วมกันและที่สำคัญคือร่วมกันปฏิบัติการทดลองจนแล้วเสร็จ

ทีมวิจัยหวังว่ารายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นฉบับสมบูรณ์ฉบับนี้จะเป็นประโยชน์สำหรับผู้ที่ต้องการศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับตำนานเจ้าพ่อศรีนครเตาและค้นหาศิลปวัฒนธรรมชุมชนในรูปแบบต่างๆเพื่อค้นหาทางออกให้กับชุมชนและสังคมต่อไป

สุดท้ายนี้ทีมวิจัยขอขอบพระคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยที่ได้อนุเคราะห์งบประมาณสนับสนุนการวิจัยในครั้งนี้ โดยการประสานงานจากศูนย์ประสานงานโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นทุ่งกุลาร้องไห้(Node ทุ่งกุลาร้องไห้)

ทีมวิจัย

30 มีนาคม 2552

บทคัดย่อ

โครงการวิจัยเรื่อง “ ศึกษาตำนานเจ้าพ่อศรีนครเตาและพลังความเชื่อที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลง เพื่อค้นหาแนวทางในการพัฒนาชุมชนหัวเมืองเตาอย่างยั่งยืน “ เป็นโครงการวิจัยเรื่องความเชื่อของชุมชนหัวเมืองเตาที่มีต่อเจ้าพ่อศรีนครเตาที่ชาวบ้านศรัทธาถือว่าเป็นบรรพบุรุษผู้สร้างบ้านแปลงเมืองหรือ “ ผีปู่ตา “ ความเชื่อความศรัทธาต่อเจ้าพ่อศรีนครเตาไม่ได้มีแค่ในพื้นที่ชุมชนหัวเมืองเตาเท่านั้นยังแผ่ปกคลุมไปทั่วพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้อันกว้างใหญ่กินพื้นที่หลายจังหวัดสิ่งที่เป็นประเด็นที่กำลังศึกษาคือความไม่รู้หรือไม่ชัดเจนเป็นประวัติดังหรือตำนานเจ้าพ่อศรีนครเตามีความเป็นมาอย่างไรเกี่ยวข้องกันอะไรบ้าง มีเกียรติประวัติหรือมีคุณงามความดีต่อชุมชนและชาติบ้านเมืองอย่างไรและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อที่ชุมชนถือปฏิบัติสืบต่อกันมามีอะไรบ้าง มีความหมายขององค์ประกอบอะไรและมีวิธีขั้นตอนอย่างไรและที่สำคัญคือสามารถนำมาเป็นแนวทางพัฒนาชุมชนเพื่อให้เกิดความยั่งยืนได้หรือไม่

วัตถุประสงค์ของการวิจัย เป็นการค้นหาด้านหรือประวัติเจ้าพ่อศรีนครเตาให้ชัดเจนบนพื้นฐานของปัญหาและข้อจำกัดของชุมชนหัวเมืองเตาที่นับถือเจ้าพ่อศรีนครเตาแต่ไม่รู้ว่าเจ้าพ่อเป็นใคร มีความเป็นมาอย่างไร พิธีกรรมที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมามีความสำคัญอย่างไร มีวิธีการขั้นตอนอย่างไร ตลอดจนพลังแห่งความเชื่อจะนำมาเป็นแนวทางพัฒนาได้อย่างไร

กระบวนการ วิธีการศึกษา ใช้วิธีการเน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียงที่มีความเกี่ยวข้องในเรื่องความเชื่อ ความศรัทธาที่ถือปฏิบัติที่คล้ายคลึงกันและบางครั้งมีการทำพิธีกรรมร่วมกัน มาค้นคว้าหาปัญหาและสาเหตุที่ชัดเจนโดยการร่วมเก็บรวบรวมข้อมูลเรื่องตำนาน เรื่องเล่าประวัติที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ของบ้านเมืองเตาช่วง พ.ศ.ต่างๆ และเกี่ยวข้องกับพื้นที่และบุคคลอื่นๆด้วยวิธีการศึกษาจากเอกสาร จัดเวทีเล่าเรื่องเก่าๆ ตั้งวงโสกัน(ประชุมกลุ่มย่อย)เข้าร่วมการทำกิจกรรมพิธีกรรมที่ชุมชนจัดขึ้น การสัมภาษณ์ผู้รู้และนำข้อมูลมาสรุปวิเคราะห์กำหนดแนวทางร่วมกัน สุดท้ายคือทำการทดลองปฏิบัติ ตามแนวทางที่กำหนดร่วมกัน

เมื่อผ่านกระบวนการศึกษาและทดลองปฏิบัติการร่วมกันกับชุมชนแล้วทำให้ค้นพบแนวทางในการนำไปเป็นแผนพัฒนาชุมชนดังนี้

การปรับปรุงภูมิทัศน์พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ศาลเจ้าพ่อศรีนครเตาโดยความร่วมมือกันของ ชาวบ้าน ผู้นำทางการ ผู้นำพิธีกรรม 1.) การสร้างกระบวนการเรียนรู้อัตลักษณ์ชุมชนแก่เยาวชน จัดฝึกอบรมยุวมัคคเทศก์ให้นักเรียนสามารถนำเสนอและถ่ายทอดวิถีวัฒนธรรมชุมชนแก่ผู้สนใจ และการจัดค่ายเรียนรู้ตำนานเจ้าพ่อศรีนครเตาให้นักเรียนได้เรียนรู้ตำนานเจ้าพ่อศรีนครเตา ความสำคัญของระบบศรัทธา และวิถีชีวิตชุมชน 2.) การสร้างแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมชุมชน ตำราวจ/จัดทำทะเบียนวัตถุโบราณในชุมชนและจัดทำสื่อเผยแพร่

แก่นักเรียนและคนในชุมชน 3.) และการสร้างและขยายเครือข่ายทางวัฒนธรรมเจ้าพ่อศรีนครเตา ศึกษา พิธีกรรมของเครือข่ายแต่ละพื้นที่ พร้อมกับขยายผลความรู้ดังกล่าวไปยังพื้นที่ใหม่ในรูปแบบงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น 4.)

จากกระบวนการดำเนินงานวิจัยได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในชุมชนคือ ชาวบ้านหันมาให้ความสนใจและความสำคัญในการศึกษาด้านานและความเป็นมาของเจ้าพ่อศรีนครเตามากขึ้นโดยเห็นได้จากการที่ชาวบ้านต้องการเอกสาร ด้านานและประวัติของเจ้าพ่อศรีนครเตาได้รวบรวมมาจากที่ต่างๆและได้จัดทำขึ้นเพื่อเผยแพร่ มีความรู้ความเข้าใจมากขึ้น คือแต่ก่อนเข้าใจว่าเจ้าพ่อศรีนครเตาคือบรรพบุรุษของคนในชุมชนหัวเมืองเตาเท่านั้น ปัจจุบันรู้ว่าเจ้าพ่อศรีนครเตาคือบรรพบุรุษของคนพื้นที่อื่นด้วยและเป็นมหาบุรุษของคนในภูมิภาค (ทุ่งกุลาร้องไห้) การทำวิจัยทำให้รู้มากขึ้น คนเข้าร่วมพิธีกรรมมากขึ้น รู้ความเป็นมา รู้ความหมาย รู้วิธีการขั้นตอนของพิธีกรรมมากขึ้น เกิดเครือข่ายพิธีกรรมที่จะมาร่วมแรกเปลี่ยนเรียนรู้ในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องด้านด้านานและเกิดการหนุนช่วยซึ่งกันและกันในอนาคต เกิดกลุ่มเป้าหมายใหม่คือเยาวชนของชุมชนเองที่จะมาเรียนรู้ โดยทีมวิจัยได้จัดฝึกอบรมถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ด้านานเจ้าพ่อศรีนครเตา พิธีกรรมต่างๆและเทคนิคการถ่ายทอด(ยูแม็คคุเทศก์น้อย)เพื่อจะได้เป็นตัวแทนของชุมชนถ่ายทอดความเป็นมาและสิ่งที่ดีงาม คุณค่าของชุมชนต่อคนคนข้างนอกที่จะมาเรียนรู้และมีการพัฒนาบริเวณหอศาลเจ้าพ่อศรีนครเตาเพื่อให้เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์คู่ร่มรื่นสวยงามเหมาะสำหรับการประกอบพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนต่อไปและที่สำคัญกลุ่มคนต่างๆเช่น ผู้นำ ผู้รู้และองค์กรต่างๆได้หันเข้ามาให้ความสนใจร่วมมือกันมากขึ้นเช่น องค์การบริหารส่วนตำบล(อบต.)ให้การสนับสนุนงบประมาณในการจัดทำรั้วบริเวณหอศาลเจ้าพ่อศรีนครเตา การศึกษานอกโรงเรียน (กสน.) สนับสนุนงบประมาณโครงการปลูกต้นไม้บริเวณหอศาลเจ้าพ่อศรีนครเตา นอกจากนี้ก็มีโรงเรียนทั้งสองโรงเรียนและทางวัดก็เห็นความสำคัญในการศึกษาวิจัยและเห็นด้วยที่จะทำการพัฒนาตามแผนที่ได้วางไว้ร่วมกันต่อไป

บทที่ 1

สรุปย่อโครงการ

1. หลักการเหตุผล

ชุมชนเมืองเตา ตำบลเมืองเตา อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เป็นชุมชนใหญ่ที่ประกอบด้วย 8 หมู่บ้านจำนวนครัวเรือน 580 ครัวเรือน ประชากร 2,460 คน ตั้งอยู่ชายขอบทุ่งกุลาร้องไห้ ชุมชนเมืองเตาเคยเป็นที่ตั้งของชุมชนโบราณที่เชื่อมมหาสารคาม ที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กับชุมชนโบราณบริเวณลุ่มน้ำมูล ในกลุ่มของวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้ พบหลักฐานทางโบราณคดีหลายอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายเรื่อยมา เช่น แหล่งถลุงเหล็กที่มีตะกรันเหล็กกระจายอยู่ในชุมชน มีเศษเครื่องเคลือบดินเผา หลุมศพ ที่มีภาชนะดินเผา ใบเสมาหินสมัยทวารวดี ร่องรอยแนวคูน้ำคันดินรอบๆชุมชน

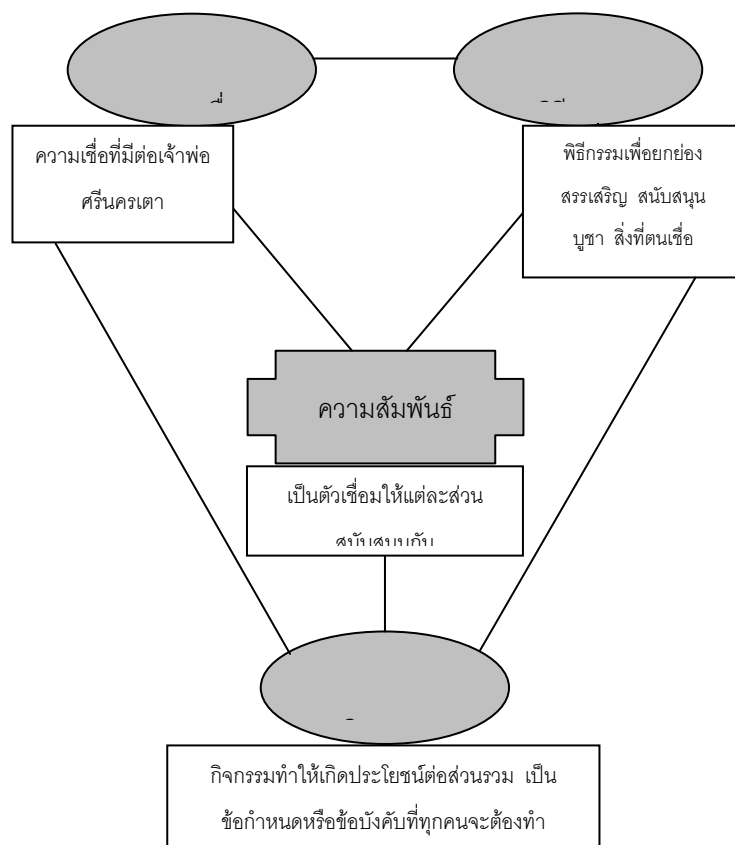
นอกจากนี้ยังมีเรื่องเล่าตำนานของเจ้าพ่อศรีนครเตา ซึ่งเป็นผู้ก่อตั้งชุมชนเมืองเตา ตามตำนานท้องถิ่นเล่าว่าเจ้าพ่อศรีนครเตาเดิมชื่อ สี หรือ เชียงสี อพยพจากเมืองอัตปือแสนแปหรือแสนปรางในเมืองจำปาศักดิ์ของลาวในดินแดนภาคอีสานของไทยช่วงปี พ.ศ.2200 พร้อมกับพวกรวม 5 คน จากนั้นทั้ง 5 คนได้แยกย้ายกันไปตั้งเมืองอยู่ในเขตต่างๆทั่วอีสานได้รวมทั้งเชียงสีที่ก่อตั้งเมืองเตา(ชุมชนเมืองเตาปัจจุบัน) และอยู่ในเมืองเตาเรื่อยมา กระทั่งจุลศักราช 1121 ปีเถาะ 10 เอกศก(พ.ศ.2302)ในรัชสมัยของสมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์หรือพระเจ้าเอกทัศแห่งกรุงศรีอยุธยาเป็นช่วงที่มีการทำสงครามสงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยากับพม่าและกินเวลายาวนานมาถึงพ.ศ.2310 ที่พม่าเข้าตีกรุงศรีอยุธยาและเผาเมืองทำให้เกิดความเสียหายและช้างต้นคู่บารมีต้นตระหนกวิ่งออกนอกเมือง สมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์จึงมีรับสั่งให้เจ้าสองพี่น้องคือพระยาจักรีและสมเด็จพระหลวงเจ้าพระยาสุรสีหนาทออกติดตาม เมื่อเจ้าสองพี่น้องติดตามมาถึงดงเมืองเตาได้พบกับผู้นำหมู่บ้านคือเชียงสีซึ่งเป็นผู้ที่มีวิชาอาคมจึงได้ขอให้ช่วยออกติดตามช้างต้นกลับจากนั้นเชียงสีจึงได้ไปชักชวนเพื่อนที่ร่วมเดินทางมาจากเมือง

อัตปือแสนแปออกติดตามช้างต้นและสามารถติดตามได้ในที่สุดต่อมาทั้งห้าคนได้รับบำเหน็จความดีความชอบแต่งตั้งฐานันดรศักดิ์ให้เป็นเจ้าเมืองปกครองตนเองซึ่งในคราวนี้เชียงสีได้รับฐานันดรศักดิ์เป็น “พระยาศรีนครเตา”จากนั้นสืบมา

พระยาศรีนครเตาผู้ที่มีวิชาอาคมแก่กล้ามีฐานันดรศักดิ์ได้ย้ายถิ่นที่อยู่ไปหลายพื้นที่ทั่วทุ่งกุลาร้องไห้เมื่อได้รับฐานันดรศักดิ์แล้วได้ย้ายไปตั้งเมืองห้วยแก้ว(อ.รัตนบุรี จ.สุรินทร์ ปัจจุบัน)จากนั้นได้ย้ายจากตัวเมืองห้วยแก้วไปยังบ้านไพรขลา(อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์)และบวชเป็นพระภิกษุที่บ้านไพรขลาจนตลอดอายุไขนอกจากนี้ตลอดช่วงชีวิตยังได้สัญจรไปทั้งพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้และสร้างบ้านแปงเมืองในทุกที่ที่สัญจรไปทำให้เจ้าพ่อศรีนครเตาเป็นบุคคลในตำนานที่เป็นที่รู้จักของคนทุ่งกุลาร้องไห้เป็นผู้นำทางวัฒนธรรมที่มีผลต่อความเชื่อความศรัทธาของคนในภูมิภาคในฐานะผู้นำที่มีความสามารถ มีอำนาจบารมีแม้จะผ่านช่วงเวลานานนับร้อยปีแต่พลังความศรัทธายังคงอยู่และเป็นพลังที่ไม่เกิดเฉพาะกับชุมชนเมืองเตาแต่หมายถึงชุมชนโดยรอบทุ่งกุลาร้องไห้ที่มีจุดร่วมทางศรัทธาเดียวกัน

พลังความเชื่อและความศรัทธาเป็นสิ่งที่ไม่ต้องการการพิสูจน์เป็นนามธรรมที่สามารถส่งผลต่อพฤติกรรมของมนุษย์แล้วผลักดันให้มนุษย์ประกอบกิจกรรมที่เป็นรูปธรรมเป็นประโยชน์ต่อสังคมได้เมื่อมนุษย์มีศรัทธาต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดเหมือนกันหรือมีศรัทธาต่อสิ่งเดียวกันย่อมก่อให้เกิดพลังทางสังคมได้ การเข้าร่วมพิธีกรรม การเกณฑ์กำลังคนไปรบ การเกณฑ์กำลังคนเพื่อทำงานโยธา การก่อสร้างกุฏิสร้าง

ปราสาทหรือศาสนสถาน สิ่งต่างๆเหล่านั้นล้วนเกิดขึ้นได้เพราะพลังความเชื่อความศรัทธาทั้งสิ้นซึ่งพลังความเชื่อความศรัทธาจะบังเกิดผลได้ต้องประกอบด้วยความสัมพันธ์ดังต่อไปนี้

หากขาดองค์ประกอบเหล่านี้หรือชุมชนท้องถิ่นลดความสำคัญของระบบความเชื่อความศรัทธาเดิมของชุมชนลงย่อมจะส่งผลให้พลังทางสังคมลดลงและเต็มไปด้วยปัจเจกบุคคลไม่มีมิติของความร่วมมือหรือความเกื้อกูลกันในสังคมเป็นสังคมขาดที่พึ่งทางจิตและไม่มีพลังในการเปลี่ยนแปลงในด้านการพัฒนาสังคมได้ในที่สุด

ความเชื่อเป็นวิถีชีวิตอีกรูปแบบหนึ่งของชาวเมืองเตา โดยเฉพาะความเชื่อที่มีต่อเจ้าพ่อศรีนครเตา เป็นความเชื่อที่มีมาตั้งแต่บรรพบุรุษ และยึดถือติดต่อกันมาพร้อมกับความเป็นบ้านเมือง ความเชื่อที่มีต่อเจ้าพ่อศรีนครเตา เป็นความเชื่อที่ถูกปลูกฝังซึมซับเข้าสู่จิตใต้สำนึกของคนเมืองเตาทุกผู้ทุกนาม เป็นชีวิตจิตใจ โดยมีความเชื่อว่าเจ้าพ่อศรีนครเตา คือผู้ก่อตั้งบ้านเมืองเตา เป็นผู้คุ้มครอง เป็นผู้ปกป้องรักษา ปกป้องเหตุเภทภัย ไม่ให้มากล้ากลาย สร้างความร่มเย็นเป็นสุข เป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์ นำเกรงขาม เป็นผู้มีศักดิ์านุภาพจรรยายไปทั่วท้องทุ่งอันกว้างใหญ่ สามารถเป็นที่พึ่งทางใจได้ตลอดเวลา คนทุกผู้ทุกนามได้กราบไหว้ขอพรให้คุ้มครองในยามที่มีภัย ความเชื่อเหล่านี้ไม่มีเฉพาะในชุมชนเมืองเตาเท่านั้น ยังแผ่อำนาจเขตไปไกลเต็มท้องทุ่ง หลายอำเภอ หลายจังหวัด

กิจกรรมเรื่องความเชื่อได้กระทำติดต่อกันมา ทุกคนเข้าร่วมในพิธีกรรมเหล่านั้นเป็นจำนวนมาก เช่น การเลี้ยงยี่เลี้ยงเจียง คือ ช่วงวันพุธข้างขึ้นของเดือนสามของทุกปี จะมีพิธีกรรมนี้ ทุกครอบครัวจะเข้าร่วม จัดข้าวปลาอาหารคาวหวาน หมกพลู บุหรี่ เหล้ายาปลาปิ้ง และเครื่องบูชาต่างๆ อาหารที่สำคัญจะขาดไม่ได้ คือ ลาบเต่า ซึ่งเป็นการเลี้ยงประจำปี

การเลี้ยงวันพุธข้างขึ้นเดือนหก จะเป็นการเลี้ยงปี กระทำเหมือนข้างขึ้นเดือนสาม อาหารที่สำคัญคือ กระด่ายจะขาดเสียมิได้ การเลี้ยงปีจะเป็นการเลี้ยงทายถึงเรื่องความเป็นอยู่ว่า ข้าวปลา อาหารจะสมบูรณ์หรือไม่ ความเป็นอยู่จะมีเหตุเภทภัยหรือไม่ จะเกิดอาเพศอะไรหรือไม่ จะแก้ปัญหาได้อย่างไร

ในสมัยก่อนการกระทำพิธีกรรมจะดูเป็นเรื่องใหญ่ที่ทุกคนในชุมชนจะต้องทำกันด้วยใจ และสำนึกที่แท้จริง ไม่ให้ใครมาบังคับ นอกจากคนในชุมชนแล้วคนนอกชุมชนในละแวกใกล้เคียงยังร่วมพิธีกรรมและมีจำนวนมาก

ปัจจุบันความเชื่อเหล่านี้ได้เปลี่ยนแปลงไปแล้ว จากความเชื่อที่เคยยิ่งใหญ่อยู่ในจิตใต้สำนึกของคนทุกหมู่เหล่าในชีวิตประจำวัน จะเหลืออยู่กันเพียงคนไม่กี่คน หรือคนบางรุ่นเท่านั้น พิธีกรรมจะมีแต่คนเฒ่าคนแก่ที่เข้าร่วมพิธีเป็นส่วนใหญ่ ส่วนคนรุ่นกลางระดับหัวหน้าครอบครัว อายุ 40-50 ปี จะมีน้อย และรุ่นหนุ่มสาวและเยาวชนจะไม่มี แต่จะมีในแง่การขนานนามกล่าวเพื่อขอในสิ่งที่ต้องการ เช่น ตอนบุตร

หลานจะไม่สอบแข่งขัน หรือไม่ต้องการเป็นทหารเกณฑ์ในช่วงการเกณฑ์ทหาร และช่วงจะไปค้าขาย
นอกจากนั้นแล้วจะไม่ค่อยสนใจ กลายเป็นเรื่องของผู้ใหญ่หรือคนเฒ่าคนแก่ไป

การเปลี่ยนแปลงของความเชื่อความศรัทธาของคนในชุมชนเมืองเตา มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิต
ชุมชนของชุมชนเมืองเตา จากเดิมวิถีชุมชนเป็นแบบการทำมาหากิน พึ่งพิงทรัพยากรของชุมชนเป็นหลัก
และพิธีกรรมความเชื่อก็ตอบสนองเชื่อมสัมพันธ์กับวิถีดังกล่าว แต่หลังจากมีการบุกเบิกทุ่งกุลาร้องไห้ (ราวปี
2509) เป็นต้นมานั้นระบบการผลิตข้าวมาเป็นการผลิตเพื่อขาย มีการอพยพแรงงานไปนอกชุมชนมากขึ้น
กระแสการพัฒนาแบบบริโภคนิยมเข้ามาสู่ชุมชนอย่างรวดเร็ว (หาเงิน ,ขายข้าว, ซื้อกิน) ความสัมพันธ์ของคน
ในชุมชน สัมพันธ์ด้วยเงินตราแทน ความเป็นพี่น้อง เครือญาติ การควบคุมดูแลสังคม ทรัพยากรด้วยอิศตรอง
ประเพณี พิธีกรรมต่างๆ ถูกแทนที่ด้วยอำนาจปกครอง กฎหมาย ราชการ ทำให้ความเป็นชุมชนเมืองเตา
ขาดอัตลักษณ์ที่ชัดเจนร่วมกัน ถึงกับการกล่าวอยู่เสมอว่า “คนเมืองเตาไม่รู้จักบ้านเมืองเตา” แล้วอนาคตการ
พัฒนาชุมชนเมืองเตาจะเป็นอย่างไร จึงเป็นคำถามที่ตอบได้ยากลำบาก การศึกษาครั้งนี้เป็นการสืบค้นหาพลัง
ความดี ความเชื่อ ความศรัทธา ต่อเจ้าพ่อศรีนครเตา ซึ่งถือได้ว่าเป็น “เปิงบ้าน” หรือรากเหง้าของชุมชนเมือง
เตาที่แท้จริง สร้างความเข้าใจ กลมเกลียวของคนเมืองเตาที่จะร่วมกันพัฒนาชุมชนตนเองอย่างมั่นคง ยั่งยืนใน
สถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

2. โจทย์การวิจัย

- พลังความเชื่อ/ความศรัทธาของชุมชนเมืองเตาที่มีต่อเจ้าพ่อศรีนครเตาสามารถนำไปใช้ในการ
พัฒนาชุมชนที่ยั่งยืนได้อย่างไร

3. วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของเจ้าพ่อศรีนครเตาให้ชัดเจน
2. เพื่อศึกษาพลังความเชื่อ/พิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าพ่อศรีนครเตาของชุมชนที่ศรัทธาและ ปฏิบัติสืบ
ต่อเนื่องกันมาจากอดีตถึงปัจจุบัน
3. เพื่อค้นหาแนวทางการฟื้นฟูและพัฒนาชุมชนจากพลังความเชื่อเจ้าพ่อศรีนครเตา

4. ขอบเขตการศึกษา

เนื้อหาการศึกษา

1. ประวัติเจ้าพ่อศรีนครเตา

- ▶ ตำนานเจ้าพ่อศรีนครเตา
- ▶ เรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องกับเจ้าพ่อศรีนครเตา
- ▶ โบราณสถาน/ชุมชนโบราณที่เกี่ยวข้องกับเจ้าพ่อศรีนครเตา

2. ประวัติการตั้งถิ่นฐานชุมชนเมืองเตา

3. ความเชื่อ/พิธีกรรมของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับเจ้าพ่อศรีนครเตา

- ▶ ความเชื่อทั่วไปของชุมชนหัวเมืองเตา
- ▶ ความเชื่อเฉพาะเกี่ยวกับเจ้าพ่อศรีนครเตา
- ▶ พิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าพ่อศรีนครเตา

4. แนวทางการฟื้นฟูเพื่อการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน

- ▶ พัฒนาจิตสำนึกรักชุมชนของเด็กและเยาวชน
- ▶ พัฒนารูปแบบพิธีกรรมที่มีความสอดคล้องและเหมาะสมกับสถานการณ์ของสังคมปัจจุบัน
- ▶ สร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนจากฐานพลังศรัทธาเจ้าพ่อศรีนครเตา

พื้นที่การศึกษา

1. พื้นที่ชุมชนหัวเมืองเตา 8 หมู่บ้าน ตำบลเมืองเตา อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม
2. พื้นที่ที่เกี่ยวข้อง

- จ.สุรินทร์ อ.รัตนบุรี อ.ชุมพลบุรี
- จ.บุรีรัมย์ อ.สตึก อ. พุทไธสง
- จ.มหาสารคาม อ.พยัคฆภูมิพิสัย อ. นาइन

กลุ่มเป้าหมาย

- ผู้เฒ่า/ ผู้รู้ในชุมชน
- ผู้นำในชุมชน
- เด็ก / เยาวชน
- ผู้ในพื้นที่ชุมชนที่เกี่ยวข้องกับประวัติเจ้าพ่อศรีนครเตา

ระยะเวลาในการศึกษา 2 ปี (1 กันยายน 2549 – 31 สิงหาคม 2551)

5. ขั้นตอนการศึกษา

1. ขั้นเตรียมการ

1.1 เตรียมการวิจัยโดยการจัดประชุมทีมวิจัยเพื่อทบทวนโครงการ,ทบทวนหน้าที่ความรับผิดชอบ ,และวางแผนการทำงานร่วมกัน นอกจากนี้จะมีการจัดอบรมเชิงปฏิบัติการให้กับทีมวิจัยโดยมีวิทยากรและทีมวิจัยชุมชนอื่นๆร่วมแลกเปลี่ยน

1.2 เตรียมชุมชน จัดประชุมชี้แจงโครงการกับผู้นำ/แกนนำชาวบ้านในชุมชนพร้อมกับกำหนดคัดเลือกกลุ่มทำงานร่วมกัน วางแผนการทำงานร่วมกัน

2. ขั้นการศึกษาข้อมูลชุมชน

2.1 เตรียมข้อมูลพื้นฐานและข้อมูลที่มีการศึกษาเบื้องต้นรวมทั้งข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง

2.2 ศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของเจ้าพ่อศรีนครเตาจากตำนานเรื่องเล่าทั้งในรูปแบบการศึกษาเอกสาร การเล่าเรื่องตำนานจากผู้รู้ การตระเวนสำรวจและศึกษาพื้นที่อื่นๆที่เกี่ยวข้องพร้อมกันนั้นจัดเวทีชะว้าประวัติศาสตร์ “เจ้าพ่อศรีนครเตาร่วมกัน”

2.3 ศึกษาประวัติการตั้งถิ่นฐานชุมชนเมืองเตาโดยการทบทวนจากข้อมูล 3 เดือนที่ผ่านมา มีการศึกษา/สัมภาษณ์เพิ่มเติมและจัดเวทีเพื่อตรวจสอบและเรียบเรียงเป็นเอกสาร

2.4 ศึกษาพิธีกรรมความเชื่อ โดยวิธีการสัมภาษณ์กลุ่มผู้รู้/การสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มคนที่เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมสัมภาษณ์กรณีศึกษาที่เคยพบความเชื่อ ปาฏิหาริย์ พร้อมกันนั้นมีการเข้าร่วมสังเกตพิธีกรรมที่เกิดขึ้นจริงในชุมชน

3. การสรุปวิเคราะห์ข้อมูล

3.1 สรุปข้อมูลฐานกิจกรรมและวิเคราะห์ร่วมกับทีมวิจัย/ที่ปรึกษาในแต่ละช่วงของการศึกษา

3.2 จัดประชุมนำเสนอ,สรุปวิเคราะห์ข้อมูลภาพรวมที่ได้จากการดำเนินการศึกษาร่วมกันพร้อมกันนำเสนอเพื่อตรวจสอบในเวทีชุมชน

4. การหาแนวทางและแผนการปฏิบัติการ

4.1 จัดประชุมระดมข้อเสนอ/ข้อคิดเห็นจากชุมชน ทั้งผู้เฒ่า วัยทำงาน และเด็กเยาวชน ทั้งจากชุมชน สถาบันต่างๆในชุมชน โดยใช้ข้อมูลที่มีอยู่เป็นฐานในการวางแผนทางและกำหนดแผนงาน

4.2 ศึกษาดูงานที่ชุมชนอื่นๆที่เคยมีประสบการณ์เพื่อนำมาปรับใช้ในการปฏิบัติการ

5. การปฏิบัติการทดลอง

5.1 กำหนดแผนและทำงานตามแผนงาน ปรับให้เข้ากับฮีด คลองของชุมชนและสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงโดยให้คนทุกกลุ่มในชุมชนมีส่วนร่วม

5.2 มีการติดตาม,สังเกต,และสรุปผลการทำกิจกรรมร่วมกัน

6. การสรุปผลการศึกษาและเขียนรายงาน

6.1 ทีมวิจัย/ที่ปรึกษาจัดประชุมสรุปผล/อภิปรายผลการศึกษา

6.2 จัดเวทีเสนอผลร่วมกับชุมชนและเชิญนักวิชาการมาให้ข้อเสนอแนะ

6.3 เขียนรายงานผลการศึกษาในรูปแบบเอกสารและสื่ออื่นๆ

6. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ชุมชนได้รู้จักความเป็นมาของเจ้าพ่อศรีนครเตาและชุมชนของตนเอง
2. ประวัติศาสตร์ความเป็นมาเจ้าพ่อศรีนครเตา และชุมชนเมืองเตาได้รับการบันทึกเป็นเอกสาร ที่ผ่านกระบวนการศึกษา เรียบเรียง ทั้งจากเอกสารหลักฐานต่างๆ โดยกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องที่หลากหลาย
3. คนในชุมชนสามารถค้นหาพลังความดี /ความเชื่อ/ ความศรัทธาของชุมชนที่มีต่อเจ้าพ่อศรีนครเตา นำมาใช้ในการพัฒนา
4. แนวทาง/กระบวนการพัฒนาชุมชนของชุมชนเมืองเตา มีความเหมาะสมและเกิดจาก “รากเหง้า” และพลังภายในชุมชน
5. ชุมชนและสถาบันการศึกษามีชุดความรู้เกี่ยวกับประเพณีความเชื่อ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนำไปใช้เป็นหลักสูตรจัดการเรียนรู้ในสถาบันการศึกษาได้
6. ประเพณี/พิธีกรรมของชุมชนได้รับการฟื้นฟู พัฒนาเหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง
7. เกิดความภาคภูมิใจของชุมชนที่มีส่วนร่วมในการฟื้นฟูสิ่งที่ตนเองเชื่อศรัทธาให้กลับมามีความสำคัญ เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ เป็นศักดิ์ศรีของคนในชุมชนเมืองเตาและคนทุ่งกุลาร้องไห้

บทที่ 2

เอกสารที่เกี่ยวข้อง

ในการดำเนินโครงการวิจัยชุดนี้ได้มีการค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ศึกษาจากแหล่งข้อมูลที่เป็นหนังสือวิชาการ เอกสารวิชาการ ข้อมูลจากองค์กรปกครองท้องถิ่น ซึ่งสามารถประมวลความรู้ที่เกี่ยวข้องได้ดังต่อไปนี้

1. ข้อมูลพื้นฐานชุมชน ทีมวิจัยศึกษาข้อมูลพื้นฐานชุมชนเมืองเตาจากเอกสาร กชช.2ค ขององค์การบริหารส่วนตำบลเมืองเตาได้ข้อมูลเชิงปริมาณชุมชน ได้แก่ ที่ตั้ง/อาณาเขต ลักษณะดิน ลักษณะแหล่งน้ำ ป่าไม้ ข้อมูลประชากร ลักษณะการปกครอง ข้อมูลเศรษฐกิจชุมชน การศาสนา การสาธารณสุข ระบบสาธารณสุขปโภค โดยส่วนใหญ่นำมาประกอบเป็นข้อมูลพื้นฐานชุมชน
2. ศรีศักร วัลลิโภคม (2533: 265) กล่าวถึงเรื่องความขัดแย้งทางการเมืองของลาวกลุ่มต่างๆ ได้แก่ หลวงพระบาง เวียงจันทน์ เป็นเหตุให้เจ้านาย ขุนนางและประชาชนจำนวนไม่น้อยเคลื่อนย้ายหนีความขัดแย้งออกจากบ้านเมืองของตนไปแสวงหาที่ทำกินใหม่แล้วตั้งถิ่นฐานใหม่ในดินแดนที่สงบกว่า เช่น เข้าไปตั้งถิ่นฐานอยู่ร่วมกับกลุ่มคนอื่นๆ ในเขตอีสานแล้วสืบเชื้อสายลูกหลานตกทอดมาเป็นชาวอีสานทุกวันนี้

และด้วยเหตุแห่งสงครามทำให้ชาวลาวกลุ่มต่างๆถูกกวาดต้อนไปตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตภาคกลางด้วย

3. ศรีศักร วัลลิโภคม (2526 : 7) กล่าวถึงวัฒนธรรมการนับถือผีของชาวบ้านและชุมชนท้องถิ่นว่า การนับถือผีเป็นลักษณะความเป็นสากลที่ปรากฏทั่วไปในทุกสังคม โดยมีมาแต่ครั้งบุพกาล สำหรับการนับถือผีในประเทศไทยเป็นวัฒนธรรมที่มีมาช้านานและมีผลกระทบต่อภาวะทางสังคมและจิตวิทยาเป็นอันมาก
4. ธวัช ปุณโณทก (2527 : 378) กล่าวว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นภูมิภาคหนึ่งที่มีการนับถือผีอยู่ทั่วไปในแต่ละท้องถิ่นโดยมีลักษณะที่เด่นชัดร่วมกันคือ การให้ความสำคัญต่อผีประจำชุมชนซึ่งได้แก่ผีปู่ตา โดยพบว่าแทบทุกหมู่บ้านจะมีการตั้งศาลปู่ตาเอาไว้เป็นที่เคารพบูชากันอยู่ทั่วไปและมีการจัดพิธีกรรมที่เรียกว่างานเลี้ยงศาลหรือพิธีเลี้ยงศาลปู่ตาปีละ 2 ครั้ง ในเดือน 3 และเดือน 6 โดยถือเป็นงานสำคัญของชุมชน

ผีปู่ตาเป็นผีบรรพบุรุษของชาวบ้านที่เชื่อกันว่าบรรพบุรุษเมื่อสิ้นชีวิตไปแล้วจะกลับมาให้ความคุ้มครองป้องกันอันตรายแก่ลูกหลานของผู้ตาย และไม่อาจกำหนดเฉพาะได้ว่าเป็นบรรพบุรุษของสกุลใด มีชีวิตอยู่ในสมัยใด จึงเป็นวิญญาณของบรรพบุรุษของชาวบ้านในสังคมนั้น

5. สุจิตต์ วงษ์เทศ (2546 : 171)อ้างถึง อธิ นิติตะ มหาวิทยาลัยคาทอลิกมาประเทศญี่ปุ่นและศรีศักร วัลลิโภคม มหาวิทยาลัยศิลปากร เกี่ยวกับผลการการศึกษาทางโบราณคดีแหล่งอุตสาหกรรมดงเหล็กและการผลิตเกลือโบราณในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ทั้งสองท่านระบุว่า ชุมชนเมืองเตามี

ลักษณะของชุมชนโบราณ ที่ตั้งชุมชนเป็นเนินดินกลม มีร่องรอยคูน้ำ คันดินล้อมรอบ บริเวณเนินดินมีเครื่องปั้นดินเผาแบบเคลือบน้ำตาลสีแดง และเครื่องเคลือบสีน้ำตาลแบบเครื่องถ้วยเขมร และพบหลักฐานการฝังศพในภาชนะดินเผาซึ่งเป็นการฝังศพครั้งที่ 2 นอกจากนี้ยังพบเสมาวัฒนธรรมทวารวดีส่วนใหญ่แตกหัก มีเพียงเสมาหินหนึ่งหลักที่พบว่าการสลักรูปหม้อน้ำ

บริเวณโรงเรียนบ้านเมืองเตาเป็นเนินดินขนาดใหญ่ มีตะกอนของเหล็กกระจายอยู่เป็นจำนวนมาก พื้นที่แห่งนี้เป็นแหล่งอุตสาหกรรมถลุงเหล็กที่สำคัญของชุมชนในอดีต อย่างไรก็ตามเนื่องจากพื้นที่โรงเรียนถูกปรับหลายครั้งจึงไม่สามารถศึกษาร่องรอยการถลุงเหล็กได้อย่างชัดเจน

บ้านเมืองเตาเป็นชุมชนขนาดใหญ่อีกหนึ่งแห่งซึ่งจัดอยู่ในกลุ่มทุ่งกุลาร้องไห้ ที่เชื่อมโยงและเกี่ยวข้องกับชุมชนโบราณในบริเวณลุ่มน้ำมูล เนื่องจากพบหลักฐานอย่างต่อเนื่องตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย สมัยวัฒนธรรมทวารวดี และวัฒนธรรมเขมรโบราณ

ความรู้ที่ทีมวิจัยได้นำไปใช้ประกอบกับการศึกษาแหล่งโบราณคดีแหล่งต่างๆที่พบในชุมชนเมืองเตา ควบคู่ไปกับการศึกษาทางด้านสังคม นำความรู้ที่พบไปจัดทำทะเบียนโบราณ/แหล่งโบราณคดี จากนั้นนำไปจัดกระบวนการเรียนรู้แก่นักเรียนในชุมชนรวมทั้งการนำไปขยายผลการเรียนรู้ออกไปสู่เครือข่ายทางวัฒนธรรมในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ในรูปแบบกิจกรรมมัลติเทคนิกน้อยทุ่งกุลาร้องไห้

6. **สวิง บุญเจิม** (ตำราจรคธอีสาน : 604) กล่าวถึง ฮีตสิบสอง คลองสิบสี่ ของคนในภาคอีสานที่ร่วมกันสืบทอดมา ว่าเป็นจารีตที่จะทำให้สมาชิกในชุมชนได้ร่วมกันทำบุญเป็นประจำทุกเดือนในรอบปี ผลที่ได้รับคือทุกคนจะได้มีโอกาสเข้าวัดใกล้ชิดกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนามากขึ้น ทำให้ประชาชนในบ้านใกล้เคียงรู้จักมักคุ้นมีความสามัคคีกันมากขึ้นและมีผลในทางอ้อมคือเป็นจารีตที่บังคับให้ทุกคนเสียสละเพื่อสังคมส่วนรวม หากผู้ใดฝ่าฝืนก็จะถูกสังคมลงโทษตั้งข้อรังเกียจอย่างจริงจัง

สวิง บุญเจิม ได้นำเสนอ ฮีตสิบสอง คลองสิบสี่ที่คนอีสานถือปฏิบัติทุกเดือนในรอบปี นำเสนอขั้นตอนวิธีการประกอบพิธีกรรมแต่ละอย่างอย่างละเอียด

ทีมวิจัยนำความรู้ไปใช้เปรียบเทียบกับประกอบพิธีกรรมเฉพาะที่ประกอบขึ้นเป็นการเฉพาะในชุมชนเมืองเตา ซึ่งในที่นี้ได้แก่ พิธีกรรมเลี้ยงยี่ เลี้ยงเจียง การฉลองศาลเจ้าพ่อและการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี

บทที่ 3

ขั้นตอนวิธีการดำเนินการวิจัย

วิจัย...วิจัย

“งานวิจัย” คำนี้ไม่ใช่สิ่งคุ้นหูนักสำหรับชาวบ้านผู้ซึ่งชีวิตส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับเรื่องปากท้อง ปีนี้ฟ้าฝนจะดีหรือไม่ วัว-ควายที่เลี้ยงไว้จะมีหญ้ากินหรือเปล่า หรือหากฝนแล้งจะทำอะไรกิน

แต่แม้ไม่อยู่ในวิถีปกติ งานวิจัยก็ยังเคยแวะเวียนมาเกี่ยวข้องบ้างกับคนในชุมชนเมืองเตา เพราะเท่าที่ผ่านมามีกลุ่มคนที่เรียกตัวเองว่าเป็น นักวิจัย นักศึกษาปริญญาโท ปริญญาเอก เคยเข้ามาในชุมชนเมืองเตาอยู่เป็นระยะ โดยสิ่งที่เขาเหล่านั้นต้องการคือ ข้อมูลเกี่ยวกับระบบความเชื่อการนับถือผีของคนเมืองเตาหรือจะว่าไปแล้วเกือบทั้งหมดเกี่ยวข้องกับ เจ้าพ่อศรีนครเตา

ผู้ที่เข้ามาส่วนใหญ่อยู่ในฐานะนักแสวงหาข้อมูล ค้นหาความรู้ ซึ่งแน่นอนความรู้ต่างๆอยู่ในตัวบุคคล อยู่กับเต่ากันจ๋า นางเทียม พระภิกษุ อดีตครู อดีตผู้ใหญ่บ้าน กระทั่งหลักฐานทางวัตถุที่ปรากฏอยู่ในชุมชน ความรู้ที่อยู่ในตัวบุคคลเป็นความรู้ที่เกิดจากความทรงจำ ประสบการณ์ชีวิต และการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษรุ่นต่อรุ่น แต่ไม่มีการเรียบเรียงออกมาเป็นตัวหนังสือที่ใครอยากรู้ก็เปิดอ่านได้ทันที จะต้องได้คุย สอบถาม สัมภาษณ์ จึงจะได้ข้อมูล ผู้รู้ในเมืองเตาท่านต่างๆจึงอยู่ในฐานะ “ผู้ให้” ข้อมูลอยู่เป็นระยะ

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เป็นอีกครั้งหนึ่งที่มีคำว่า วิจัย เข้ามาเกี่ยวข้อง จะแตกต่างจากที่เคยสัมผัสมาที่ตรงที่ครั้งนี้ชาวบ้านธรรมดาๆจะไม่ได้เป็นเพียง “นักให้ข้อมูล” เหมือนก่อนแต่ต้องเป็นนักศึกษาเสียเอง ศึกษาชุมชนตนเองอย่างเป็นเรื่องเป็นราว คล้ายกับที่ด็อกเตอร์เคยเข้ามาทำแล้วหลายคน ความกดดันจึงอยู่ตรงที่คนที่เคยพูดแต่เรื่องปากท้อง เรื่องฟ้าฝนวัว-ควาย ไม่ค่อยได้เปิดหนังสือ หรือหยิบปากกาขึ้นมาขีดเขียนจะทำงานชื่อแปลกๆอย่าง วิจัย นี้ได้หรือไม่

บทเริ่มต้น

ความหวาดหวั่นว่าจะทำได้หรือไม่นี้เริ่มต้นขึ้นเมื่อประมาณต้นปี 2548 เมื่อนายบุญทัน กมล อดีตนักพัฒนาเอกชน มูลนิธิประสานความร่วมมือพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ ผู้ที่เปลี่ยนวิถีชีวิตตนเองมาเป็นชาวนาและสร้างครอบครัวอยู่ที่บ้านหนองฮี หมู่ 16 ตำบลเมืองเตา อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคามและนายสนุน อาษากิจ เพื่อนบ้านที่อยู่ติดกัน อาจเรียกว่าถูกตามไปทาบทามถึงบ้าน จากนายรุ่งวิจิต คำงาม นักพัฒนารุ่นน้องจากองค์กรเดียวกัน ให้ทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในชุมชนโบราณ “หัวเมืองเตา” จากการที่คนรุ่งวิจิตไม่รู้จักใครในเมืองเตาและบ้านหนองฮีก็เป็นชุมชนเพื่อนบ้านกับเมืองเตาน่าจะพัฒนาร่วมกันได้ การพัฒนาโครงการจึงเริ่มต้นขึ้นจากจุดนี้

หลังจากถูกทาบถามแล้วนายบุญทันและนายสนุนก็ได้เข้าไปที่ NODE หุ่นกลาบ่อยครั้ง เพื่อคุยความคิด ทำความเข้าใจงาน เป้าหมาย กระบวนการ กับนายบุญเสริฐ เสียงสนั่น ผู้ประสานงานว่าควรทำงานอย่างไรจึงจะ “ตรงเป้า” มากที่สุด จนเริ่มเห็นแนวทางบ้างแล้วจึงเข้าชุมชนเมืองเตาคันหาคน หาประเด็นเบื้องต้น

ประจวบกับช่วงนั้นช่วงเดือนสามชาวเมืองเตามีพิธีสำคัญคือ พิธีเลี้ยงยี่-เลี้ยงเจียง แด่เจ้าพ่อศรีนครเตา(วันพุธ ข้างขึ้น เดือน 3) จัดที่ศาลเจ้าพ่อภายในชุมชน นายบุญทัน และ นายสนุน จึงไปร่วมพิธีครั้งนี้โดยมีความหวังคือไปสังเกตการณ์ว่าพิธีนี้สำคัญอย่างไรกับคนเมืองเตา ซึ่งก็ไม่ผิดหวัง หลังร่วมพิธีเรียบร้อยแล้วมีโอกาสดำเนินคุยกับผู้เฒ่าของชุมชน โดยเฉพาะพ่อเสาร์ บุราณมย์ เฒ่ากันจ้ำ ผู้นำการประกอบพิธีถึงเรื่องเปิงบ้าน เปิงเมือง ความศรัทธาของของชุมชนต่อเจ้าพ่อศรีนครเตาเป็นอย่างไรและหากอยากรู้เรื่องอย่างละเอียดใครบ้างที่จะเล่าเรื่องราวเหล่านี้ได้ จึงได้รับคำแนะนำว่ามีหลายคนที่มีรู้เรื่องต่างๆกัน หากอยากรู้ให้ไปหากกลุ่มคนเหล่านี้

1. พ่อเสาร์ บุราณมย์	เฒ่ากันจ้ำ
2. แม่ละแม่น ภาระจำ	นางเทียมเจ้าพ่อศรีนครเตาที่ชุมชนเลื่อมใสที่สุด
3. พ่อเฮ้า สร้อยทอง	ผู้รู้ตำนานเจ้าพ่อศรีนครเตา
4. พ่อพรหมา จำปาทอง	อดีตผู้ใหญ่บ้านที่ชุมชนนับถือ
5. พ่อส่อม ดาราวรรณ	ผู้รู้เกี่ยวกับชุมชนเมืองเตา
6. พ่อเคน พรเสนา	ผู้รู้เกี่ยวกับชุมชนเมืองเตา
7. พ่อสุตตา ประทุมทอง	ผู้รู้เกี่ยวกับชุมชนเมืองเตา
8. แม่อุ่น จันทร์สุวรรณ	ผู้รู้เกี่ยวกับชุมชนเมืองเตา
9. พ่อจารย์เลื่อน อามาศย์เสนา	ผู้รู้เกี่ยวกับชุมชนเมืองเตา
10. พ่อบุญมา แก้วสีดวง	ผู้รู้เกี่ยวกับชุมชนเมืองเตา
11. นายประวัติ ประทุมทอง	กำนันตำบลเมืองเตา
12. นายปรีดา ศิริ	ครูโรงเรียนบ้านเมืองเตา
13. นายทรงเดช บัวไชยา	ครูโรงเรียนบ้านเมืองเตา

เมื่อทราบแหล่งข้อมูลแล้วนายบุญทันและนายสนุนก็ได้เข้าไปขอพบหรือใช้วิธีการเข้าไปเยี่ยมถึงบ้านแรกเริ่มของการพูดคุยกับท่านเหล่านี้ยังไม่ได้พูดถึงงานวิจัยเลยเพียงแต่ถามไถ่สารทุกข์สุกดิบแบบชาวบ้านจากนั้นจึงเริ่มคุยถึงเรื่องเจ้าพ่อศรีนครเตาว่ามีความคิดเห็นอย่างไร ในเรื่องนี้ได้ไปพูดคุยกับ พ่อเสาร์ บุราณมย์ และแม่ละแม่น ภาระจำที่บ้านพ่อเสาร์ ทั้งสองท่านในฐานะเฒ่ากันจ้ำและนางเทียมเจ้าพ่อศรีนครเตาเท่าที่สังเกตได้มีความศรัทธาอย่างแรงกล้าต่อเจ้าพ่อศรีนครเตา มีเรื่องเล่าความเป็นมาของเจ้าพ่อศรีนครเตา มีเรื่องราวอิทธิปาฏิหาริย์ต่างๆที่เกิดขึ้นและ

เชื่อว่ามากจากอิทธิพลของเจ้าพ่อศรีนครเตา นายบุญทันและนายสนุนคุยไปด้วยบันทึกไปด้วยเป็นการเริ่มต้นรวบรวมเรื่องราวแวดล้อมของเจ้าพ่อศรีนครเตา

ในคราวต่อมาทั้งสองคนได้เข้าไปพบพ่อพรหมา จำปาทองและ พ่อส่อม ดาราวรรณ ที่บ้านพ่อพรหมา ทั้งสองท่านเป็นผู้อาวุโสที่ชุมชนให้ความเคารพ พ่อพรหมาเป็นอดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่ 17 ส่วนพ่อส่อมเป็นคนใกล้ชิดที่เคยร่วมกันทำงานพัฒนาภายในชุมชนมานาน การพูดคุยกับสองท่านนี้นายบุญทันและนายสนุนเน้นลงไปที่การสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนเมืองเตา จะช่วยกันสร้างบ้านแปงเมืองอย่างไร มีเรื่องใดบ้างที่อยากทำแต่ยังไม่มีโอกาสและหากการพัฒนานั้นอาศัยพลังศรัทธาของชุมชนต่อเจ้าพ่อศรีนครเตาจะเป็นไปได้หรือไม่

ผลการพูดคุยผู้อาวุโสทั้งสองมีแนวคิดการพัฒนาหลายเรื่อง การพัฒนาแหล่งน้ำในชุมชนที่มีอยู่มากแห่งให้สามารถใช้ประโยชน์ได้ตามศักยภาพ การจัดการทางน้ำ/น้ำเสียของชุมชนที่มักจะปล่อยน้ำเสียลงแหล่งน้ำ และอยากปรับปรุงบริเวณศาลเจ้าพ่อศรีนครเตาให้เป็นสถานที่ที่มีความศักดิ์สิทธิ์คนให้การเคารพ เหล่านี้เป็นต้น

นายบุญทันจึงเล่าต่อถึงงานที่ตนอยากชักชวนให้คนในชุมชนร่วมกันทำซึ่งก็คืองานวิจัย อธิบายที่ไปที่มาของ สกว. อธิบายแนวคิด รูปแบบการทำงาน และผลที่ชุมชนน่าจะได้รับในระหว่างการทำงานและหลังจากการเสร็จงานแล้ว จากนั้นถามความสมัครใจว่าอยากทำหรือไม่ ผู้อาวุโสทั้งสองเมื่อได้ฟังแล้วเห็นว่าจะน่าจะเป็นประโยชน์ต่อชุมชน อย่างน้อยที่สุดมีงบประมาณมาให้ทำงานพัฒนาจำนวนหนึ่ง(ครั้งแรกดูเหมือนยังไม่ค่อยกระจ่างนักกับรูปแบบการทำงานวิจัย) จึงรับปากว่าจะลองทำดู เมื่อเป็นดังนั้นนายบุญทันจึงแนะนำให้พ่อส่อมไปชักชวนเพื่อนบ้านที่ชอบทำงานพัฒนาหมู่บ้าน ผู้นำหมู่บ้านที่อยากร่วมงานกับ สกว. มาร่วมคิดเห็นกันอีกครั้งหนึ่งซึ่งจะจัดเป็นเวทีไม่เป็นทางการสร้างคณะทำงานและพัฒนาโจทย์วิจัยเบื้องต้น ในครั้งนี้นายบุญทันมีแผ่นพับแนะนำองค์กรของ สกว.ติดไปด้วย มอบให้พ่อส่อมไปกระจายกับเพื่อนบ้านต่อไป

ค้นหาทีม

พ่อส่อม ดาราวรรณเมื่อได้รับเรื่องแล้วก็ออกไปคุยกับเพื่อนบ้าน ซึ่งเป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลบึง เป็นบุคคลที่เกี่ยวข้องอยู่กับการพัฒนาในหมู่บ้านบ้าง ส่วนพ่อพรหมา คุยกับ อ.ประสิทธิ์ จำปาทอง ลูกชาย ซึ่งเป็นครูที่โรงเรียนเมืองเตาวิทยาคมให้ไปคุยต่อกับเพื่อนครูที่สนใจเรื่องงานวิจัยให้มาร่วมรับฟังหลักการหาสนใจก็ทำงานร่วมกัน

การชักชวนกันครั้งนั้นได้กลุ่มคนที่สนใจร่วมรับฟังหลายคน และได้จัดเวทีพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการขึ้นมีคนร่วมฟัง ร่วมคิดคือ

นายบุญทัน กมล	ผู้ประสานงานโครงการ
นายพรมมา จำปาทอง	อดีตผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 17
นายส่อม ดาราวรรณ	ผู้รู้
นายสวานิตย์ ศิริบูรณ์	ครูโรงเรียนเมืองเตาวิทยาคม
นายประสิทธิ์ จำปาทอง	ครูโรงเรียนเมืองเตาวิทยาคม
นางเจริญศรี ชินรัตน์	ครูโรงเรียนบ้านเมืองเตา
นายสมพงษ์ อาษาภิ	ส.อบต.หมู่ 24 ตำบลเมืองเตาเมืองเตา
นายอุดม ประทุมทอง	ส.อบต.หมู่ 24 ตำบลเมืองเตาเมืองเตา
นายสัมภาษณ์ อามาตย์เสนา	ผู้นำไม่เป็นทางการ
นายสม ปานทอง	ผู้นำไม่เป็นทางการ
นายสนุน อาษาภิ	ผู้นำไม่เป็นทางการบ้านหนองฮี
นายภา โพธิ์เงิน	ผู้นำไม่เป็นทางการ

จัดเวทีที่แคร่หน้าบ้านพ่อส่อม ดาราวรรณ นายบุญทัน ได้เล่าที่มาของการจัดเวที ความสำคัญของชุมชนเมืองเตาในฐานะชุมชนโบราณที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานกว่า 2500 ปี ที่คน ภายนอกจำนวนมากให้ความสนใจศึกษาและระบบความเชื่อความศรัทธาต่อเจ้าพ่อศรีนครเตาของ คนในชุมชนที่ยังคงเหนียวแน่นแม้ผ่านเวลานานก็ยังคงอยู่เป็นสิ่งที่น่าสนใจ

จากนั้นนำเสนอแนวคิดการศึกษาความเป็นมาของตนเองโดยตนเองในรูปแบบงานวิจัยเพื่อ ท้องถิ่น เพื่อนำความรู้ไปพัฒนาในชุมชน แนะนำศูนย์ประสานงานทุ่งกุลาร้องไห้ที่จะเป็นที่เลี้ยงใน ระหว่างการทำงาน รวมทั้งกรอบงบประมาณในระหว่างการทำงานแก่ผู้ร่วมเวทีแล้วเชิญให้แสดง ความเห็นต่อแนวคิดนี้

หลายคนมีความกังวลว่าจะทำไม่ได้ แม้แต่ทีมครูก็ยังเป็นห่วงเพราะการวิจัยการเก็บข้อมูล การเขียนหนังสือและอีกหลายอย่างที่ชาวบ้านไม่เคยทำ แต่ยังน่าสนใจตรงที่เป็นการทำงานที่เพื่อ การนำความรู้ที่เก็บได้นั้นมาพัฒนาในชุมชนตนเอง และหากทำไม่ได้จริงๆก็ยังมีพี่เลี้ยงจากทุ่งกุลา คอยแนะนำช่วยเหลือ ก็เป็นสิ่งที่น่าทดลองทำดู

เป็นดังนั้นจึงพิจารณาเรื่องที่ยากทำวิจัยร่วมกัน ประเด็นร่วมที่พิจารณาก่อนคือ เจ้าพ่อศรี นครเตากับคนเมืองเตาเกี่ยวข้องกัน สัมพันธ์กันและมีความหมายต่อกันอย่างไร จากนั้นจึงคิดเรื่อง การพัฒนาต่อเนืองว่าจะทำอะไรได้บ้าง โดยกลุ่มที่คุยกันวันนี้ยังไม่อาจเรียกว่าทีมวิจัยแต่เป็นกลุ่ม แก่นนำในเรื่องนี้เพื่อให้งานเดินหน้าต่อไปได้ก่อนจนกว่าภายหลังที่คุยกับผู้นำในชุมชนมากขึ้นแล้ว จึงสร้างทีมงานที่ชัดเจนอีกครั้ง

สร้างทีมวิจัย

วันพุธ ข้างขึ้น เดือนหก ปี 2548 เป็นวันเสด็จเดือนหกแต่เจ้าพ่อศรีนครเตาทีมแกนหลักที่คุยกันไว้ได้ประสานงานผู้นำชุมชนขอจัดประชุมหลังพิธีเสด็จเจ้าพ่อโดยประชุมที่ศาลาภายในศาล มีกลุ่มที่เข้าร่วมรับฟัง จำนวน 30 คน เป็นกำนัน กลุ่มผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านต่างๆในชุมชน คณะครูโรงเรียนประถมและโรงเรียนมัธยม สมาชิก อบต. ผู้นำพิธีกรรม เฒ่าจ๋า และพระสงฆ์จากวัดศรีนครเตา

เนื้อหาในการประชุมเป็นการพูดถึงความสำคัญของเจ้าพ่อศรีนครเตาต่อคนเมืองเตา และความพิเศษของชุมชนเมืองเตาในฐานะชุมชนโบราณ มีประวัติศาสตร์ยาวนานควรค่าแก่การสืบค้นทำความเข้าใจให้มีลายลักษณ์อักษรไว้ในชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้ของลูกหลานและผู้สนใจ ตลอดจนการสร้างงานพัฒนาจากความรู้และพลังศรัทธาต่อเจ้าพ่อศรีนครเตาของชุมชน

ต่อมาเป็นการนำเสนอรูปแบบการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น นำเสนอแนวคิด วิธีการทำงาน และผลที่คาดหวังว่าจะได้รับจากการวิจัยต่อผู้นำ(เป็นการแจ้งเพื่อทราบไปในตัว) เชิญผู้นำให้ข้อคิดเห็นต่อกระบวนการของงาน แนะนำผลที่คาดหวังร่วมกันว่าสุดท้ายอยากเห็นชุมชนเมืองเตาเป็นอย่างไร จุดนี้ผู้นำหลายท่านเห็นว่าหากการวิจัยสามารถทำได้จริงดังที่นำเสนออยากให้ชุมชนได้รับการพัฒนาที่มีรูปธรรม มีการทำจริงๆ ไม่ใช่ได้เพียงแผน

สุดท้ายเป็นการจัดตั้งทีมวิจัย/ที่ปรึกษาและกำหนดเนื้อหาการศึกษาร่วมกัน ส่วนนี้ผู้นำได้เสนอให้กลุ่มที่เป็นแกนนำ จำนวน 12 คน นั้นเป็นทีมวิจัยทำงานร่วมกัน ทั้งนี้หากต้องที่ปรึกษามีผู้เสนอให้ไปหารือกับท่านเหล่านั้นเสียก่อนบรรจุชื่อเข้าในโครงการซึ่งมีการเสนอชื่อที่ปรึกษาที่ควรแต่งตั้งประกอบด้วย

พระไพจิตร สิริมังกโล	พระสงฆ์วัดศรีนครเตา
นายแดง สร้อยทอง	นายกองค์การบริหารส่วนตำบลเมืองเตา
นายสุกรี เป้าน้อย	ผู้อำนวยการโรงเรียนเมืองเตาวิทยาคม
นายประวิติ ประทุมทอง	กำนันตำบลเมืองเตา
นายจำนงค์ ดาราวรรณ	ประธานสภา อบต.เมืองเตา
นายสุรสีห์ ไชยสงคราม	รองนายก อบต.เมืองเตา
นายปรีดา ศิริ	ครูชำนาญการโรงเรียนบ้านเมืองเตา

ส่วนเนื้อหาการศึกษาขอให้ทีมหลักเป็นผู้ร่วมกันคิด กำหนดและดำเนินการตามแผนนั้น โดยมอบหมายให้นายบุญทันเป็นหัวหน้านำทีมทำงานและเป็นผู้ประสานกับ สกว. ทางชุมชนและผู้นำไม่ขัดข้องหากจะมีการดำเนินโครงการวิจัยในเมืองเตา

พัฒนาโครงการ

หลังประชุมร่วมกับผู้นำชุมชนแล้วนายบุญทันและนายสนุน เป็นผู้ทำหน้าที่ประสานงานกับ NODE ทุ่งกุลาร้องไห้ ได้ร่วมการอบรมการพัฒนาโครงการกับโครงการวิจัยอีก 5 โครงการที่ศูนย์ประสานงานทำให้ได้กรอบเนื้อหาการดำเนินการเป็นการศึกษาชุมชนให้มีประเด็นสร้างโจทย์ให้ชัดเจนก่อน การดำเนินการศึกษาเบื้องต้นนี้มีกรอบระยะเวลา 3 เดือน

ประเด็นการศึกษาเบื้องต้นมีทั้งหมด 4 ประเด็น คือ 1.) ฟังทรัพยากร 2.) ข้อมูลโครงสร้างทางสังคม 3.) วิถีวัฒนธรรมชาวเมืองเตา และ 4.) พิธีกรรม ความเชื่อ และตำนานเจ้าพ่อศรีนครเตา มีการกำหนดกลุ่มคนทำงานโดยคัดเลือกบุคคลที่มีความถนัดแต่ละประเด็นให้ไปศึกษาด้วยกัน ทีมวิจัยที่จัดตั้งเอาไว้ในช่วงแรกกระจายตัวอยู่ทุกประเด็น เป็นทั้งผู้เก็บข้อมูลและผู้ให้ข้อมูลไปด้วยในตัว ทั้งสี่ประเด็นมีวิธีการศึกษาดังนี้

- 1.) ฟังทรัพยากร จัดทีม 10 คน ออกเดินสำรวจชุมชนศึกษาว่ามีแหล่งน้ำ ป่าไม้ ที่ดิน ที่ตั้งศาลปู่ตาหรือทรัพยากรอื่นๆที่สำคัญอยู่จุดไหน อย่างไรบ้าง มีอุปสรรค คือ ปากกา สมุดบันทึกกล้องถ่ายภาพ ทำงานแบบเดินไปคุยไปเมื่อครบแล้วกลับมานั่งคุยกันแล้วเขียนแผนวาดรอบนอกอย่างคร่าวลงในกระดาษชาร์ด จากนั้นตรวจสอบความถูกต้องร่วมกันอีกครั้ง
- 2.) ข้อมูลโครงสร้างทางสังคม จัดทีม 10 คน ศึกษาประชากร กลุ่มเครือญาติในชุมชน การปกครอง ระบบเศรษฐกิจ การศึกษา ศาสนา วิธีการศึกษา คือ ศึกษาจากเอกสารมือสอง จปฐ. , กชช. 2ค และการสัมภาษณ์ผู้นำ จดบันทึกข้อมูล ภายหลังนำข้อมูลมาสรุปร่วมกันและเขียนแผนวาดรอบในแล้วตรวจสอบความถูกต้องร่วมกัน
- 3.) วิถีวัฒนธรรมชาวเมืองเตา จัดทีม 12 คน เป็นการศึกษาวิถีชีวิตของคนเมืองเตาผ่านการจัดเวทีเล่าเรื่องในอดีต ให้ผู้สูงอายุได้เล่าเรื่องการทำมาหากินในอดีต การปฏิบัติตามฮีตเก่าคลองหลัง และการเปลี่ยนแปลงสำคัญในช่วงต่างๆที่มีผลทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลง มีผู้บันทึกและสรุปประเด็นในเวที โดยใช้เครื่องมือ เส้นประวัติศาสตร์ แบ่งเป็นยุคต่างๆตามที่ผู้สูงอายุเล่ามา นำเสนอและสรุปร่วมกัน
- 4.) พิธีกรรม ความเชื่อและตำนานเจ้าพ่อศรีนครเตา จัดทีม 8 คน เป็นผู้รู้เรื่องนี้ดีเป็นพิเศษ จัดเวทีแบบกึ่งสัมภาษณ์กึ่งเสวนา มีผู้ตั้งประเด็น มีผู้อาวุโสเป็นผู้เล่าเรื่องต่างๆเกี่ยวกับเจ้าพ่อศรีนครเตาเท่าที่พอจำได้ มีผู้จดบันทึกและถ่ายภาพ ช่วงท้ายเป็นการสรุปและตรวจสอบว่าถูกต้องหรือไม่

หลังจากที่ได้แบ่งกลุ่มศึกษาแล้วภายหลังได้นำข้อมูลทั้งหมดมาศึกษารายละเอียด ข้อมูลจากการบันทึกเทป การบันทึกของเลขานุการในเวที และจากบันทึกของทีมแต่ละคน ว่าเพียงพอแล้วหรือยังสำหรับการนำไปกำหนดวิเคราะห์และกำหนดเป็น โจทย์วิจัย การศึกษาข้อมูลนี้ทีม

ดำเนินการกันเองแบบไม่เป็นทางการนั่งคุยกันที่แคร่หน้าบ้านฟอสล์ม มีอาจารย์ประสิทธิ์และอาจารย์สวานิตซ์เป็นผู้เรียบเรียงเป็นเอกสาร

ข้อมูลส่วนที่ยังไม่สมบูรณ์ตกลงกันว่าจะต้องเก็บเพิ่มเติมแต่ไม่ใช้การจัดเวทีแต่ใช้วิธีการลงสัมภาษณ์ผู้รู้ตามประเด็นที่ขาด การเก็บข้อมูลเพื่อการพัฒนาโครงการนี้ใช้เวลาดำเนินการ 3 เดือน หลังจากนั้นนำเสนอผลการศึกษาเบื้องต้นร่วมกับพื้นที่อื่นๆ มี อ.ศรีศักร วัลลิโภดม และนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยมหาสารคาม วัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์และกลุ่มผู้สนใจจากเครือข่ายของ สกว. ร่วมรับฟังและให้ข้อเสนอแนะสร้างโจทย์วิจัยสำหรับทำงานวิจัยอย่างเต็มตัวหลังจากนี้

ปฏิบัติการวิจัย

กระบวนการหลังจากการเสนอผลเบื้องต้นแล้วทีมร่วม NODE ทุ่งกุลารั้วได้จัดทำร่างข้อเสนอโครงการที่พัฒนาประเด็นการศึกษาหรือโจทย์วิจัยมาจากข้อมูลเบื้องต้น รวมทั้งประเด็นที่ อ.ศรีศักร เสนอแนะ คือ พลังความเชื่อ ความศรัทธาต่อเจ้าพ่อศรีนครเตาที่มีผลต่อการค้นหาแนวทางการพัฒนาชุมชนหัวเมืองเตาอย่างยั่งยืน จากนั้นนำเสนอต่อ สกว.และได้รับอนุมัติดำเนินโครงการในคราวต่อมา

การได้รับอนุมัติโครงการในครั้งนี้เรียกว่าก้าวเข้าสู่กระบวนการของงานวิจัยเต็มรูปแบบ ทีมวิจัยเองมีความตื่นตัวพอสมควรที่จะได้ทำงานนี้ ขณะที่ชาวบ้านก็เฝ้ามองอยู่ห่างๆว่าทีมวิจัยจะทำอะไรอย่างบ้างกับชุมชนเมืองเตา ครั้งแรกทีเรารู้ว่าโครงการอนุมัติแล้ว ชุมชนมีแนวคิดแตกต่างกันสองส่วน คือ ส่วนผู้นำที่เป็นเผ่าเจ้า นางเทียมและผู้นำไม่เป็นทางการ เห็นว่าเป็นเรื่องดีที่ชุมชนจะได้พัฒนา ส่วนอีกกลุ่มเป็นชาวบ้านที่ยังไม่ค่อยได้ร่วมเวทีกับกลุ่มผู้นำหมู่บ้านบางคนคิดว่าทีมวิจัยจะนำเอา “ข้อมูลเจ้าพ่อศรีนครเตาไปขายกิน” แต่เป็นเพียงการเฝ้ามองเท่านั้นไม่มีการขัดขวางการทำงาน ซึ่งทีมวิจัยได้ดำเนินการต่างๆ มีกระบวนการดังต่อไปนี้

ประชุมทีมวิจัย

เป็นการประชุมเพื่อกำหนดบทบาทการทำงานร่วมกันของทีมวิจัย แบ่งหน้าที่ในการทำงาน โดยเริ่มต้นจากการทบทวนโครงการร่วมกัน จากนั้นกำหนดว่าในการทำงานต้องมีโครงสร้างการทำงานอย่างไรและกำหนดตัวบุคคลรับผิดชอบหลักและมีคณะทำงานในหน้าที่นั้น

การจัดแบ่งโครงสร้างการทำงานของทีมแบ่งออกเป็น 6 ส่วนงาน ประกอบด้วย

- กลุ่มเบิกจ่ายงบประมาณ
- กรรมการการเงิน
- กรรมการจัดทำเอกสาร
- กรรมการประสานงานภายนอก
- กรรมการประสานงานภายใน

- กรรมการประชาสัมพันธ์โครงการ

ทุกส่วนมีคนทำงานโดยตรงส่วนละ 3-5 คน ทั้งนี้ในการทำงานก็สามารถยืดหยุ่นหน้าที่ช่วยเหลือกันได้

ประชุมชี้แจงชุมชน

จัดการประชุมอย่างเป็นทางการ ออกหนังสือเชิญร่วมประชุมถึงนายกองค์การบริหารส่วนตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กลุ่มที่ปรึกษา และประชาสัมพันธ์โดยเสียงตามสายเชิญชาวบ้านทั่วไปเข้าร่วมรับฟังการชี้แจงโครงการ ทีมวิจัยเตรียมประเด็นการนำเสนอประกอบด้วยที่มาแหล่งทุน ข้อเสนอโครงการ รูปแบบวิธีการดำเนินการ ทีมวิจัยและกลุ่มที่ปรึกษา

จัดการประชุมที่ห้องประชุมสภาตำบลเมืองเตาหลังเดิมที่ตั้งอยู่กลางชุมชน มีกลุ่มผู้เข้าร่วมรับเชิญตามที่คาดหมายและมีตัวแทนชาวบ้านมาร่วมรับฟัง รวมผู้เข้าร่วมทั้งสิ้น ประมาณ 50 คน นายบุญทันกมล หัวหน้าโครงการได้นำเสนอความเป็นมาของ สกว. ความสำคัญของการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จากนั้นนำเสนอโครงการวิจัยที่จะดำเนินการในพื้นที่เมืองเตา ได้เล่าความสำคัญของชุมชนเมืองเตา เล่าสถานการณ์ภายนอกที่กระทบกับวิถีวัฒนธรรมชุมชนและสิ่งทีมงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นสามารถช่วยสร้างการเรียนรู้ให้ชุมชนเข้าใจตนเองไม่ก้าวตามกระแสภายนอกเท่าที่ไม่จำเป็น สุดท้ายนำเสนอกระบวนการวิจัยที่จะดำเนินการในชุมชนหลังจากนี้ให้ชุมชนและผู้รับทราบ จากนั้นเปิดเวทีแสดงความคิดเห็น

มีการแสดงความเห็นโดย ผอ. โรงเรียนเมืองเตาวิทยาคมเกี่ยวกับการวิจัยเพื่อพัฒนาวัดบ้านแหลม (บ้านเกิด) ว่าการศึกษาทางประวัติศาสตร์เป็นสิ่งที่มิประโยชน์สามารถช่วยพัฒนาได้จริงหากชุมชนร่วมมือกันทำอย่างจริงจัง และ อ.ปริดา ศิริ ที่ปรึกษา ให้ความเห็นว่าการจัดทำประวัติบ้านเมืองให้มีลายลักษณ์อักษรเอาไว้ ในอนาคตลูกหลานจะได้ไม่ลืมรากเหง้าของตัวเอง

จากนั้นมีการถามจากชาวบ้านและผู้ที่เกี่ยวข้องกับงบประมาณดำเนินการจะใช้ทำอะไรได้บ้าง ซึ่งจุดนี้ทีมวิจัยก็ได้ชี้แจงโดยละเอียด

ผลของการจัดเวทีชุมชนและผู้เข้าร่วมได้รับรู้การทำงานวิจัยในพื้นที่ รับรู้เป้าหมายและรูปแบบการทำงาน แต่ยังไม่ชัดเจนนักเกี่ยวกับคำว่า วิจัย ส่วนใหญ่ยังไม่ค่อยเห็นว่าเกี่ยวข้องกับตัวเองนัก

เข้าร่วมอบรมนักวิจัย

ทีมวิจัย(ยกเว้นที่ปรึกษา)ได้เข้าร่วมกระบวนการฝึกอบรมเครื่องมือการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่จัดโดย NODE ทุ่งกุลาร้องไห้ เพื่อเตรียมความพร้อมนักวิจัยก่อนการทำงาน

ก่อนหน้านี้ทีมวิจัยอาจเรียกว่าทุกคนยังไม่เคยสัมผัสงานวิจัยจึงไม่รู้ว่าต้องทำอะไรบ้าง เมื่อได้เข้าร่วมกระบวนการนี้แล้วมีเครื่องมือ/วิธีการทำงาน เป็นตัวช่วยในการทำงานวิจัยที่หลากหลายประกอบไปด้วย

- 1.) กระบวนการวิจัย
- 2.) การเก็บรวบรวมข้อมูล
- 3.) ประเภทเครื่องมือในการเก็บข้อมูล
 - วิธีการสัมภาษณ์ แบบกึ่ง โครงสร้าง
 - ชุดตัวช่วยสร้างคำถาม
 - การสังเกตและการจดบันทึก
 - การดำเนินการประชุมหรือการอภิปราย (ทักษะการทำกิจกรรมแบบมีส่วนร่วม)
 - แบบเก็บข้อมูล

นอกจากนี้ยังได้ร่วมฝึกปฏิบัติการสร้างเครื่องมือเก็บข้อมูล ได้แก่

- 1.) แบบบันทึกการสังเกต
- 2.) แบบบันทึกการสัมภาษณ์
- 3.) แบบสอบถาม
- 4.) แบบสำรวจ

ทีมวิจัยหลังฝึกอบรมแล้วมีรูปแบบการทำงานที่ชัดเจนขึ้นเพราะมีกรอบเนื้อหาการทำงาน มีเครื่องมือ/วิธีการทำงานที่จะช่วยให้งานไปถึงเป้าหมายได้

การศึกษาเอกสารมือสอง

เอกสารมือสองที่ทีมวิจัยสืบค้นมาจากสามแหล่งหลักๆ คือ 1.) เอกสารเชิงปริมาณที่มีบันทึกอยู่ที่ อบต.เมืองเตา ได้แก่ ข้อมูล จปฐ. , กชช.2ค เป็นข้อมูลพิกัด/ขนาดชุมชน ประชากร ข้อมูลสาธารณูปโภค ข้อมูลการใช้ประโยชน์ที่ดิน 2.) ข้อมูลจากวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทของนักศึกษามหาวิทยาลัยศิลปากรและสารนิพนธ์ของบัณฑิตอาสา ที่เข้ามาทำการศึกษาในชุมชนเมืองเตาเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชน การนับถือผีของคนในชุมชน และ 3.) ข้อมูลจากหนังสือวิชาการ(ส่วนใหญ่สำนักพิมพ์ศิลปวัฒนธรรม)เป็นข้อมูลประวัติศาสตร์โบราณคดีที่เกี่ยวข้องกับชุมชนเมืองเตา

การสืบค้นเอกสารทีมวิจัยใช้การเข้าไปหาแหล่งข้อมูล ซึ่งจากความจำเป็นที่ต้องศึกษาเอกสารเหล่านั้นและจากนั้นขอทำสำเนาเอกสารเอาส่วนที่เกี่ยวข้องหรือทั้งหมดนำมาถ่ายสำเนาแจกทีมวิจัยให้กลับไปอ่านจากนั้นมาวิเคราะห์ความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันร่วมกันอีกครั้ง เอกสารมือสองไม่ใช่เพียงเป็นแหล่งข้อมูลให้ทีมวิจัยคัดลอกเอาข้อมูลเพื่อมาเขียนในรายงานให้ครบถ้วนแต่การอ่านเอกสารเหล่านั้นช่วยให้ทีมมีความเข้าใจเรื่องที่ตนศึกษาอยู่อย่างมีมุมมองที่กว้างขึ้น ทำให้เปรียบเทียบเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นภายในชุมชนกับสถานการณ์เปลี่ยนแปลงภายนอกในช่วงเวลาเดียวกัน เช่น การศึกษาด้านานเจ้าพ่อศรีนครเตาในส่วนที่มาของเจ้าพ่อจากเรื่องเล่าของผู้รู้ควบคู่ไปกับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครองในลาวอันเป็นผลให้มีกลุ่มชนเผ่าหลายกลุ่มอพยพข้าม

โงงมาอาศัยอยู่ที่ดินแดนอีสานสวามิภักดิ์ต่อรัตนโกสินทร์สร้างเมืองทางอีสานได้หลายเมืองและต่อมาได้รับบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าเมืองที่ปรากฏอยู่ในประวัติการสร้างเมืองปัจจุบัน เป็นต้น เหล่านี้ ความรู้จากภายนอกสามารถอธิบายให้เข้าใจได้ดีขึ้น

จัดกระบวนการศึกษาดำเนินเจ้าพ่อศรีนครเตา

เป็นกระบวนการที่จัดขึ้นเพื่อศึกษาเชิงลึกตำนานเจ้าพ่อศรีนครเตาในชุมชนเมืองเตาและในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ที่เป็นกลุ่มเรื่องเล่า ตำนาน นิทาน ที่อยู่ในตัวผู้รู้ ใช้กระบวนการสองลักษณะหลักๆ คือ การจัดเวทีเสวนากับผู้อาวุโส และการออกเดินทางตามหาและสัมภาษณ์ผู้รู้เรื่องนี้ในเขตทุ่งกุลาร้องไห้

การจัดเวทีเสวนาทำที่บริเวณคอนหอ ศาลเจ้าพ่อศรีนครเตาในชุมชนเมืองเตา ทีมวิจัยได้เชิญ อ.สุพจน์ พลอาษา ข้าราชการบำนาญ และ อ.ปรีดา ศิริ ทั้งคู่เป็นลูกหลานของชุมชน เป็นผู้ร่วมเวทีเสวนา นอกจากนั้นได้เชิญผู้เฒ่า เด็กนักเรียนชั้นประถม รวมแล้วประมาณ 100 คน ผู้รู้เป็นคนเล่า มี อ.สวานิตย์ ศิริบุรณ์ ทีมวิจัยเป็นผู้ดำเนินรายการ เล่าเรื่องราวต่างๆเกี่ยวกับเจ้าพ่อศรีนครเตาเท่าที่จำได้ให้ลูกหลานได้ฟัง ในส่วนผู้สูงอายุท่านอื่นๆเมื่อฟังแล้วมีส่วนที่ตนเองรู้จักแลกเปลี่ยนในเวทีนั้น ขณะที่ทีมวิจัยมีการบันทึกเสียงตลอดเวทีเพื่อเรียบเรียงเป็นเอกสารในภายหลัง ช่วงท้ายของเวทีมีการสรุปประเด็นโดยผู้ดำเนินรายการแล้วให้ผู้ร่วมเวทีแสดงความคิดเห็น

อีกกระบวนการหนึ่งคือการออกเดินทางตามหาและสัมภาษณ์ผู้รู้ตำนานเจ้าพ่อศรีนครเตาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ ทีมวิจัย ประกอบด้วย นายบุญทัน กมล นายสนุน อาษากิจ นายส้อม ดาราวรรณ ออกตามหาและสัมภาษณ์ผู้รู้ในพื้นที่ต่างๆตามลำดับ ดังนี้

1. หมอลำบุญจันทร์ ชูชีพ ต.คูสวนแดง อ.บ้านใหม่ชัยพจน์ จ.บุรีรัมย์(สัมภาษณ์และบันทึกเสียงที่บ้านพัก)
2. ผู้ใหญ่บ้านหนองบัวเจ้าป่า อ.สตึก จ.บุรีรัมย์(ค้นหาผู้รู้และนมัสการศาลเจ้าพ่อศรีนครเตาของชุมชน)
3. พ่อแดง เดิมสุข บ้านทับใหญ่ ต.ทับใหญ่ อ.รัตนบุรี จ.สุรินทร์(สัมภาษณ์และบันทึกเสียงที่หาดทรายแม่น้ำมูลช่วงท่าหาดยาว อ.โพธิ์ทราย จ.ร้อยเอ็ด)
4. ชุมชนไพรขลา ต.ไพรขลา อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์(ค้นหาผู้รู้)
5. พ่อจารย์ถนิม แคนดี บ้านหนองกก ต.เมืองเสือ อ.พยัคฆภูมิพิสัย จ.มหาสารคาม (สัมภาษณ์และบันทึกเสียงที่บ้านพัก)
6. บ้านเมืองเจีย ต.ก้ามปู อ.พยัคฆภูมิพิสัย จ.มหาสารคาม(ค้นหาผู้รู้)
7. พ่อบุญมา เพชรเลื่อน บ้านคงช้าง ต.ปทุมรัตน์ อ.ปทุมรัตน์ จ.ร้อยเอ็ด(สัมภาษณ์และบันทึกเสียงที่บ้านพัก)

8. พ่อสุพจน์ พลอาษา บ้านสะแก อ.สตึก จ.บุรีรัมย์(สัมภาษณ์/บันทึกเสียงและขอสำเนาเอกสารที่บ้านพัก)
9. บ้านเมืองบัว ต.เมืองบัว อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด(ค้นหาผู้รู้)
10. บ้านกู่กาสิงห์ ต.กู่กาสิงห์ อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด(ค้นหาผู้รู้)

หลังการเดินทางทีมวิจัยได้นำเครื่องบันทึกเสียงที่บันทึกการสัมภาษณ์นั้นมาเรียบเรียงเป็นเอกสารแยกตามเรื่องราวของแต่ละท่านที่ให้สัมภาษณ์ยังไม่มีการสรุปผลเป็นเนื้อเดียวกันแต่อย่างใด

เวทีชำระประวัติศาสตร์ตำนานเจ้าพ่อศรีนครเตา

เป็นการจัดเวทีเสวนาทางวิชาการเพื่อชำระประวัติศาสตร์ตำนานเจ้าพ่อศรีนครเตา ค้นหาจุดร่วมที่เป็นพลังให้สังคมท้องถิ่นมีความเข้มแข็ง สามารถรับมือกับกระแสการพัฒนาจากภายนอกได้

รูปแบบการจัดเวทีเป็นการนำผู้รู้ตำนาน เรื่องเล่าและการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าพ่อศรีนครเตาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ ได้แก่ พื้นที่ตำบลสะแก อ.สตึก จ.บุรีรัมย์,ตำบลทับใหญ่ อ.รัตนบุรี จ.สุรินทร์,ตำบลเมืองเสือ อ.พยัคฆภูมิพิสัย จ.มหาสารคาม และตัวแทนจากเมืองเตาร่วมวงเสวนาเล่าเรื่องเจ้าพ่อศรีนครเตาที่คนรู้จักนำเสนอทีละคนโดยมีคุณฉันทน์ เคยโยธาเป็นผู้ดำเนินรายการ

หลังจากผู้รู้เล่าเรื่องผ่านไปแล้วเวทีต่อมาเป็นเวทีเสวนาทางวิชาการเพื่อชำระประวัติศาสตร์ตำนานเจ้าพ่อศรีนครเตา มีนักวิชาการร่วมเสวนาคือ รศ.ศรีศักร วัลลิโภดม ที่ปรึกษาชุดโครงการ รศ.ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ คณบดีคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ดำเนินรายการโดย ดร.บุญสม ยอดมาลี นักวิชาการศูนย์ศิลปวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ในเวทีวิชาการได้พูดถึงระบบสังคมและวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นภาคอีสานที่ชุมชนมีการเกาะเกี่ยวสัมพันธ์กันระหว่างสังคมมนุษย์ ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ โดยเฉพาะการเคารพสิ่งเหนือธรรมชาติของชุมชนท้องถิ่นเป็นนัยยะของการเคารพต่อธรรมชาติ จัดการและอยู่ร่วมกันด้วยวัฒนธรรมความเชื่อและยึดคลองจึงทำให้สังคมเป็นสุขได้ จากนั้นเชื่อมโยงมาสู่เจ้าพ่อศรีนครเตาในฐานะบรรพบุรุษที่ชุมชนให้ความเคารพทั่วทั้งทุ่งกุลาร้องไห้ มีการแสดงออกถึงความศรัทธาในรูปแบบต่างๆกัน มีการประกอบพิธีกรรมบูชา มีข้อห้าม มีเรื่องเล่า/ตำนานเป็นสิ่งที่เตือนใจ แม้ในหลายพื้นที่จะมีรูปแบบแตกต่างกันแต่โดยความหมายแล้วก็สื่อถึงความศรัทธาต่อเจ้าพ่อศรีนครเตาทั้งสิ้น

ข้อสรุปของเวทีวิชาการคือ ประวัติศาสตร์ตำนานเจ้าพ่อศรีนครเตาไม่ว่าจะอยู่ในแหล่งใด อยู่ในรูปแบบใด หรือแม้แต่รายละเอียดจะเหมือนหรือต่างกันบ้างไม่ใช่ประเด็นสำคัญนัก แต่ความสำคัญควรอยู่ที่เมื่อมีสิ่งเหล่านั้นแล้วสังคมสงบสุข จัดการตนเองได้และไม่ลืมรากเง้าตัวเองเป็นสำคัญ ตำนานเจ้าพ่อศรีนครเตาจึงไม่จำเป็นต้องสังคายนาให้เป็นเนื้อหาเดียวกันทั้งทุ่งกุลาร้องไห้ ควร

สร้างกระบวนการเรียนรู้ในความแตกต่างอย่างไรให้คนในท้องถิ่นตระหนักรู้ความสำคัญแล้ว
ร่วมมือกันพัฒนาท้องถิ่นตนเองให้ยั่งยืนจึงจะเรียกได้ว่าเป็นการพัฒนาจากภายในอย่างแท้จริง

ช่วงท้ายเวทีเปิดให้มีการแลกเปลี่ยนจากผู้เข้าร่วมถึงแนวทางการสร้างความร่วมมือกันของ
ชุมชนท้องถิ่นในการพัฒนาท้องถิ่นซึ่งผลจากการแลกเปลี่ยนโดยสรุปคือ สร้างแหล่งเรียนรู้ทุกกลา
ร่องให้ จากฐานทรัพยากรด้านต่างๆที่มีอยู่ แล้วจัดเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ อาจใช้ตำนานเจ้าพ่อศรี
นครเตาเป็นจุดเชื่อมประสานก็ได้ ส่วนการพัฒนาส่วนอื่นๆ ต้องทำการศึกษาเพิ่มเติม เมื่อชัดเจน
แล้วจึงปฏิบัติการตามความเหมาะสมของแต่ละพื้นที่ ทั้งนี้ประเด็นหนึ่งที่ควรใส่ใจเป็นพิเศษคือ จะ
สร้างการเรียนรู้ท้องถิ่นแก่ลูกหลานตนเองอย่างไร ได้บ้างเพราะเหล่านั้นคือการประกันความมั่นคง
ในอนาคตของชุมชนท้องถิ่นจะยั่งยืนมากน้อยเพียงใด

จัดทำรายงานความก้าวหน้า

เป็นการจัดระบบข้อมูลที่ทำการศึกษาในระยะที่ 1 ให้เป็นระบบ การจัดทำรายงาน
ความก้าวหน้าทีมวิจัยใช้เวลาในการประชุมเพื่อทบทวนเนื้อหาโครงการ ประมวลภาพรวมการ
ทำงาน ประมวลเนื้อหาที่ได้และสรุปความก้าวหน้าการทำงาน ร่วมกัน 1 วันจากนั้นมอบหมายทีม
วิจัยที่มีบันทึกกิจกรรมเขียนรายงาน(เท่าที่ทำได้)นำมามอบให้คณะทำงานเรียบเรียงเอกสารจัดเป็น
รูปเล่มรายงานความก้าวหน้า หากมีส่วนที่บกพร่องจะต้องมาพบกันอีกครั้งเพื่อเพิ่มเติมข้อมูล

ในการจัดทำ/สรุปเอกสารการเงินมอบหมายให้เป็นหน้าที่ของคณะทำงานเบิกจ่ายและคณะ
บริหารการเงินโครงการเป็นผู้สรุปเอกสาร/งบประมาณแล้วชี้แจงแก่ทีมวิจัย เมื่อเรียบร้อยแล้วนำเสนอ
ศูนย์ประสานงานต่อไป

การประชุมเพื่อกำหนดแผนการทดลองพัฒนาชุมชน

จัดประชุมเพื่อร่วมกันกำหนดแนวทางการพัฒนาชุมชนเมืองเตาที่ประชุมประกอบด้วย ทีม
วิจัย ที่ปรึกษา ผู้นำเป็นทางการ ชาวบ้าน และนักวิชาการท้องถิ่น จัดการประชุมที่ ที่ทำการ
ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 11

เนื้อหาการประชุมคือ การกำหนดรูปแบบการพัฒนาชุมชนเมืองเตา จากฐานศรัทธาเจ้าพ่อศรี
นครเตา จะสามารถทำกิจกรรมใดได้บ้าง ทีมวิจัยได้นำเสนอผลการดำเนินการตั้งแต่ต้นกระทั้ง
ปัจจุบันโดยการบรรยาย นำเสนอข้อค้นพบจากการทำงาน และข้อเสนอแนะของชุมชนจากการจัด
เวทีที่ผ่านมา จากนั้นเชิญที่ประชุมร่วมวิเคราะห์ข้อมูล สร้างแนวทางในการกำหนดการพัฒนา
จากนั้นเปิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของนักวิชาการท้องถิ่น ชาวบ้านและผู้นำ

ผลการประชุมมีข้อสรุปให้มีการพัฒนา 4 เรื่องหลักคือ

1. การสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนา
2. การพัฒนาทัศนียภาพพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์
3. การสร้าง/ขยายเครือข่ายการเรียนรู้
4. สร้างการเรียนรู้วัฒนธรรมท้องถิ่นแก่เด็กเยาวชน

โดยที่การพัฒนาจะไม่มีการปรับเปลี่ยนกระบวนการพิธีกรรม กระบวนการทางวัฒนธรรมของชุมชน จะสร้างการเรียนรู้และการพัฒนาไปพร้อมกับกิจกรรมเหล่านั้น โครงการวิจัยสนับสนุนกระบวนการได้บางส่วน จะเป็นผู้ประสานงานกับ อบต.เพื่อขอรับการสนับสนุนการดำเนินการและการประสานกับองค์กรภายนอกหากมีความจำเป็น

ระยะที่สองของการดำเนินโครงการเมื่อได้รับอนุมัติงบประมาณแล้วทีมวิจัยได้จัดประชุมชี้แจงต่อชุมชนอีกครั้งเพราะระยะห่างระหว่างระยะที่ 1 กับระยะที่ 2 ค่อนข้างมากจึงมีการทบทวนโครงการอีกครั้งหนึ่ง อีกทั้งระยะที่ 2 กิจกรรมส่วนใหญ่เป็นการทดลองปฏิบัติการทีมวิจัยต้องการสร้างการมีส่วนร่วมกับผู้นำและชุมชนจึงจัดเวทีครั้งนี้ขึ้น การจัดเวทีทำที่วัดทุ่งเมืองเตา ทีมวิจัยเชิญชาวบ้าน ผู้นำ และกลุ่มผู้รู้ มาร่วมประชุม

เนื้อหาการประชุมมีสองส่วนหลักๆ คือ การทบทวนโครงการ และการค้นหากลุ่มผู้ร่วมงานเพิ่มเติม ในส่วนหลังนี้เนื่องจากระยะแรกการดำเนินการยังไม่ลงตัวนัก มีทีมวิจัยบางคนขอลาออก จึงต้องมีการค้นหาทีมทดแทนให้งานดำเนินไปได้ ซึ่งหลังการประชุมได้ทีมวิจัยทดแทนคนลาออกไปมาทำงานแทน การดำเนินการในช่วงที่ 2 มีกิจกรรมทดลองปฏิบัติการและการเรียนรู้ดังต่อไปนี้

การเตรียมความพร้อมชุมชนเพื่อการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ชุมชน

กลุ่มกิจกรรมนี้อยู่ในแผนการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนา เป็นกิจกรรมที่ออกแบบขึ้นเพื่อใช้ในการในการสร้างศูนย์เรียนรู้ชุมชนหรือการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ชุมชนเมืองเตาเป็นแหล่งเรียนรู้ของลูกหลาน ของคนในชุมชน เครือข่ายวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้และผู้สนใจทั่วไป การดำเนินการมีกิจกรรมย่อยดังนี้

1. ประชุมร่วมกับชุมชนเตรียมการศึกษาดูงานพิพิธภัณฑ์ชุมชน

ทีมวิจัยได้จัดประชุมเพื่อชี้แจงการทดลองปฏิบัติการสร้างศูนย์เรียนรู้ชุมชนอธิบายความสำคัญของการมีแหล่งศึกษาทางวัฒนธรรม/การเรียนรู้ตามอัธยาศัยในรูปแบบ

การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นขึ้นในชุมชนให้ลูกหลานได้เรียนรู้รากเหง้าตนเองเป็นแหล่งสร้างเสริมความรู้ ขณะเดียวกันเป็นการระดมพลังชุมชนในการพัฒนาชุมชนไปพร้อมกัน

ช่วงทำย่นำเสนอว่าในเป้าหมายการดำเนินการที่มิจัยกับผู้นำมีความชัดเจนแล้วแต่ในทางปฏิบัติยังขาดประสบการณ์ จะต้องได้ศึกษาจากแหล่งที่เคยจัดและทำได้แล้วเป็นแนวทางและปรับใช้กับเมืองเตาให้เหมาะสม ในส่วนนี้ที่มิจัยร่วมกับศูนย์ประสานงานจะจัดการศึกษาคุณงานการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์โดยชุมชนยังสองแหล่งในภาคกลางคือ พิพิธภัณฑ์จันทรเสน จ.นครสวรรค์ และตลาดสามชุก จ.สุพรรณบุรี จึงเสนอให้ชุมชนคัดเลือกตัวแทนเข้าร่วมศึกษาคุณงานในครั้งนี้ นำประสบการณ์ที่ได้เรียนรู้กลับมาทำงานที่เมืองเตา

2. ทีมวิจัยเข้าร่วมประชุมเตรียมศึกษาคุณงานกับเครือข่าย

นายบุญทัน กมล นายสนุน อาษากิจและ อ.สวานิตย์ ศิริบูรณ์ ได้เป็นตัวแทนพื้นที่เมืองเตาเข้าร่วมประชุมวางแผนการศึกษาคุณงานร่วมกับเครือข่ายวิจัยในชุดโครงการที่ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นทุ่งกุลาร้องไห้ ที่ประชุมมีการกำหนดประเด็นการศึกษาคุณงานการมอบหมายงานหลังจากคุณงาน การจัดการและกำหนดวัน/เวลาที่แน่นอนร่วมกัน

สิ่งที่ต้องเตรียมการก่อนคือ ทุกพื้นที่ต้องทำความเข้าใจตนเองก่อนการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ หมายถึง การรวบรวมข้อมูลทรัพยากรที่จะนำมาสร้างศูนย์เรียนรู้ ได้แก่ สิ่งของที่จะนำมาจัดการเรียนรู้ โบราณวัตถุ แหล่งโบราณสถานและอื่นๆแล้วแต่ความเป็นไปได้ของแต่ละพื้นที่ ให้ทีมวิจัยทุกทีมทำการสำรวจ/จัดทำฐานข้อมูลให้พร้อมเพื่อความสะดวกในการปฏิบัติการ

3. สำรวจทรัพยากรทางวัฒนธรรม

เป็นความร่วมมือกันของทีมวิจัยและพี่เลี้ยงในการทำการสำรวจทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนเมืองเตา ในเช้าวันเดียวกันก่อนออกสำรวจทีมวิจัยและคุณวิเชียร สอนจันทร์ ได้วางแผนการสำรวจ มีการกำหนดเนื้อหาการสำรวจ ระบุแหล่ง เจ้าของ ระบุรายละเอียดของทรัพยากร บันทึกภาพและจัดทำทะเบียนโดยชุมชน

การสำรวจใช้การเดินเป็นหลักเริ่มจากการสำรวจคูน้ำ คันดิน รอบชุมชน การสำรวจแหล่งที่ขุดพบโครงกระดูกมนุษย์โบราณ ใบเสมา และขออนุญาตชมและถ่ายภาพวัตถุที่ผู้ค้นพบเก็บรักษาเอาไว้ ได้แก่ เทวรูปสัมฤทธิ์ ถาชนะสัมฤทธิ์ ใบเสมา ไหเคลือบบ้านโบราณและเครื่องมือเครื่องใช้ของชาวบ้านในอดีต

วัตถุทั้งหมดที่พบในครั้งนี้(ซึ่งอาจมีที่ยังไม่ถูกนำออกมาให้ทีมวิจัยดู)ถูกบันทึกข้อมูล บันทึกภาพ เป็นทะเบียนวัตถุที่พบในชุมชนเมืองเตาเป็นฐานข้อมูลสำหรับการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ชุมชนในอนาคต ข้อมูลและภาพจากการสำรวจครั้งนี้ภายหลังทีมวิจัยได้นำไป

ประมวลเนื้อหาเป็นหนังสือเล่มเล็ก ชื่อ “ของดีเมืองเตา” อีกส่วนหนึ่งจัดทำเป็นแผนที่ภาพ
ทรัพยากรทางวัฒนธรรมในชุมชนเมืองเตาจัดพิมพ์บนผ้าใบขนาดใหญ่สำหรับการเผยแพร่
ต่อไป

การร่วมพัฒนาพิธีกรรมกับชุมชน

วันพุธ ข้างขึ้น เดือนสาม ปี 2551 (13 กุมภาพันธ์ 2551) ชาวบ้านเมืองเตาจัดประเพณีเลี้ยงยี่-
เลี้ยงเจียงแด่เจ้าพ่อศรีนครเตาที่ศาลเจ้าพ่อศรีนครเตา

ทีมวิจัยได้ร่วมพิธีนี้และได้ขออนุญาตผู้นำพิธีกรรมขอจัดกระบวนการเรียนรู้ชุมชนภายใน
งานนี้ด้วยโดยกระบวนการดังกล่าวคือ การขออนุญาตโรงเรียนบ้านเมืองเตานักเรียนชั้นประถมปี
ที่ 4-6 เข้าร่วมประเพณีนี้เพื่อศึกษากระบวนการพิธีกรรมและเรียนรู้ความหมายของการจัดพิธี อีก
ส่วนหนึ่งที่ทีมวิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างการเรียนรู้กับชุมชนในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นอีกด้วย

รูปแบบที่ทีมวิจัยจัดร่วมกับชุมชนคือการจัดแสดงแผนที่ภาพแหล่ง โบราณสถาน/
โบราณวัตถุบนผ้าใบขนาดใหญ่ในบริเวณศาลเจ้าพ่อให้ผู้ที่มาร่วมพิธีได้ชมมรดกของชุมชนตนเอง
มีการเตรียมหนังสือ ของดีเมืองเตาเพื่อแจกนักเรียนและผู้มาร่วมงาน เมื่อถึงฤกษ์ประกอบพิธีจึงร่วม
ประกอบและสังเกตการณ์เมื่อเสร็จพิธีแล้วทีมวิจัย(บุญทันและปรีดา)ได้นำเสนอผลการสำรวจ
ทรัพยากรผ่านสื่อแผนที่ภาพให้ชุมชนและนักเรียนได้รู้พร้อมทั้งขอความร่วมมือหากจะต้องทำการ
จัดตั้งพิพิธภัณฑ์ในอนาคต

การสร้างและขยายเครือข่ายการเรียนรู้

เป็นการเข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้กับเครือข่ายวิจัยในชุดโครงการในพื้นที่ที่มีกิจกรรมทาง
วัฒนธรรมแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ ในการเข้าร่วมกิจกรรมนี้มีทั้งจากการที่เฉพาะทีมวิจัยเข้าร่วมและ
กิจกรรมที่นำชุมชนและนักเรียนไปร่วมด้วย มีดังต่อไปนี้

1. ร่วมแลกเปลี่ยนเวทีเสวนาฝึกับพุทธและมนุษย์ 3000 ปี จัดโดยบริษัทสยามมิชลิน โดยใช้
พื้นที่หมู่บ้านเมืองบัวเป็นเวทีแลกเปลี่ยน ผู้เข้าร่วมประกอบด้วย รศ.ศรีศักร วัลลิโภดม,อ.นิธิ
เอียวศรีวงศ์,นักท่องเที่ยวกิตติมศักดิ์,เครือข่ายนักวิจัยชุดโครงการวิจัยประวัติศาสตร์
ท้องถิ่นทุ่งกุลาร้องไห้,และตัวแทนนักวิจัยโครงการเมืองเตา ร่วมแลกเปลี่ยนความรู้
ระหว่างแนวคิดทางวิชาการเกี่ยวกับระบบความศรัทธาต่อสิ่งเหนือธรรมชาติของคนอีสาน
ในฐานะอาณาจักรโบราณอายุ 3000 ปี กับแนวคิดมุมมองของคนท้องถิ่นที่เป็นเจ้าของศรัทธา
ทีมวิจัยได้เรียนรู้แนวคิดทางวิชาการเกี่ยวกับเรื่องนี้ มีมิติการมองระบบชุมชนอีสานที่
กว้างขวางขึ้น
2. ร่วมจัดการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการยุวมัคคุเทศก์ทุ่งกุลาร้องไห้ จัดกระบวนการร่วมกับ
เครือข่ายวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นทุ่งกุลาร้องไห้,ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นทุ่งกุลาร้องไห้

ร้องไห้และมูลนิธิปูนซีเมนต์ไทยในวันที่ 5-6 เมษายน 2551 ณ ศูนย์ฝึกอบรมมูลนิธิประสานความร่วมมือพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ ฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการการเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น นำเสนอคุณค่าของชุมชนตนเองในรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ จัดให้ความรู้แก่นักเรียนในเครือข่ายฝึกการนำเสนอโดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในแต่ละชุมชน(ส่วนเมืองเตาใช้ทรัพยากรจากการสำรวจทรัพยากรทางวัฒนธรรม)แบบแรลลี่ คือหมุนเวียนท่องเที่ยวในพื้นที่เครือข่ายชุดโครงการ 5 แห่ง ยุวมัคคุเทศก์ที่เป็นเจ้าของพื้นที่เป็นผู้จัดการท่องเที่ยว เมื่อครบทุกพื้นที่แล้วจัดสรุปผลที่โรงเรียนเมืองเตาวิทยาคมและนัดหมายการพัฒนาต่อเนื่องร่วมกัน

3. ร่วมประเพณีแห่นาโหนดา(การเลี้ยงผีปู่ย่า/ตายายของชาติพันธุ์เขมร) ที่ชุมชนไพรขลา นักวิจัยโครงการเมืองเตาและเยาวชนของหมู่บ้านได้เข้าร่วมประเพณีนี้พร้อมกับเครือข่ายวิจัยในชุดโครงการในวันแรม 15 ค่ำ เดือน 10 ปี 2551 เรียนรู้รูปแบบพิธีกรรม กิจกรรมที่ชาวไพรขลาจัดเพื่อเชนสรวงบรรพบุรุษและการจัดเวทีแลกเปลี่ยนแนวคิดทางวัฒนธรรมว่ามีความคล้ายหรือแตกต่างกันในทางใดบ้าง-อย่างไรของกลุ่มที่ร่วมพิธีกรรมจากนั้นทำปฏิทินทางวัฒนธรรมทุกพื้นที่สำหรับการเรียนรู้ข้ามพื้นที่ในครั้งต่อไป

การจัดกระบวนการเรียนรู้วัฒนธรรมท้องถิ่นแก่เยาวชน

เป็นกิจกรรมที่ทีมวิจัย คณะครูโรงเรียนบ้านเมืองเตา โรงเรียนเมืองเตาวิทยาคม ผู้รู้ชุมชนเมืองเตา อบต.เมืองเตา และพี่เลี้ยงนักวิจัย ร่วมกันจัดกระบวนการเรียนรู้วัฒนธรรมชุมชนเมืองเตาแก่นักเรียนของทั้งสองโรงเรียนในรูปแบบค่ายปฏิบัติการ โดยมีการประชุมเตรียมการที่ห้องประชุมโรงเรียนเมืองเตาวิทยาคม

เนื้อหาของกระบวนการเรียนรู้เป็นการถ่ายทอดความเป็นมาของชุมชนเมืองเตา ความเป็นเมืองโบราณ วิถีชีวิตชุมชน และตำนานเจ้าพ่อศรีนครเตา

การจัดกระบวนการทำทั้งสี่วัน วันแรกเริ่มต้นจากการนำเสนอบริบทชุมชนโดยการบรรยายประกอบสื่อเพาเวอร์พอยท์(อ.สวานิตย์ ศิริบุรณ์)ให้นักเรียนได้รู้จักบ้านเกิดตนเองมากขึ้น จากนั้นเล่าตำนานเจ้าพ่อศรีนครเตา(พ่อเสาร์ บุราณมัย)พร้อมกับแจกเอกสารตำนานเจ้าพ่อศรีนครเตาซึ่งภายในจัดแบ่งเนื้อหาออกเป็นสี่ช่วงตามการเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงชีวิตของเจ้าพ่อศรีนครเตาให้นักเรียนได้อ่านเพิ่มเติม

เมื่อเล่าตำนานจบแล้วแบ่งกลุ่มนักเรียนออกเป็นสี่กลุ่มตามช่วงตำนาน คละกันระหว่างโรงเรียน ประถมกับมัธยมให้นักเรียนนำเสนอตำนานเจ้าพ่อศรีนครเตาตามความเข้าใจในรูปแบบงานศิลปะ ไม่จำกัดเทคนิค โดยมีอุปกรณ์แจกและมีพี่เลี้ยงเป็นครูศิลปะ โรงเรียนเมืองเตาวิทยาคมและพี่เลี้ยงนักวิจัยคอยให้คำแนะนำในการสร้างสรรค์ผลงาน

วันที่สองเป็นการนำเสนอผลงาน ทีมงานมอบหมายให้แต่ละกลุ่มคัดเลือกผลงานที่น่าสนใจที่สุดในกลุ่มออกมานำเสนอให้เพื่อนฟัง และเมื่อนำเสนอครบแล้วให้ข้อคิดเห็นโดยพี่เลี้ยงนักวิจัย แล้วให้นักเรียนทุกคนนำผลงานของไปติดตั้งบนกระดานแล้วทำการให้คะแนนกับผลงานที่สวยงามและสื่อความหมายได้ดีที่สุดสามอันดับ ซึ่งการให้คะแนนใช้วิธีให้ทุกคนคัดเลือกแล้วให้ลงคะแนนได้ภาพที่เห็นว่าสมควรได้เสร็จแล้วทีมงานนับคะแนนและประกาศผล/มอบรางวัล ช่วงท้ายเป็นการสรุปกระบวนการค่าย/สรุปความสำคัญของการเรียนรู้ท้องถิ่นและนำเสนอการจัดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับเครือข่ายโดยพี่เลี้ยงนักวิจัย จากนั้นทำพิธีปิดค่ายโดยผู้อำนวยการโรงเรียนเมืองเตาวิทยาคม

การสรุปและนำเสนอผลการวิจัย

การดำเนินการช่วงท้ายในแผนงานโครงการคือการสรุปผลการปฏิบัติการและการจัดเวทีนำเสนอผลการศึกษา ซึ่งในส่วนของสรุปผลการดำเนินการทีมวิจัยดำเนินการภายใน คือ นัดหมายทีมวิจัยเพื่อสรุปกระบวนการทำงานตลอดระยะโครงการและผลจากการดำเนินการโดยทั้งสิ้น หัวหน้าโครงการได้ทบทวนโครงการ ทบทวนกิจกรรมที่ได้ไปแล้วทั้งหมด จากนั้นนำเสนอผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการ ทั้งต่อชุมชน ต่อเยาวชน งานร่วมกับเครือข่าย ข้อเสนอการพัฒนาต่อ อบต.เมืองเตา จากนั้นระดมทัศนะของทีมวิจัยต่อการดำเนินการตลอดระยะเวลาโครงการสุดท้ายจึงสรุปภาพรวมร่วมกัน

เวทีนำเสนอผลการศึกษาคือที่อาคารเอนกประสงค์กลางชุมชนเมืองเตา เชิญกลุ่มผู้เข้าร่วมรับฟังประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน นายก อบต.เมืองเตา ครูจากโรงเรียนบ้านเมืองเตาและโรงเรียนเมืองเตาวิทยาคม ผู้อาวุโสในชุมชนและพี่เลี้ยงจากศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นทุ่งกุลาร้องไห้

เนื้อหาที่นำเสนอเป็นเนื้อหาเชิงกระบวนการ นำเสนอการดำเนินการทั้งหมดของโครงการ ผลรูปธรรมที่เกิดขึ้น และแผนการดำเนินการต่อเนื่อง จากนั้นเชิญกลุ่มผู้เข้าร่วมแสดงความคิดเห็นต่อกระบวนการวิจัย ซึ่งส่วนนี้คณะครูเสนอแนะให้มีการจัดกระบวนการเรียนรู้โดยนำความรู้ที่ค้นพบเข้าสู่ระบบการศึกษาในโรงเรียนประถมและมัธยม ส่วนผู้นำชุมชนเสนอให้ดำเนินการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ชุมชน ส่วนนายก อบต.แจ้งว่าจะสนับสนุนการพัฒนาทัศนียภาพพื้นที่ศาลให้สวยงาม ศักดิ์สิทธิ์ต่อเนื่องอีก ส่วนการพัฒนาเครือข่ายความศรัทธาทีมวิจัยและพี่เลี้ยงจะเป็นผู้ดำเนินการต่อเนื่องกับพื้นที่บ้านเมืองเสือและชุมชนหนองบัวเจ้าป่าโดยอยู่ในรูปแบบงานวิจัยต่อยอดจากงานชุดนี้

บทที่ 4

ผลการศึกษา

ประวัติบ้านเมืองเตา

บ้านเมืองเตาเป็นบ้านที่เก่าแก่บ้านหนึ่งในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ การที่จะบอกว่าบ้านเมืองเตาเกิดขึ้นมาตั้งแต่สมัยใด มีความเป็นมาอย่างไร ใครเป็นผู้ก่อตั้ง คงบอกไม่ได้ ดังนั้นการสืบค้นหาที่มาหรือประวัติความเป็นมาจึงอาศัยข้อมูลจากแหล่งต่างๆ เพื่อคลำหาดันตอหรือเป้าหมาย เช่น เรื่องเล่า, ตำนาน, พงศาวดาร, จดหมายเหตุ และข้อมูลของทางราชการมาประกอบ

เรื่องเล่าจากสถานที่ของพื้นที่ที่เป็นจริง คือ บ้านเมืองเตาตั้งอยู่ในเขตที่ราบสูงของแอ่งโคราชอันกว้างใหญ่ ไพศาล ทิศตะวันออกจดจังหวัดอุบลราชธานี คิดเป็นระยะทางประมาณ 300-400 กิโลเมตร มีจังหวัดต่างๆ ที่อยู่บริเวณนี้ คือ อุบลราชธานี, ยโสธร, ศรีสะเกษ, ร้อยเอ็ด, สุรินทร์ และมหาสารคาม พื้นที่อันกว้างใหญ่แห่งนี้มีชื่อเรียกต่างๆ กันของแต่ละช่วง เช่น ทุ่งหมาหลง, ทุ่งสะแก, ทุ่งกุลาร้องไห้, ทุ่งปะหลาน, ทุ่งสัมฤทธิ์ มีคำอธิบายแต่ละพื้นที่และตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น

ทุ่งหมาหลง คือ ความกว้างของท้องทุ่งนั้นกว้างใหญ่มากจนหมาเดินทางเข้าไปในเขตนั่นไม่สามารถจำทางกลับบ้านได้ จึงเรียกว่าทุ่งหมาหลง

ทุ่งสะแก, ทุ่งกุลาร้องไห้ คือ บริเวณอำเภอสุวรรณภูมิ อำเภอเกษตรวิสัย อำเภอปทุมรัตน์ อำเภอยักษ์ภูมิพิสัย อำเภอชุมพลบุรี ทุ่งสะแกคือบริเวณที่มีต้นสะแกขึ้นอยู่ชุกชุม และทุ่งกุลาร้องไห้คือช่วงที่มีพ่อค้าขนเผ่ากุลาดินผ่านตอนมาค้าขาย แล้วเกิดความหิวกระหายน้ำ และเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าแลพลงหลงไม่รู้ทิศเหนือทิศใต้ ไม่รู้ว่าจะไปทางไหนดี กลัวว่าจะตายเป็นผีเผ่าทุ่งจึงได้ร้องไห้ จึงได้เรียงท้องทุ่งบริเวณนั้นว่า ทุ่งกุลาร้องไห้

ทุ่งปะหลาน คือ บริเวณทุ่งอำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ไปถึงเขตดงเค็งหรืออำเภอประทาย คำว่า ปะหลาน เพี้ยนมาจากคำว่า ป่าหลาน ป่า คือ ป่าละหาน หรือพลัดหลงกัน มาจากนิทานปู้พาหลานเดินไปกลางทุ่งเกิดหิวน้ำอย่างหนักแล้วทำให้อับกับหลานพลัดหลงกันเรียกว่าปู้ ป่าหลาน และเรียกว่าทุ่งปะหลานขึ้นในยุคปัจจุบัน

ทุ่งสัมฤทธิ์ คือ บริเวณจากอำเภอประทายไปจนถึงอำเภอฟินมาย จังหวัดนครราชสีมา ทุ่งสัมฤทธิ์ยังคงมีเรื่องเล่าที่อิงประวัติศาสตร์มากมาย ท้องทุ่งอันกว้างใหญ่ไพศาล แห่งนี้มีสภาพเป็นที่ราบขนาดใหญ่ มีแม่น้ำไหลผ่านหลายสาย เช่น แม่น้ำมูล, แม่น้ำลำปาวปลา, ลำพังชู, ลำเตา, ลำเสียวน้อย, ลำเสียวใหญ่ แล้วไหลไปรวมกันที่แม่น้ำมูลตอนปลาย นาเขตจังหวัดอุบลราชธานี และไหลลงสู่แม่น้ำโขง ท้องทุ่งแห่งนี้มีชนชาติหรือกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เข้ามาจับจองเป็นแหล่งอาศัยอยู่หลายชนชาติและช่วงเวลาต่างกัน การจะบอกว่าบ้านเมืองเตาก่อตั้งมาตั้งแต่สมัยใดจึงไม่สามารถบอกได้อย่างชัดเจน ดังนั้นเมื่อทำให้เรารับรู้

ประวัติศาสตร์ที่ชัดเจนจึงขอแบ่งประวัติบ้านเมืองเตาออกเป็นยุคต่างๆ เพื่อให้ง่ายต่อการหาข้อมูลมาอธิบาย ดังนี้

1. ยุคโบราณ
2. ยุคประวัติศาสตร์
3. ยุคสร้างบ้านแปลงเมือง
4. ยุคปัจจุบัน

ยุคโบราณ

บ้านเมืองเตาในยุคโบราณมีความเป็นมาอย่างไรไม่สามารถบอกได้ เราจึงต้องใช้เครื่องมือช่วยคลำคือ เรื่องเล่า, ตำนาน, นิทานปรัมปรา แบบประติประต่อเหมือนรูป จิ๊กซอ มีการเล่าถึงว่าท้องทุ่งแห่งนี้ คือทะเลอันกว้างใหญ่ ใต้พื้นที (เมืองบาดาล) มีพญานาคเป็นเจ้าเมือง มีการกล่าวถึงพระอินทร์ที่อยู่บนฟ้า มีพญาอินทรีเข้ามาเกี่ยวข้อง มีเมืองๆ หนึ่งชื่อเมือง จำปนาคนบุรี ที่ปรากฏในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ เมืองต่าง ๆ ในสมัยนั้นคือ เมืองจำปนาคนบุรี, เมืองเตา, เมืองจำปาสัก เมืองเตาในสมัยนั้นคือเมืองหนึ่งที่อยู่ทิศปัจฉิม แต่จะเกี่ยวข้องกันอย่างไร ไม่ปรากฏหลักฐาน

นอกจากเรื่องเล่าแล้วยังมีแหล่งโบราณสถานหลายแห่ง เช่น การสร้างคูเมือง การสร้างสระน้ำขนาดใหญ่ การก่อสร้างพระปรางค์ (กู) มีการขุดค้นพบอัฐิ กระดูก ภาชนะดินเผา และยังค้นพบเตาหลอมเหล็กโบราณ เรียกสถานที่ตรงนั้นว่าหนองเตาเหล็ก กูยังมีร่องรอยเรียกว่าคอนแท่น สระน้ำ เช่น หนองสระไข่ผ่า และคูเมืองเก่าในปัจจุบัน และยังพบว่ามีการย้ายที่อยู่จากตะวันตกไปตะวันออก กลับไปกลับมาอยู่เรื่อยๆ ถึงจะมีเรื่องเล่า หลักฐานทางโบราณหลายอย่างก็ยังไม่สามารถยืนยันได้ว่า ชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานมาก่อนนั้นเป็นชนชาติดั้งเดิมของบ้านเมืองเตาหรือไม่

ยุคประวัติศาสตร์

ที่บอกว่ายุคประวัติศาสตร์เพราะเราถือว่ายุคนี้สามารถบอกเหตุการณ์ต่างๆ และเปรียบเทียบ ข้างเคียงและอ้างอิงได้บ้าง เช่น

1. การสร้างเมือง (หัวเมือง) ต่าง ๆ ในพื้นที่แห่งนี้ เช่น เมืองสาเกตนคร (เมืองร้อยเอ็ด) เมืองศรีภูมิ (อ.สุวรรณภูมิ) เมืองจำปาสัก (อ.นาคูน) เมืองเจีย, เมืองเสื่อ, เมืองเตา (อ.พยัคฆภูมิพิสัย) เมืองบัว (บ้านเมืองบัว) (อ.เกษตรวิสัย) ในยุคที่สามารถบอกปี พ.ศ. ได้ สามารถบอกเหตุการณ์สำคัญได้ และปรับปรุงบ้านเมืองต่าง ๆ ในจังหวัดต่าง ๆ ในภาคอีสานได้

2. มีกลุ่มคน หรือชนชาติ (ชาติพันธุ์) เข้ามาปักหลักอาศัยในท้องทุ่งแห่งนี้ เช่น ลาวอีสาน, ลัวะ, ขมุ, ข่า, ระหว่า, มอน, เขอ, ไช้, กูย, ภูไท, ข้อ, ลาวพวน, อื่นๆ กระจายอยู่ในที่ต่าง ๆ ในยุคนี้เป็นยุคที่เล่าถึงกลุ่มที่คนบ้านเมืองเตาถือว่าเป็นบรรพบุรุษผู้สร้างเมืองเตา นั่นก็คือกลุ่มชนชาติลัวะ ซึ่งเป็นกลุ่มต้นตระกูลของเจ้าพ่อศรีนครเตา

เจ้าพ่อศรีนครเตา เป็นชาวลัวะที่อพยพมาจากเมืองอัตปือแสนแป หรือแสนปาง ซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของเมืองจำปาสัก ที่ติดกับชายแดนของเขมร เมื่อครั้งเกิดสงครามฆ่าระแคว คือ สงครามในประเทศ

ลาว ทำให้ลาวแตกออกเป็น 3 ฝ่าย ลาวเหนือมีหลวงพระบางเป็นศูนย์กลาง ลาวกลางมีเวียงจันทน์เป็นศูนย์กลาง ลาวใต้มีจำปาสักเป็นศูนย์กลาง การรบราฆ่าฟันทำสงครามกันของลาว 3 ฝ่าย เป็นไปอย่างรุนแรงและยาวนาน หัวเมืองใหญ่มีกำลังมาก มีแสนยานุภาพทางกำลังพล กำลังอาวุธ และยุทธปัจจัยทางสงครามก็จะได้เปรียบ ก็จะรบเอาเมืองเล็ก ๆ มาเป็นของตนเอง เมืองเล็กเมืองน้อยก็จะถูกรวมเข้ากับเมืองใหญ่ และที่สำคัญประการหนึ่งคือการส่งส่วยเข้าสู่เมืองใหญ่ คือ ส่งช้างศึก ม้าศึกให้แก่เมืองใหญ่ เมืองอัตปือช่วงนั้นผู้ปกครองคือราชครูหลวงแห่งวัดป่าโนนเสม็ด ที่ได้รับอำนาจจากเจ้าสร้อยศรีสุนทรหน่อพุทธางกูรจากเมืองเวียงจันทน์ให้ปกครอง เจ้าพ่อศรีนครเตา ก็คือบุคคลที่อยู่ในกลุ่มคนที่มีความรู้ความสามารถในการจับช้าง เพราะมีคาถาอาคม ในการรบและจับช้างได้ เมื่อมีการบังคับให้จับช้างส่งเข้าสู่เมืองหลวง คนกลุ่มนี้จึงพากันหนีออกจากเมืองอัตปือแสนแป หนีเข้ามาในเขตประเทศไทย โดยเข้ามาแถบอีสานตอนใต้ คือ จังหวัดชายแดน คือ จังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดศรีสะเกษ สุรินทร์ บุรีรัมย์ และแถบอีสานตอนกลางบางส่วน เช่น มหาสารคาม ร้อยเอ็ด พวกส่วยเหล่านี้มีหัวหน้ากลุ่มมา 5 สาย แต่ละสาย (กลุ่ม) ก็มีคนอยู่ในการควบคุมจำนวนมาก สามารถตั้งเป็นบ้านหรือเมืองได้ แต่ละสายมีหัวหน้าคุมดังนี้

สายที่ 1 หัวหน้าสายชื่อเชียงปุม ได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านเมืองที่ชื่อเมืองที่อยู่ในเขต อ.เมือง จ.สุรินทร์

สายที่ 2 หัวหน้าสายที่ชื่อเชียงสี (เจ้าพ่อศรีนครเตา) มาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เมืองเตา (บ้านเมืองเตา) ปัจจุบันคือ บ้านเมืองเตา อ.พยัคฆภูมิพิสัย จ.มหาสารคาม ในปัจจุบัน

สายที่ 3 หัวหน้าสายชื่อเชียงมะ มาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่สังขะ อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ ในปัจจุบัน

สายที่ 4 หัวหน้าสายชื่อเชียงขัน มาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ขุขันธ์ อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษในปัจจุบัน

สายที่ 5 หัวหน้าสายชื่อเชียงพัน มาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านลำควน คือ อำเภอลำควน จังหวัดสุรินทร์ ในปัจจุบัน

เมื่อครั้งจุลศักราช 1121 ปีเถาะ เอกศก (พ.ศ. 2302) ในสมัยแผ่นดินพระเจ้าเอกทัศ หรือสมเด็จพระที่นั่งสุริยಾಮรินทร์แห่งกรุงศรีอยุธยา ในช่วงนั้นเกิดสงครามระหว่างไทยกับพม่า การสู้รบเป็นไปอย่างยาวนานถึงปี พ.ศ. 2310 กรุงศรีอยุธยาจวนแตก ในการรบครั้งนั้นเป็นสงครามที่โหดร้ายทารุณเป็นอย่างยิ่ง พม่าเอาไฟเผาบ้านเมือง ท่วมบริเวณกำแพงเมืองชั้นใน หรือเขตพระราชฐาน เกิดความวุ่นวายโกลาหลเต็มไปด้วยไฟ เสียงระเบิดของสิ่งของที่ถูกไฟไหม้ เสียงดังสนั่นหวั่นไหวไปทั่ว เสียงผู้คนกู่ร้องเรียกหากัน เสียงช้าง เสียงม้าร้องดังระงมไปทั้งเมือง ผู้คนหวาดกลัวออกสันขวัญแขวน พญาช้างเผือกคู่บ้านคู่เมือง ช้างเผือกงานิล (งาสีดำ) ได้หนีออกจากราชวัง เพราะกลัวเสียงอึกทักครึกโครม ไฟกำลังลุกไหม้ และควันไฟกำลังคุกรุ่น ทำให้ช้างตกใจหนีออกนอกวังหายไป สมเด็จพระที่นั่งสุริยಾಮรินทร์ จึงมีรับสั่งให้เจ้าสองพี่น้อง คือ นายทองด้วง (สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก) และนายบุญมา (สมเด็จพระยาสุรสีหนาท) ออกติดตามโดยมีไพร่พลติดตามไปด้วยประมาณ 30 คน การติดตามเจ้าสองพี่น้องก็ไม่ว่า

ช้างเผือกจะไปทางไหน จึงได้ไต่ถามผู้คนที่พบเห็นมาเรื่อยๆ เข้าเขตสระบุรีและเข้าเขตคงพญาเย็น (สมัยก่อนคือคงพญาไฟ) เข้าสู่เขตจังหวัดนครราชสีมา จนถึงพิมายและคงเต็งหรือประทาย ก็ได้ข่าวว่าช้างหนีไปทางทุ่งกว้างเรียบฝั่งแม่น้ำมูลทางทิศตะวันออก เจ้าสองพี่น้องจึงติดตามไปเรื่อยๆ จนเข้าเขตคงหลาว (อ.พยัคฆภูมิพิสัย ในปัจจุบัน) และเข้าสู่คงเมืองดา เป็นบ้านหนองฮีในปัจจุบัน จึงได้พบกับเชียงสีซึ่งเป็นหัวหน้าหมู่บ้านเมืองเตาขณะนั้น เชียงสีให้การต้อนรับเจ้าสองพี่น้อง และคณะติดตามเป็นอย่างดีด้วยกันจนรู้เรื่อง เจ้าสองพี่น้องจึงได้ผูกเป็นเลี้ยว (เป็นเพื่อนกัน) ช่วงผูกเลี้ยวนี้มีช่วงหนึ่งที่เขียนเอาไว้เป็นคำที่พูดแล้วเกิดความสนุกสนานอยู่ 2 คำ คือ 1 ช้างเผือกและช้างค้อน ซึ่งเจ้าสองพี่น้องถามเชียงสีว่า เห็นช้างเผือกผ่านมาแถวนี้ไหม เชียงสีตอบว่าไม่เคยเห็นช้างเผือกผ่านมาเห็นแต่ช้างค้อน คุยกันอยู่นานเพราะตีความหมายจากคำว่าเผือกและคำว่าค้อนจึงรู้ตรงกันว่า คำว่าเผือกและคำว่าค้อนนั้นมีความหมายเหมือนกัน ตอนแรกเจ้าสองพี่น้องขอเป็นเพื่อนกับเชียงสี เชียงสีไม่ยอม บอกว่าเป็นเพื่อนบ่อได้ดอกเพราะอายุต่างกัน เป็นเลี้ยวดีกว่า โดยให้เชียงสีกับนายทองด้วงเป็นเลี้ยวกัน ส่วนนายบุญมากกับเชียงสีนั้นเป็นเลี้ยวกัน คุยกันอยู่นานจึงรู้และเข้าใจตรงกัน คำว่าเลี้ยวและคำว่าเพื่อนก็คือความหมายเดียวกัน ดังนั้นทั้งเชียงสีและเจ้าสองพี่น้องจึงได้ผูกเลี้ยวหรือเพื่อนกัน ตามความตั้งใจ พอเป็นเลี้ยวกันแล้วเชียงสีจึงพาเลี้ยวไปพบกับหัวหน้าส่วยทั้ง 5 และได้ผูกเลี้ยวกับหัวหน้าส่วยจนครบทุกคน และได้บอกเรื่องราวและได้ความร่วมมือโดยขอร้องช่วยติดตามช้าง เพื่อจะได้นำกลับคืนสู่กรุงศรีอยุธยาต่อไป พวกส่วยทั้งห้าก็ตามช้างจนพบและช่วยจับช้างให้เจ้าสองพี่น้องนำส่งกรุงศรีอยุธยาได้ ก่อนกลับเจ้าสองพี่น้องได้เชื้อเชิญและสัญญาว่าให้ลงไปเยี่ยม (ไปยามเลี้ยว) ที่เมืองหลวงจะขอพระราชทานความดีความชอบให้ เสร็จแล้วก็ลากันกลับบ้าน พอถึงปีใหม่อีก 1 ปี ต่อมา คือช่วง พ.ศ. 2303 เลี้ยวทั้งห้าก็พากันไปยามเลี้ยวที่กรุงศรีอยุธยา และมีของค้อนไปด้วย (ของฝาก/ของกำนัล) โดยแต่ละคนก็จัดหาจากแหล่งของตน ได้แก่

- โกง 3 หวาย คือ หวาย 3 โกง แต่ละโกงมี 10 ลำ มักรวมเป็นโกง
- ลิม 3 กระบอง คือ ใต้ 3 มัด แต่ละมัดมี 10 เล่ม หรือ 1 ลิม
- ตะกูปตะกั๊บ 2 คือ เต่า 2 ตัว
- ละอองละแอง 4 คือ แลนหรือตะกวด 4 ตัว
- ระอิระวอนบั้ง 5 คือ น้ำผึ้งเดือนห้า 5 กระบอกไม้ไผ่

พอเดือน 5 ฟ้าใหม่ เลี้ยวทั้ง 5 ก็เดินทางลงไปยามเพื่อน ที่กรุงศรีอยุธยา เพื่อพบเจ้าสองพี่น้อง เจ้าสองพี่น้องจึงนำเข้าเฝ้าสมเด็จพระที่นั่งสุริยามรินทร์ (เอกทัศ) กราบบังคมทูลให้ทรงทราบถึงความดีความชอบ และขอพระราชทานบรรดาศักดิ์ให้ พระที่นั่งสุริยามรินทร์ก็พระราชทานบรรดาศักดิ์ตามที่เจ้าสองพี่น้องทรงขอ

เหตุผลในการพระราชทานบรรดาศักดิ์ แต่หัวหน้าส่วยทั้ง 5 คือ

1. เป็นธุระช่วยเหลือราชการที่จับช้างเผือกที่หายไปส่งกรุงศรีอยุธยาได้
2. นำของกำนัล (ของฝาก) มาให้ถูกใจ

3. เป็นหัวหน้ากลุ่มที่รวบรวมไพร่พลไว้ได้เป็นจำนวนมาก การรวมไพร่พลตรงกับคำว่า “เก็บผักใส่ไถ้เก็บไพร่ใส่เมือง” ในสมัยนั้นในภูมิภาคนี้จะมีสงครามอยู่บ่อยๆ ถ้าใครสามารถรวบรวมไพร่พลได้มาก เมื่อนำไปรวมกับกลุ่มใดหรือหัวเมืองใดก็จะได้รับยศฐาบรรดาศักดิ์ ให้มีตำแหน่ง เช่น เป็นเจ้าเมือง เจ้าพระยา ขุน หรือตำแหน่งที่สูงขึ้น

ดังนั้นกลุ่มส่วย 5 คน ก็เหมือนกัน คือ อยู่ในเกณฑ์มีความชอบแลเหมาะสมกับบรรดาศักดิ์ นั้น และได้รับบรรดาศักดิ์ทุกคน และได้ยกเมืองให้ปกครอง ดังนี้

1. เชียงปุม หรือหลวงภักดี เป็นพระสุนทรภักดีศรีณรงค์ เจ้าเมืองประทายสมัน (เมืองสุรินทร์)
2. เชียงสี หรือ (ตาควน) เป็นพระศรีนครเตาท้าวเธอ เจ้าเมืองกุดหวาย หรือบ้านเมืองเตาขึ้น ตรงกับเมืองพิมาย
3. เชียงขันธุ์ หรือหลวงเพชร เป็นพระยาสังฆะบุรีศรีนครอัจจุ ยกบ้านโคกอัจจะ เป็นเจ้าเมืองสังขะ
4. เชียงพันธ์ (ตาทะจะ) เป็นหลวงแก้วสุพรรณ หรือพระไกรทัตติศรีนครลำดวน เจ้าเมืองดงลำดวน
5. เชียงชัย เป็นขุนชัยสุริยงค์ ยกบ้านจระพัตรให้ปกครอง
6. เชียงสง เป็นขุนวานรนิวาส ยกบ้านเมืองสิงห์ให้ปกครอง ปัจจุบันคือ อ.จอมพระ หลังได้รับบรรดาศักดิ์แล้วก็แยกย้ายกันไปสร้างเมืองของตัวเอง

บันปลายชีวิตของพระศรีนครเตาท้าวเธอ ต้องพระอาญาถูกสังหารชีวิต สาเหตุเพราะเปิดพระราชสาส์นตราก่อนผู้รับ จึงต้องหนีไปบวชที่บ้านไพรขลา อยู่ที่นี่จนสิ้นชีวิต ในขณะที่พระศรีนครเตาท้าวเธอหนีไปบวชก็ไม่มีผู้ปกครองบ้านเมืองเตา พระที่นั่งสุริยามรินทร์ก็ได้แต่งตั้งให้ท้าวอังชะนอน ซึ่งเป็นลูกชายเป็นพระศรีนครเตาท้าวเธอปกครองแทนและต่อมาก็ได้ไปสร้างเมืองใหม่ที่ห้วยแก้ว หรือเมืองรัตนบุรี เมื่อ พ.ศ. 2325 พร้อมกับสร้างกรุงเทพมหานคร และ

ช่วงนี้มีการสรุปวิเคราะห์ร่วมกันเกี่ยวกับเหตุการณ์และความเปลี่ยนแปลงไม่มากนัก และขาดหลักฐานเชื่อมโยงทางประวัติศาสตร์ค่อนข้างมาก ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับบ้านเมืองเตาก็ไม่มีหลักฐานอะไรมากนัก แต่จะมีส่วนที่เป็นตำนาน เรื่องเล่า มาเชื่อมโยงกันบ้าง เช่น 1. การติดตามโอ้ได้เหล็กไหลให้เจ้าที่เมืองหลวงจะโยงที่เตาเหล็กที่หนองเตาเหล็กที่บ้านเมืองเตา 2. การขุดคูเมือง จะโยงมาที่คูเมืองบริเวณหนองบัวใหญ่เพราะมีคูเมืองเก่า 3 ดงเมืองเตา ตรงที่เจ้าสองพี่น้องพบกับเซียงสี คือบริเวณบ้านหนองฮีในปัจจุบัน นอกจากนั้นก็จะเป็นสถานที่ต่าง ๆ ในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ที่มีร่องรอยของเจ้าพ่อศรีนครเตาได้ไปเกี่ยวข้อง เช่น บ้านเล่าข้าว เป็นที่เซียงสีทำโด่งเพื่อจับปลา เป็นต้น

ยุคสร้างบ้านแปลงเมือง

บ้านเมืองเดายุคสร้างบ้านแปลงเมือง อยู่ในช่วง พ.ศ. 2400-2500 คือ 100 ปี ในช่วง 100 ปี มีข้อมูลที่ขาดหายไป 16 ปี จาก พ.ศ. 2400-2416 เพราะฉะนั้นจะมีข้อมูล 84 ปี ที่สามารถสืบค้นได้ ใน 84 ปีที่เราสืบได้ บ้านเมืองเดาอยู่ในสภาพอย่างไร มีเหตุการณ์อะไรสำคัญบ้าง เหตุการณ์ที่สำคัญที่เกิดขึ้นในช่วง 84 ปี ของยุคสร้างบ้านแปลงเมือง คือ

1. พ.ศ. 2416 บ้านเมืองเดา มีอยู่แค่ 2 หมู่บ้าน คือ หมู่ 16 และ หมู่ 18
หมู่ 16 มีนายคำทา พงษ์หนองพอก เป็นผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 18 มีนายพัฒน์ จันทรสุวรรณ เป็นผู้ใหญ่บ้าน
2. พ.ศ. 2460 ก่อสร้างวัดทุ่งสร้าง หรือวัดทุ่งเมืองเดาในปัจจุบัน
3. พ.ศ. 2464 ก่อตั้งโรงเรียนหลังแรกคือ โรงเรียนวัดบ้านเมืองเดา ซึ่งเป็นโรงเรียนประชาบาลหลังที่ 2 ของอำเภอพยัคฆภูมิพิสัย มีนายพิมพ์ พลศรีพิมพ์ เป็นครูใหญ่คนแรก
4. พ.ศ. 2480 บ้านเมืองเดาได้ยกฐานะเป็นตำบล มีนายเสาร์ พัทธกัสมุทธร เป็นกำนันคนแรก
5. พ.ศ. 2489 ชาวบ้านเมืองเดาเริ่มขยายพื้นที่การทำกินจากเคยทำรอบ ๆ หมู่บ้านก็รุกเข้าไปในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ การบุกเบิกเริ่มทำเป็นแค่คูปลาน้อยก่อน และเป็นปีที่ประกาศใช้ ส.ก.1 (ส.ก.1 คือ ใบจอง)

จากเหตุการณ์สำคัญต่างๆ ที่เกิดขึ้นในช่วง 84 ปี ของยุคนี้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อวิถีชีวิตของคนเมืองเดาอย่างไร และมีผลกระทบด้านใดบ้าง

เป็นเรื่องยากที่จะรู้ว่าในช่วง 84 ปี ที่ผ่านมามีสภาพเป็นอย่างไร มีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร กระทั่งกับวิถีชีวิตของคนเมืองเดาด้านใดบ้าง มีทางเดียวที่จะทำให้เราทราบได้คือ สอบถามผู้รู้ในชุมชน (เพื่อสอบถามว่าสื่อผู้เฒ่า) การสอบถามผู้รู้ ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนคือวิธีที่ดีที่สุด คือ ผู้เฒ่าจะได้เล่าความหลังเมื่อครั้งอดีตตั้งแต่เป็นเด็ก หรือรุ่นหนุ่มสาวและเป็นการที่ส่วนร่วมอย่างหนึ่ง จากนั้นก็ไปหาตำหรับตำรา หรือเอกสารมือสองต่างๆ ศึกษาเพิ่มเติมเอง แต่การสัมภาษณ์ผู้เฒ่าผู้แก่ หรือผู้ที่มีอายุมากตั้งแต่ 70-90 ปี ขึ้นไปค่อนข้างจะมีข้อจำกัดอยู่บ้าง เช่น คนแก่อายุตั้งแต่ 70 ปีขึ้นไป ความจำจะไม่ค่อยดี (บางคน) หูไม่ค่อยดี ต้องถามซ้ำอยู่หลาย ๆ ครั้ง ถ้าถามเรื่องปี พ.ศ. ยังไม่รู้เลย ต้องถามช่วงนั้นเกิดเหตุการณ์อะไร ทำอะไรอยู่ แต่ถ้าเป็นคนที่มีอายุ 60 ปี ลงมาก็จะไม่ค่อยมีข้อมูล นี่คือปัญหา ในการสืบข้อมูลของชุมชน

บุคคลสำคัญของเราคือ พ่อใหญ่บุญมา แก้วสีดวง คนแก่ที่ถูกหลานให้การยอมรับและมีความรู้เรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนที่ผ่านมา และผู้นำทางพิธีกรรมสำคัญ ๆ ของหมู่บ้านในปัจจุบันพ่อใหญ่บุญมา แก้วสีดวง อายุ 84 ปี ความจำยังดี หูดี ฟังได้ดี

คนที่สองคือ แม่ใหญ่อุ่น จันทรสุวรรณ อยู่บ้านหนองฮี หมู่ 16 ต.เมืองเดา โดยกำเนิดแล้วแม่ใหญ่อุ่นเป็นคนบ้านเมืองเดา ส่วนบ้านหนองฮีเป็นหมู่บ้านที่แยกออกมาจากบ้านเมืองเดาประมาณ 70 ปี ที่แล้ว โดยคนที่มาก่อนก็คือ กลุ่มของแม่ใหญ่อุ่นนี่เอง แม่อุ่นอายุ 84 ปี สุขภาพแข็งแรง ความจำดีมาก นอกจากนั้นก็จะมีส่วนผู้เฒ่าผู้แก่อีกจำนวนหนึ่ง ที่มีอายุระหว่าง 60-65 ปี เช่น พ่อใหญ่เคน พรเสนา, พ่อใหญ่จารย์เลื่อน ไชยสงคราม, พ่อใหญ่เฮ้า สร้อยทอง, พ่อใหญ่เฮ้า ประทุมทอง, แม่ใหญ่จันทร์, พ่อใหญ่โพธิ์

วงศ์สมศักดิ์, แม่ใหญ่ละแม่น ภาระจำ อดีตนางเทียม ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว อาจารย์สุรพงษ์ ไชยสงคราม, พ่อใหญ่น้อย ไชยสงคราม, พ่อเสาร์ บุราณมัย พ่อใหญ่จำ การสัมภาษณ์มีทั้งสัมภาษณ์เดี่ยวและแบบ สัมภาษณ์เป็นกลุ่ม ส่วนมากจะเป็นแบบเดี่ยว จากนั้นก็จะประชุมเป็นกลุ่มย่อยเพื่อสรุปวิเคราะห์ร่วมกัน

จากการสัมภาษณ์ จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วง 84 ปี ย้อนหลัง บ้านเมืองเดามีสภาพเป็นอย่างไร วิถีชีวิตเป็นอย่างไร มีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร มีผลกระทบอย่างไรบ้าง ดังนั้นเราจึงได้ตั้งประเด็นวิเคราะห์ เพื่อให้เห็นภาพที่ชัดเจนและชวนติดตามร่วมกัน ดังนี้

1. ด้านวิถีชีวิต ความเป็นอยู่
2. ด้านสังคม (ทรัพยากร/ศิลปวัฒนธรรม/ความเชื่อ/เครือญาติ/การคมนาคม)
3. ด้านการเมือง การปกครอง
4. ด้านการศึกษา/ศาสนา
5. ด้านอาชีพ การทำมาหากิน

1. ด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนเมืองเตา คนเมืองเตามีวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย อยู่กันแบบ ครอบครัวใหญ่ เป็นครอบครัวก็จะมีหัวหน้าครอบครัวคือ พ่อ รองลงมาคือ แม่ แล้วก็เป็นลูก ๆ ใน ครัวเรือน ก็จะมีครอบครัวเล็ก ๆ ซ่อนลูกเขยและสะใภ้ที่แต่งงานกันแล้วแต่ยังไม่ได้แยกครอบครัวหรือ ออกเรือนไปตั้งครอบครัวใหม่ อาจจะมี 1 หรือ 2 ครอบครัวอยู่ ในครอบครัวย่อยๆ เหล่านั้นก็จะมีลูก เกิดขึ้นแล้ว (หลายของพ่อใหญ่) ส่วนจะแยกครอบครัว หรือออกเรือนเมื่อไหร่ก็ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง เช่น ฐานะทางเศรษฐกิจ และหรือความรุดคองกันของคนในครอบครัวใหญ่ หรือเหตุผลอย่างอื่นด้วย ถ้า เป็นเหตุผลเรื่องเศรษฐกิจ คนที่เป็นเขยใหญ่ (ลุง ป้า) จะได้ออกเรือนก่อน ส่วนคนน้องรองลงมาก็จะได้ ออกทีหลังหรือบางทีอาจจะไม่ได้ออกหรืออาจจะได้อยู่เคียงคู่พ่อแม่ไปเลย และรับมรดกจากพ่อแม่ไปเลย จากนั้นก็จะแบ่งสมบัติคือ ที่ทำกิน (ที่ไร่ ที่นา) ให้เป็นสมบัติไว้ทำกินต่อไป

จากครอบครัวก็จะรวมกันอยู่เป็นชุมชนคือ หมู่บ้าน ในช่วงนั้น (84 ปี) ชาวบ้านเมืองเตามีอยู่เพียง 2 หมู่บ้าน (หมู่ 16 หมู่ 18) ในหมู่บ้านก็มีผู้ใหญ่บ้านปกครอง มีผู้เฒ่าผู้แก่เป็นผู้คอยสั่งสอนลูกหลาน ที่วัด มีหลวงพ่อกอยสั่งสอนญาติโยมอีกชั้นหนึ่ง

วิถีชีวิตประจำวันอยู่กันตามอัธยาศัย การดำรงชีวิตตั้งแต่ตื่นเช้าจนถึงค่ำอยู่กันอย่างไร อาชีพคือ การหาอยู่หากิน คือทรัพยากรของชุมชนเมืองเตามีค่อนข้างมาก การหาอยู่หากินคือไปเอาสิ่งที่มีอยู่แล้วมา กิน เช่น ปลูก ปลา กบ เขียด นก หนู พืชผัก หน่อไม้ มดแดง แมลงต่างๆ ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมาก ชาวบ้าน จะหาปลาที่หนองบึงต่างๆ ที่อยู่รอบหมู่บ้านจำนวน 8 หนอง ซึ่งจะมีปลาเยอะมาก ไม่มีข้อห้าม ไม่มีการ ซื้อขาย หาได้ก็ส่งให้ญาติพี่น้องแบ่งปันกัน ปลาที่หาได้มาก ๆ ก็จะนำมาทำเป็นปลาร้า ปลาเค็ม และปลา ย่าง เป็นการถนอมอาหารเก็บไว้กินนาน ๆ เมื่อเจ็บไข้ได้ป่วยก็จะมาดูแลกัน ไถ่ถามสารทุกข์สุกดิบกัน แนะนำให้ไปหาหมอ บ้างก็แนะนำให้ไปดูหมอมว่ามิอะไรมาต้องมาชุนหรือไม่ หรือแนะนำให้ไปรด น้ำมนต์กับพระที่วัด เมื่อมีภัยหรือผู้ร้ายมาป่วน (ปล้น) ก็จะช่วยกันมาช่วย ครั้งหนึ่งช่วง ปี พ.ศ. 2480 กว่าๆ แม่อุ้นบอกว่ามีไฟไหม้บ้าน คือไหม้ทั้งหมู่บ้าน ทำให้บ้านเมืองเตาทรุดไปทั้งหมู่บ้าน (ไหม้หมดบ้าน)

ช่วงนั้นชาวบ้านช่วยเหลือกันเป็นการอย่างดี การทำนาทำไร่ไม่ค่อยมากทำแค่พอกินอยู่รอบๆ หมู่บ้าน การทำนามีการลงแขกไม่มีการจ้างแรงงาน เกือบข้าวเสร็จก็จะนำมัดข้าวมากองเป็นลอมแล้วหาเพื่อนมาลงแขกตีข้าวต่อไป ถ้าบ้านใครตีข้าวเสร็จแล้วก็จะลงแขกหาข้าวเปลือกเข้าบ้านต่อไป อาหารการกิน ชาวเมืองเตา กินข้าวเหนียวเป็นหลัก ทั้ง 3 มื้อ กินปลา ร้า กินลาบ ก้อย (กินอาหารสุก ๆ ดิบ ๆ) เหมือนคนอีสานทั่วไป การศึกษาเล่าเรียนยังมีน้อยมาก คนสมัยนั้นหลายคนไม่ได้เข้าโรงเรียน บางคนเรียนไม่จบชั้น ป.4 การคมนาคมมีถนนเชื่อมระหว่างหมู่บ้านไม่กี่สาย ไม่มีรถยนต์ ต้องใช้ม้าหรือเกวียนเป็นพาหนะ แต่ก็มีสำหรับคนที่มียานดีเท่านั้น

การทำบุญทำทาน ชาวเมืองเตาเป็นคนชอบทำบุญสุนทาน ตอนเช้าจะมีการใส่บาตรทุกวัน ตอนใกล้เที่ยงก็ไปเพล ตอนเย็นหรือตอนค่ำก็จะไปฟังเทศน์ที่วัดเป็นกลุ่มใหญ่ ช่วงมีงานที่วัดทุกคนจะไปร่วมโดยไม่ต้องมีการบอกกล่าว ถือเป็นจิตสำนึกร่วมกัน เช่น งานเข้าพรรษา ออกพรรษา บุญข้าวสาก บุญกฐิน และหรือพิธีต่าง ๆ ตามประเพณีของรอบปี บุญพะเหวด (บุญมหาชาติ) บรรดาคนเฒ่าคนแก่ก็จะไปรวมกันที่วัด ผู้ชายก็จะทำงานที่หนักๆ เช่น ทำห่ออุปคุต ทำที่ใส่ดอกไม้ ใส่ข้าวพันก้อน ผู้หญิงก็จะทำหมากมูล และทำดอกโน พอดตอนเย็นก็จะไปแห่พระเวสสันดรด้วยกัน คนทุกเพศทุกวัยสนุกสนาน มีการฟังเทศและแห่กันหลอนตอนเย็นด้วย งานสังคมภายในชุมชน เช่น งานบวช งานแต่ง งานขึ้นบ้านใหม่ ชาวเมืองเตาจะเข้าร่วมและช่วยเหลือกันเป็นอย่างดี ส่วนงานระหว่างหมู่บ้าน เช่น งานทอดเทียนแข่งกีฬา หรือฉลองอะไรต่างๆ ก็จะเข้าร่วม ถ้าหมู่บ้านไหนมีมหรสพครึกครื้น ราคาแพง ตอนเย็นก็จะพากันเดินไปฟังหมอลำเป็นกลุ่ม การเดินทางไปหมู่บ้านอื่นตอนกลางคืนก็จะดูแลกันเป็นอย่างดี นอกเหนือจากนี้ชาวเมืองเตาก็จะมีสิ่งยึดเหนี่ยวและความเชื่อที่เหมือนกันคือ ความเชื่อเจ้าพ่อศรีนครเตาและเจ้าพ่อองค์อื่นๆ ภายในชุมชน จะมีการเลี้ยงและการฉลองทุก ๆ ปี นี่คือนิสัยชีวิตของชุมชนเมืองเตา

2. ด้านสังคม สังคมของชุมชนเมืองเตาเป็นสังคมแบบเครือญาติอยู่กันแบบพึ่งพาอาศัยธรรมชาติ การปลูกบ้านเรือนจะเป็นบ้านไม้ยกฐานสูง อยู่กันเป็นกลุ่ม หรืออยู่ในกลุ่มเครือญาติ ลูกเขยลูกสะใภ้ที่ออกเรือนก็จะปลูกกันอยู่ใกล้กับบ้านของพ่อแม่ การเคารพผู้ใหญ่หรือการเคารพพระผู้ใหญ่ยังมีอยู่สูงมาก การปกครองเป็นไปแบบง่าย ๆ ผู้ใหญ่บ้านว่าแล้วก็แล้วไป การทำมาหากินก็มีลักษณะคล้ายๆ กัน (ทำนา) นอกจากนี้ก็ยังมีค่านิยมคบค้าสมาคมกับคนนอกชุมชนด้วย ถือเป็นปกติ ของคนอีสานทั่วไป

2.1 ทรัพยากรของชุมชน ทรัพยากรของชุมชนเมื่อเตามีมาก เช่น หนองน้ำรอบหมู่บ้าน ทำให้มีน้ำใช้อุปโภคตลอดปีไม่มีขาด มีน้ำให้วัวควายได้กินและแช่ตลอดปี บ้านเมืองเตาจะมีปลาชุกชุมมาก การหาอยู่หากินไม่ค่อยลำบาก กบเขียดมากมาย การหาอยู่หากินก็ไม่ค่อยลำบาก นอกจากนั้นพืชผักต่างๆ เช่น ผักบุ้ง บัวต่างๆ แหน และผักน้ำอื่นๆ ก็มีมาก ส่วนทรัพยากรป่าไม้ก็มีมาก มีป่าสาธารณะอยู่หลายแห่งรอบๆ หมู่บ้าน มีไม้ใช้สอยอย่างไม่ลำบาก การหาอยู่หากิน เช่น เก็บผักหักฟืนก็สะดวกสบาย

2.2 ศิลปวัฒนธรรม ศิลปวัฒนธรรมยังคงยึดถือยึดเก่าคล่องหลัง เหมือนชาวอีสานทั่วไป เช่น ประเพณี 12 เดือน (คือมีการทำบุญทุกเดือน) แต่ที่อย่างยิ่งใหญ่ ก็ถือเป็นเอกลักษณ์ของจากคนเมืองเตาคือ การทำบุญข้าวสาก ปัจจุบันยังทำกันอยู่ วันเวลาเปลี่ยนไป อาจมีประเพณีบางอย่างลดความถี่คลั่งลงไปบ้าง

แต่ก็เกิดประเพณีใหม่ขึ้นมาทดแทน แล้วยังมีเรื่องธุรกิจเข้ามาเกี่ยวข้อง บางอย่างกลายเป็นการพนัน เช่น บุญบั้งไฟ

2.3 ความเชื่อ เรื่องความเชื่อเป็นเรื่องใหญ่ของคนเมืองเตา มีความเชื่อก่อนข้างหลากหลาย เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับโชคราง ของคลัง เชื่อเรื่องผีสาวต่างๆ เชื่อโชควาสนา มีการนับถือผีปู่ตา ผีเจ้าพ่อต่างๆ เจ้าพ่อที่ชาวเมืองเตานับถือจะมีมากกว่า 40 เจ้าพ่อแต่เจ้าพ่อที่สำคัญที่สุดคือ เจ้าพ่อศรีนครเตา ซึ่งเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจมาอย่างยาวนาน

2.4 เครื่องูชาติ ชาวเมืองเตาเป็นชุมชนที่เก่าแก่ มีอายุยาวนานหลายร้อยปี ดังนั้นชาวเมืองเตาจึงมีตระกูลหรือเครือญาติที่ใหญ่และหลากหลาย บ้านเมืองเตาจะมีนามสกุลต่างๆ ประมาณ 40 นามสกุล แต่ตระกูลที่เราศึกษาและจัดให้เป็นตระกูลใหญ่และเป็นตระกูลที่สร้างบ้านแปลงเมือง มี 8 ตระกูล คือ

1. ตระกูลไชยสงคราม
2. ตระกูลบุราณมัย
3. ตระกูลแก้วประเสริฐ
4. ตระกูลอาษากิจ
5. ตระกูลพลอามาตย์
6. ตระกูลพลอาษา
7. ตระกูลจันทร์สุวรรณ
8. ตระกูลแก้วสีดวง

2.5 การคมนาคม การคมนาคมสมัยก่อนไม่ค่อยมีถนนหนทางเหมือนทุกวันนี้ การเดินทางระหว่างหมู่บ้านจะใช้เวลาค่อนข้างมาก เพราะต้องเดินอ้อมไปอ้อมมา ทางคดโค้งลัดเลาะไปตามหัวไร่ปลายนา เช่น พ่อใหญ่บุญมาเดินจากบ้านเมืองเตาไปบ้านกาที้จะใช้เวลาเดินทางเกือบครึ่งวัน เพราะต้องเดินไปตามทางที่คดไปเซมา การเดินทางสมัยนั้นไม่มีรถยนต์ ถนนหนทางเป็นทางเกวียนเล็ก ๆ ช่วงหน้าฝนจะเดินตามคันนา ขานพาหนะคือล้อ/เกวียน ม้า และช้าง ส่วนมากจะมีเฉพาะคนรวย หรือข้าราชการถึงจะมีใช้ เช่น ครูจี่ม้ามาสอนหนังสือ ตำรวจจี่ม้ามาตรวจ หรือมาจับเหล่าเถื่อน มาจับพวกขโมย (ปล้น)

ส่วนถนนในหมู่บ้านก็มีไม่กี่สาย เช่น ถนนสายกลางบ้าน คือ สายหน้าวัดทุ่งเมืองเตา ลักษณะถนนเป็นถนนคันดินไม่มีลูกรัง หน้าฝนจะมีน้ำขัง เป็นขี้โคลนหล่ม มีน้ำค้ำส่งกลิ่นเหม็น การเดินทางในชุมชนเป็นไปอย่างยากลำบาก ถนนบางสายในชุมชนลึกท่วมหลังช้าง คือลึก 2-3 เมตร เวลาเดินจะลำบากมาก ถ้าเดินทางตอนกลางคืนจะเจอช้างเดินมาอีกด้านหนึ่งคนต้องถอยกลับเพราะข้างทางเป็นหน้าผาสูงชันไม่มีที่และช้างตัวโตเต็มถนนคนต้องเดินกลับ เวลาฝนตกน้ำไหลลงตามทางที่ลึกน้ำก็จะพัดพาเอาหน้าดินรวมกับขี้ควาย และสิ่งปฏิกูลต่างๆ ไหลไปตามน้ำ การเดินทางต้องย่ำอยู่กับน้ำทำให้เกิดโรคน้ำกัดเท้าหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ดินเป็นน้ำคัน”

3. ด้านการเมืองการปกครอง การปกครองสมัยก่อนปกครองแบบพ่อปกครองลูก ผู้ใหญ่บ้านกำนัน จะมีอำนาจมาก การปกครองไม่มีอะไรยุ่งยาก (คนปกครองง่าย) นั้นเป็นเพราะว่าคนภายในชุมชนส่วนมากจะมีไม่กี่ตระกูล การอยู่ร่วมกันในสังคมอยู่กันแบบพี่แบบน้อง มีขนบธรรมเนียม ของชุมชนหลายขั้นที่ใช้ในการปกครอง เช่น มีเครือญาติช่วยคุ้มกัน บอกกล่าว คอยดักเตือนลูกหลาน มีผู้เฒ่าผู้แก่ซึ่งเป็นที่เคารพเป็นผู้คอยสั่งสอน มีครูบาอาจารย์เป็นคนสอน ถ้าครูบอกนักเรียนก็จะเชื่อฟัง และมีพระคอยบอกสอนอีกทีหนึ่ง หรือมีผีภูมิบ้านอีกชั้นหนึ่ง เช่น ถ้าใครไปตัดไม้ หรือลงจับปลาก็จะมีผีเจ้าพ่อประจำหนองน้ำคอยลงโทษ

ส่วนเรื่องการเมืองก็จะไม่มีการแข่งขันรุนแรง ส่วนมากจะดูว่าใครเป็นผู้มีบทบาททางสังคม ช่วยงานบ้านเมือง เข้าวัดเข้าวาดีหรือไม่ พอถึงช่วงการเลือกตั้งก็จะยกเอาเลยไม่มีการซื้อสิทธิ์ขายเสียง การเลือกตั้งใช้วิธีง่ายๆ ถ้ามีคนสมัคร 2 คนขึ้นไป จะใช้วิธีเอาธงไปปักไว้ตามร่มไม้คนละ 1 ธง เสร็จแล้วผู้เฒ่าผู้แก่พร้อมด้วยเจ้าหน้าที่มาจากอำเภอก็มาความเข้าใจร่วมกับชาวบ้าน (ชาวบ้าน) ให้เข้าใจ เสร็จแล้วชาวบ้านก็จะเลือกคนที่ตัวเองต้องการอยากให้เป็นผู้ใหญ่บ้าน เรื่องแบบนี้กลุ่มเครือญาติก็จะมีบทบาทมาก คือ ใครอยู่ในตระกูลใหญ่ (ชุมใหญ่) (ญาติเยอะ) ก็มีสิทธิ์ได้รับเลือกตั้งเป็นส่วนมาก พ่อใหญ่เคยบอกว่า เคยเลือกตั้งแบบให้คนเดินเข้าไปได้ร่มไม้ 2-3 ครั้ง แบบนี้มีทั้งดีและไม่ดี “เป็นหยังคือว่าดีและบ่ดี” พ่อใหญ่เคยบอกว่าดีคือ การเลือกตั้งแบบนี้ไม่ต้องใช้เงินมาก ไม่มีการซื้อสิทธิ์ขายเสียง ที่ไม่ดีคืออยากอายุ “เป็นหยังคืออยากอายุ” พ่อใหญ่บอกว่าอยากอายุเพราะต้องเดินทางผ่านหน้ากลุ่มคนอื่น และคนที่ลงเลือกตั้งที่เราไม่ได้เลือก วิธีแก้ปัญหาคือ เอาผ้าอิโป้ขอมหัวเพื่อไม่ให้คนอื่นเห็นหน้า หลังเสร็จเลือกตั้งก็ไม่มีการคิดอิจฉาริษยา กัน ยังคงทำงานร่วมกันได้ นับว่าถึงคนสมัยนี้ยังเป็นสังคมที่เข้มแข็ง แต่ปัจจุบันนี้ได้สูญหายไปแล้ว

4. ด้านการศึกษา การศึกษาในยุคนี้ (พ.ศ. 2464-2500) โรงเรียนวัดบ้านเมืองเตา เป็นโรงเรียนประชาบาลหลังที่ 2 ของอำเภอพยุหะภูมิพิสัย ครูใหญ่คนแรกคือ นายพิมพ์ พลศรีพิมพ์ พ่อของแม่ใหญ่อุ่น จันทรสุวรรณ วันแรกที่นายพิมพ์ พลศรีพิมพ์ ครูใหญ่ลงจากหลังม้าเพื่อมาสอนหนังสือ ช่วงนั้นชาวบ้านกำลังชุมนุมกันอยู่ที่ลานวัด เพื่อต้อนรับครูใหญ่ อยากเห็นหน้าครูใหญ่ได้ คือสิหนุ่ม หล่อ น้อ และแล้วชาวบ้านก็ยังหวัง เพราะไม่เห็นหน้าครูใหญ่สักที เห็นมีแต่พระรูปหนึ่งที่ลงจากหลังม้า ครูใหญ่คนแรกที่มาสอนหนังสือมีสถานะเป็นพระภิกษุ นายพิมพ์ พลศรีพิมพ์ ครูใหญ่เงินเดือน 6 บาท สอนอยู่ 16 ปี (พ.ศ. 2480) ครูใหญ่คนที่ 2 คือ นายประเทือง ศรีเกษ 2480 ถึง พ.ศ. 2490 นายสุนทร คณะมะ พ.ศ. 2490-2500, นายแสวง จันทรสุวรรณ สามีของแม่อุ่น จันทรสุวรรณ (ผู้ให้ข้อมูล) และนายธีรกุล มะละทั้ง, จนถึง พ.ศ. 2512 ตั้งโรงเรียนหลังใหม่

การเรียนการสอนของโรงเรียนวัดบ้านเมืองเตา แบ่งเป็น 4 ห้อง และชั้นเรียนก็มี 4 ชั้น คือ ป.1, ป.2, ป.3, ป.4 ใครจบชั้น ป.4 คักเดิบ บางคนจบ ป.2 ป.3 ด้วยเหตุผลต่างๆ นานา เช่น เรียนปึกคัก, ย้ายตามพ่อแม่ไปครัว (ย้ายบ้าน) เอาผ้าคาโรงเรียน อายุเกินเกณฑ์ แม่อุ่น บอกว่า คนเข้าชั้น ป.1 อายุ 14 ปี ก็มีกว่าจะจบชั้น ป.4 ก็ปาเข้าไป 20 ปี การเรียนเป็นไปอย่างสนุกสนาน หลังจบ ป.4 แล้วชุมลูกครู

หรือคนมีเงินก็จะไปเรียนต่อในเมือง บางคนก็ไปบวชเรียนตามสำนักต่างๆ ก็เรียนปริยัติธรรม เรียนตั้งแต่ชั้นกรรมตรี(นธ.ตรี) ไปเรื่อยๆ ได้เป็นมหา ช่วงนั้นคนเมืองเตาส่งลูกหลายเข้าเรียนน้อยมาก

5. ด้านศาสนา ด้านศาสนาชุมชนเมืองเตานับว่าเป็นสิ่งสำคัญมาก ชาวเมืองเตาเป็นชาวพุทธ 100% คนเมืองเตาเป็นผู้เคร่งครัดในศาสนา เป็นคนใจบุญ ชอบทำบุญตักบาตร ในช่วงวันพระจะมีชาวบ้านทุกหมู่บ้าน ทุกเพศ วัย ทั้งชายและหญิงไปทำบุญที่วัดอย่างเนืองแน่น ในช่วงวันพระ และวันเข้าพรรษาจะมีคนเฒ่าคนแก่ทั้งชายและหญิงจะพากันไปทำบุญที่วัดเป็นจำนวนมาก ความเชื่อความศรัทธาในเรื่องศาสนาของชุมชนเมืองเตา ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญมาก ดังนั้นเพื่อเป็นที่ยืนยันว่าชุมชนเมืองเตายึดถือเรื่องพระพุทธศาสนา จึงขอยืนยันใน 4 เรื่อง ดังนี้

1. การเสียสละเพื่อบำรุงสาธารณะประโยชน์ เช่น วัดวาอาราม
2. การทำบุญตักบาตรและให้ทานเป็นประจำ
3. การเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา
4. การที่มีคนได้บวชเรียนเขียนอ่าน หรือมีนักปราชญ์ประจำหมู่บ้าน

ทั้ง 4 อย่างนี้ก็มีอยู่ในชุมชนเมืองเตาอย่างครบถ้วนและสมบูรณ์ ในช่วง พ.ศ. 2460 พี่น้องชาวบ้านเมืองเตาได้พากันก่อสร้างวัดคือวัดทุ่งเมืองสร้าง หรือวัดทุ่งเมืองเตา ในช่วงดังกล่าวมีพระมาจำพรรษาสืบต่อกันมาดังนี้

1. พระครูลี
2. หลวงพ่อพิมพ์ ประทุมทอง
3. พระครูวิสุทธิศีลानุยุต (หลวงพ่อใส) ภาโสภะ
4. พระดี ไชยบัวแดง
5. พระประสาร (องค์ปัจจุบัน)

การก่อเกิดวัดของชุมชนเมืองเตา (วัดทุ่งเมืองเตา) ในช่วง พ.ศ. 2460 นั้น เป็นแรงศรัทธาอันยิ่งใหญ่ พระครูลีได้พาชาวบ้านเลื่อยไม้จากดอนต่าง ๆ รอบหมู่บ้านและสละทรัพย์สินคนละเล็กละน้อย และบอญญไปยังพี่น้องชาวพุทธหมู่บ้านใกล้เคียงให้ได้ร่วมเป็นเจ้าภาพในการก่อสร้างวัดจนสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

วัดทุ่งเมืองเตาเป็นวัดคู่บ้านคู่เมืองมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันว่าเป็นเวลาก่อนข้างยาวนานถึง 90 ปี มีเจ้าอาวาสที่เป็นคนบ้านเมืองเตาได้เป็นเจ้าอาวาสดูแลวัดเรื่อยมา ลูกหลานชาวบ้านเมืองเตาได้บวชเรียนเขียนอ่านสืบทอดพระพุทธศาสนาต่อ ๆ กันมาจนถึงปัจจุบัน

5. ด้านอาชีพและการทำมาหากิน อาชีพและการทำมาหากินของชาวบ้านเมืองเตา ได้แก่ อาชีพทำนา การหาอยู่หากินจะอยู่กับธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ ด้วยบ้านเมืองเตาตั้งอยู่ในสมรภูมิที่มีความแตกต่างเรื่องพื้นที่ คือทิศตะวันออกติดกับทุ่งกุลารัษฎะซึ่งเป็นที่ราบอันกว้างใหญ่ ทิศตะวันตกมีสภาพเป็นป่าโคกมีป่าไม้หลายระดับ ทั้งไม้ขนาดใหญ่และป่าละเมาะสลับกัน ทำให้ไม่มีปัญหาเรื่องหาอยู่หากิน และไม่ใช้สอย ทิศใต้ติดกับลำน้ำพลับพลา (ลำพลับพลา) ติดเขต อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์ ซึ่งเป็นแหล่งที่มีปลาชุกชุมและเป็น

แหล่งที่มีน้ำหล่อเลี้ยงชาวทุ่งกุลารุที่สำคัญยิ่ง ทิศเหนือติดกับลำน้ำเตา ซึ่งเป็นแหล่งน้ำสำคัญของคนเมืองเตา

อาชีพทำนาเป็นอาชีพหลักมาตั้งแต่เดิมของชุมชน การปลูกข้าวมีทั้งข้าวเจ้าและข้าวเหนียว แต่คนเมืองเตานิยมบริโภคข้าวเหนียวเป็นหลักตลอด 3 มื้อ ข้าวเหนียวปลูกมากบริเวณที่ดอน หรือที่โคก รอบ ๆ หมู่บ้าน ส่วนข้าวเจ้า คือข้าวสัมพันธุ์ จะปลูกบริเวณทุ่งที่ราบห่างจากหมู่บ้านที่อยู่บริเวณทุ่งกุลารุองให้อาชีพทำนาสมัยนั้นจะทำเพื่อบริโภคภายในครอบครัวเป็นหลัก ไม่ค่อยมีการซื้อขาย แต่จะมีการแลกเปลี่ยนแทนคือ จะมีคนเอาของมาแลกข้าว (ของฝาก) ของฝากจะมีหลายๆ อย่างแล้วแต่จะหาได้ เช่น เนื้อ ปลา ปลาร้า กุ้ง ของกินของใช้ต่าง ๆ การแลกเปลี่ยนมากจะเป็นคนหมู่บ้านใกล้เคียงและหรือคนที่รู้จักกัน หรือเป็นเครือญาติกัน ในสมัยนั้นการทำนาจะทำรอบๆ หมู่บ้านเป็นส่วนใหญ่ เพราะจะดูแลง่าย “ทำเพียงเล็กน้อยก็พออยู่พอกินแล้ว”

สรุปยุคสร้างบ้านแปลงเมืองของชุมชนเมืองเตาเราไม่สามารถมองเห็นความเปลี่ยนแปลงได้มากนัก สภาพความเปลี่ยนแปลงจะไม่ค่อยรุนแรง และรวดเร็ว เหมือนสมัยปัจจุบัน เหตุเพราะว่าคนในชุมชนยังมีไม่มากนัก ทรัพยากรก็มีมาก การแย่งชิงทรัพยากรยังมีน้อยมาก เพราะฉะนั้นการดำเนินชีวิตจึงเป็นไปอย่างปกติสุข คือ อยู่อย่างมีความสุข

ยุคการเปลี่ยนแปลง

ยุคเปลี่ยนแปลงและพัฒนาอยู่ในช่วง พ.ศ. 2500-2550 (50 ปี) ในยุคนี้จะมีการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัดในทุกด้าน ชุมชนขยายตัวอย่างรวดเร็ว การทำมาหากินเริ่มฝืดเคือง การทำนาใช้ทุนมากขึ้น สังคมมีการเปลี่ยนแปลงทุกด้าน ดังนั้นจึงแบ่งออกเป็น 2 ช่วง เพื่อให้เห็นความแตกต่างอย่างชัดเจน คือ ช่วงที่ 1 อยู่ในช่วง 2500-2525 , ช่วงที่ 2 พ.ศ. 2525-ปัจจุบัน

ช่วงที่ 1 พ.ศ. 2500-2525 ในช่วงนี้จะมีเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นหลายอย่างเช่น

พ.ศ. 2500 ทุ่งกุลารุเริ่มแตก หรือที่เรียกว่ายุคทุ่งแตก

- พ.ศ. 2512 - ก่อสร้างโรงเรียนหลังใหม่
- ก่อสร้างวัดศรีนครเตา
- สร้างศาลเจ้าพ่อศรีนครเตา

พ.ศ. 2513 ก่อสร้างสถานีอนามัย

ดังนั้นจึงทำให้เราเห็นเหตุการณ์ต่างๆ และขอทำความเข้าใจดังนี้

ด้านทรัพยากรในชุมชน จะเห็นได้ว่าเมื่อสังคมขยายตัว ทำอะไรต่อมิอะไรหลายๆ อย่างเริ่มขยับตัวตามไปด้วย ทรัพยากรธรรมชาติก็เริ่มกระทบตามไปด้วย และส่งผลกระทบมากขึ้นๆ คือเริ่มไม่เพียงพอต่อความต้องการของคนในชุมชน เช่น การเปลี่ยนแปลงเรื่องการใช้ประโยชน์ที่ดิน บ้านเมืองเตาเคยมีที่สาธารณะที่ชาวบ้านเรียกว่าดอนต่างๆ ที่รายล้อมหมู่บ้าน ดอนเหล่านั้นเคยเป็นที่ชาวบ้านเคยใช้ทำประโยชน์ร่วมกัน ใช้ไม้ทำฟืน ไปใช้สอย เป็นแหล่งสมุนไพร เช่น ของป่า หาอยู่หากิน บัดนี้ได้

กลายเป็นของเอกชนไปเกือบหมดแล้ว โดยการอ้างกรรมสิทธิ์ว่าเป็นหัวไร่ปลายนา ที่สาธารณะเคยใช้เป็น ที่เลี้ยงสัตว์ร่วมกันก็ถูกสถาปนาใช้สิทธิ์ในการดูแล และนำไปปลูกยูคา และหนองน้ำ

ในด้านทรัพยากรชุมชน เมื่อสังคมขยายตัวอะไรต่อมิอะไรหลายๆ อย่าง เริ่มยับยั้งตัวตามไปด้วย ทรัพยากรธรรมชาติก็เริ่มจะส่งผลกระทบตามไปด้วย มีคนมากขึ้น คนก็ใช้ทรัพยากรมากขึ้น และ ทรัพยากรก็เริ่มหมดไป สุดท้ายก็คือผลกระทบที่เกิดขึ้นกับสังคม

ทรัพยากรธรรมชาติ ในสมัยปู่ย่าตายาย ความอุดมสมบูรณ์มีมาก น้ำท่าอุดมสมบูรณ์ อาหารตาม ธรรมชาติ ปู ปลา กบ เขียด นกหนู พืชผักเห็ดต่างๆ หาได้ไม่ยากนัก เดินออกไปตามทุ่งนาเดี่ยวเดียวก็ กลับมาพร้อมกับอาหารมือต่าง ๆ ได้แล้ว แต่ปัจจุบันสิ่งเหล่านั้นได้เปลี่ยนแปลงไปแล้ว การหาอยู่หากินใน แต่ละวันหาได้ค่อนข้างลำบากมาก ไร่เบ็ด 100 ไร่ได้ปลาไม่ถึง 1 กิโลกรัม กบก็ถูกคนฆ่าตั้งแต่เป็นตัว เล็ก ๆ (ลูกอ๊อด) ปลาหายากมาก ไร่เบ็ดในที่นาคนอื่นไม่ได้ แล้วมองไปทางไหนก็เห็นแต่ป้ายเต็ม “ห้าม ไร่เบ็ด ฝ่าฝืนปรับ 500 บาท”

ป่าไม้ ป่าไม้ที่ชาวบ้านเรียกว่าดอน ดอนต่างๆ ได้เปลี่ยนไปเป็นที่ของเอกชน โดยการอ้างสิทธิ์ เรื่องหัวไร่ปลายนา มีการขุด ตัดไม้ สุดท้ายมีการเกเรดปรับที่ให้เป็นที่ทำนา ทำให้ชาวบ้านขาดแคลนไม้ ใช้สอย ต้นไม้ที่เราเคยใช้เป็นอาหาร เช่น ผักตบ ผักเม็ก ผักกระโดน หมากโมง ผักสาบ ต้นไผ่ป่า และ ต้นอื่น ๆ บัดนี้กำลังสูญสิ้นแล้ว ถ้าใครอยากกินผักตบ หมากโมง หรือผักสาบ ต้องขุดไปปลูกไว้ในบ้าน ของตนเอง

ที่สาธารณะ ที่สาธารณะสมัยก่อนเคยใช้ประโยชน์ร่วมกันได้ แต่ปัจจุบันนับไม่มีมากนัก เช่น โนนหนองนามแห่ง โนนสนามม้า นองตารอง ดอนปู่ตา ปัจจุบันที่เหล่านี้ได้เปลี่ยนไปแล้วหลายที่ใช้ ปลูกยูคาลิปตัส ไม่สามารถใช้เลี้ยงวัวควายได้ ทำให้ชาวบ้านเดือดร้อน

แหล่งน้ำ ทรัพยากรของบ้านเมืองเดิมอยู่ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ เพราะมีหนองบึงต่าง ๆ กระจาย รายรอบหมู่บ้านทุกทิศทาง นอกจากนี้อจะมีแม่น้ำต่าง ๆ เช่น ลำน้ำเตา ลำพลับพลา ซึ่งทำให้ความอุดม สมบูรณ์ที่มีมาก แต่ปัจจุบันแหล่งน้ำต่างๆ ได้เปลี่ยนแปลงไป แหล่งน้ำธรรมชาติเช่น ลำน้ำเตา ลำ พลับพลาเริ่มแห้งขอด 2 ฝั่งลำน้ำเต็มไปด้วยต้นยูคาลิปตัส ทำให้น้ำในลำน้ำแห้งของดไม่สามารถนำมาใช้ ประโยชน์ได้ วัวควายก็ไม่มีน้ำกิน

น้ำในหนองบึงรอบๆ หมู่บ้านบางหนองมีการรุกล้ำ บางหนองกลายเป็นของเอกชน บางหนองถูก แบ่งให้หมู่บ้านต่าง ๆ รักษา (จัดการ) เริ่มมีกฎ กติกา มีข้อห้าม บางหนองมีน้ำเสียส่งกลิ่นเหม็น เช่น หนองบึงมน หนองส้มโฮง เหตุเพราะให้มีการสัมปทานมีการเลี้ยงปลาในกระชัง สุดท้ายก็ไม่มีใคร รับผิดชอบ

น้ำกิน สมัยก่อนน้ำได้ดินอยู่ไม่ลึกมากนัก การขุดบ่อน้ำตื้นจะขุดประมาณ 1-2 เมตร ก็จะได้ น้ำ ดื่มแล้ว บางแห่งขุด 50 เซนติเมตร ชาวบ้านเรียกว่า “สร้างหมาแจ้” (หมาเลีย) หมาลงไปกินได้ง่าย ปัจจุบันไม่สามารถขุดบ่อน้ำตื้นได้แล้ว ถ้าขุดก็ประมาณ 40-100 เมตร ส่วนมากจะขุดบาดาล เพื่อทำเป็น ประปาบาดาลไปเลย

ด้านเศรษฐกิจ เศรษฐกิจของชุมชนเมืองเตาส่วนใหญ่จะพูดถึงเรื่องทำนา

การทำนาในช่วง พ.ศ. 2500-2525 การทำนาในช่วงแรกๆ ส่วนมากจะเน้นที่การบุกเบิกพื้นที่เป็นหลักเพราะคิดว่า “การขยายพื้นที่คือการเพิ่มผลผลิต” คือ ถ้าอยากได้ข้าวมากต้องเพิ่มพื้นที่ให้มากขึ้น เพราะฉะนั้นการบุกเบิกจึงเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ทุ่งกุลาร้องไห้ ทุ่งแตกก็เหมือนกันกับท้องที่อื่นของชุมชนในเขตทุ่งกุลาร้องไห้

การบุกเบิกพื้นที่ทำนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ ที่จริงเริ่มตั้งแต่ช่วง พ.ศ. 2489 เป็นต้นมา แต่การบุกเบิกยังไม่รุนแรง ช่วงนั้นเป็นเพียงการจับจอง เพราะช่วงนั้นมีการเริ่มใช้ ส.ก.1 (ใบจอง) ชาวบ้านเริ่มเข้าไปจับจองการทำโดยวิธีขอคหญา (นาขอคหญา) ยังทำนาไม่ได้ การทำประโยชน์คือ ทำคูปลาน้อย (ปลาน้อยคือปลาตัวเล็ก ๆ นำมาหมักเกลือเหมือนปลาร้า) พอขอคหญาเสร็จก็จะเริ่มปักคันนาไปจนรอบที่ขอคหญาไว้ พอถึงช่วงหน้าฝนก็จะนำไช้ไปปักหรือนำเอาแพรง (ฝ้า) ทำเป็นฝั้นยาวๆ ทำเหมือนอุ้ง ข้างหนึ่งนำไปรองตามทางน้ำไหล เหมือนทำโพงพาง อีกด้านหนึ่งนำมาผูกปมเหมือนอุ้งน้ำจะไหลผ่าน น้ำที่ปล่อยจะไหลผ่านลงมาทางปลายอุ้ง ปลาน้อยก็จะลงมากับน้ำ พอมีจำนวนมากพอก็จะใช้คันหรือภาชนะอื่นตักมาใส่ในตะกร้าแล้วนำไปหมักเพื่อทำปลาน้อยต่อไป จากนั้นการบุกเบิกก็ใช้แรงงานความไถนาม ต่อไป ช่วงที่ทำให้ทุ่งแตกมาก ๆ คือ ช่วงที่มีรถไถเข้ามารับจ้าง รถไถจะมีความสามารถในการไถ คือ ไถได้ลึกทำให้คันหญ้าและคันพีชต่าง ๆ ถูกย่อยไป การทำนาจะทำได้มากขึ้น ช่วงนั้นมีรถไถใหญ่มาจากทางภาคกลาง คือ จากนครสวรรค์ สุพรรณบุรี แต่คันแรกมาจากบุรีรัมย์ รถไถนาเริ่มไถนา คนมามุงดูเป็นจำนวนมาก

การทำนาเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงมากขึ้น เช่นเปลี่ยนจากการใช้แรงงานควายมาเป็นใช้รถไถเดินตาม และรถไถใหญ่ มีการจ้างคานา ใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีมีการใช้พันธุ์ข้าวใหม่ ๆ เช่น สมัยก่อนใช้ข้าวพันธุ์พื้นเมือง ปัจจุบันใช้ข้าวใหม่เป็นข้าวเหนียว กข.6 ข้าวเจ้าจากพันธุ์ข้าวสัมพันธุ์ ข้าวพม่า, ข้าวปลาข้าว, ข้าวขาวใหญ่, เปลี่ยนมาใช้ข้าวหอมมะลิ ช่วงปี พ.ศ. 2518 – 2520 ข้าวมีชื่อว่า “ข้าวหอมมะลิ” คุณสมบัติคือ มีกลิ่นหอม เหนียวนุ่ม เคยมีคนพูดว่า เขมรเมืองหินเหล็กไฟ จังหวัดบุรีรัมย์ กินข้าวหอมมะลิแล้วรู้สึกเวียนหัวเกือบตาย ปุ๋ยเคมีสมัยนั้นเริ่มใช้ปุ๋ยเคมี ชาวบ้านที่เป็นลูกค้าสหกรณ์การเกษตรเริ่มนำปุ๋ยเคมีมาใส่ข้าว ปุ๋ยเคมีมีหลายสูตร เช่น 16-20-0 , 16-16-8 และสูตรอื่นๆ แต่ที่นิยมกันคือ สูตร 16-20-0 ตราหัววัวคันไถ ตรากระต่าย ตราดวงอาทิตย์ เป็นต้น ช่วงนั้นคนจะดันปุ๋ยมากเพราะใส่ข้าวจะเขียวขจีตลอดปี โดยผลผลิตเพิ่มมากขึ้น บางคนบอกว่ารู้สึกอยากทำนาแล้วไม่มีปุ๋ยใส่ ส่วนสารเคมีประเภทยาฆ่าแมลง ก็ใช้สำหรับฆ่าปูนา ยังไม่แพร่หลายมากนัก ส่วนเรื่องทุนแรงคือรถไถเดินตาม เริ่มใช้มากเมื่อ ปี พ.ศ. 2521 เป็นต้นมา หรือที่ชาวบ้านเรียกว่าควายเหล็ก เหตุผลในการใช้คือ 1 ทุนแรงไถนาได้มากขึ้น ไม่เสียเวลาเลี้ยงดู สุนัขก็ได้ ปั่นไฟก็ได้ อีกเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ซื้อกันมากคือ ชาวนาส่วนใหญ่เป็นสมาชิก ธ.ก.ส. (ลูกค้า) ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ให้สมาชิกสามารถกู้เงินลงนาหรือซื้อรถไถได้จาก ธ.ก.ส. ชาวบ้านเลยแห่กันซื้อจนเต็มบ้านเต็มเมือง

ต่อมาเริ่มมีการใช้รถไถนาเดินตาม เริ่มส่งผลกระทบคือ ผู้ใช้จะเจอปัญหาเรื่องสุขภาพ กลายเป็นโรคตับหรือไตอักเสบและตายในที่สุดหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “รถแม่หม้าย”

ชาวบ้านเริ่มเข้ากู้เงินในระบบ เป็น “ลูกค้า ธ.ก.ส.” เพื่อเข้าเป็นสมาชิกหรือลูกค้า ธ.ก.ส. แล้วจะมีสิทธิกู้เงินจาก ธ.ก.ส. ได้ ตั้งแต่ 5,000 บาทถึง 30,000 บาท ตามบังคับหรืออายุของการเป็นสมาชิก ปัจจุบันเริ่มเป็นหนี้มากขึ้น ในปัจจุบันเริ่มคิดหนักนอนมือก่ายหน้าผาก นอนไม่หลับ เพราะเรื่องเป็นหนี้สิน มีคนบอกว่าพอ ธ.ก.ส. มาจะมีเด็กเกิดมากขึ้น สาเหตุเพราะนอนไม่หลับเพราะเป็นหนี้ ธ.ก.ส. นั่นเอง

ด้านสังคม ด้านสังคมยังเป็นสังคมดั้งเดิม ไม่ค่อยมีการเปลี่ยนแปลงอะไรมากนัก ยังเป็นสังคมเครือญาติ การเคารพนับถือผู้ใหญ่ ผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้นำและผู้อาวุโส และพระในชุมชน การเขียนเขียนเป็นปกติ แต่การใช้เวลาส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องการประกอบอาชีพ เป็นส่วนใหญ่นั่นก็คืออาชีพทำนา นอกจากนั้นก็จะมีการออกไปรับจ้างข้างนอก ต่างจังหวัด งานสังคม เริ่มมีส่วนร่วมน้อยลง คนที่อยู่ในชุมชนและสามารถร่วมงานสังคมในชุมชนได้ตลอดคืนคือ คนเฒ่าคนแก่ สภาพสังคมเริ่มเป็นสังคมแบบเปิดมากขึ้น ปัญหาใหญ่ที่พบอีกอย่างหนึ่งคือ ในชุมชนมีเด็กมากขึ้น คือเมื่อถูกไปทำงานต่างจังหวัดมีครอบครัวแล้วมีลูกมีเต้า แต่ไม่มีเวลาเลี้ยงดู ก็จะส่งลูกขึ้นมาให้พ่อแม่ที่อยู่ที่บ้านเลี้ยง ก็ตรงกับคำพูดที่ว่า “เด็กน้อยเอากันผู้เฒ่ามีลูก” (เด็กแต่งงานกันผู้ใหญ่เลี้ยงดูลูก)

สังคมเมื่อมีการพัฒนามากขึ้น คือเริ่มสร้างสาธารณูปโภคเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เช่น

- สร้างวัดศรีนครเตา เมื่อ พ.ศ. 2512, สร้างโรงเรียนบ้านเมืองเตาหลังใหม่ พ.ศ. 2512, พ่อพรมมาจำปาทอง อดีตผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 1 และอยู่ในทีมวิจัยด้วย ให้ข้อมูลกับทีมวิจัยดังนี้ หลวงพ่อทองมี รามมะมะพาชาวบ้านไปถางคอนหอยขณะนั้นคอนหอยเป็นป่าที่รกทึบมาก ไม่มีคนกล้าเข้าไป บริเวณนั้นเต็มไปด้วยป่าไฟ คนไม่กล้าเข้าไป เพราะน่ากลัวมาก ช่วงนั้นเป้าหมายในการถางเพื่อจะสร้างหอให้เจ้าพ่อศรีนครเตาพอถางเสร็จแล้วแบ่งส่วนหนึ่งมาสร้างโรงเรียน แต่มีที่น้อยมาก ไม่พอที่จะก่อสร้างอาคารและสนามกีฬา (ฟุตบอล) จึงได้ขอบริจาคเพิ่มจากชาวบ้าน ชาวบ้านจึงพากันไปเลื่อยไม้ที่ดงยายเทา อ.สตึก แล้วทำเป็นแพล่องมาตามลำน้ำมูล มาขึ้นที่บ้านกระเบื้อง แล้วใช้ล้อ เกวียน ขนมาที่บ้านเมืองเตาแล้วก่อสร้างโรงเรียนจนเสร็จ

ก่อสร้างศาลเจ้าพ่อศรีนครเตา โดยย้ายจากคอนปู้ตาซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน มาไว้ที่คอนหอยเพื่อสะดวกในการทำพิธีกรรมในช่วงเดือนยี่ เดือนสี่และเดือนหก และงานเทศกาลต่างๆ ของชาวบ้าน

ปี พ.ศ. 2513 มีการก่อสร้างสถานีอนามัย มีนางสาวพณีย์ จันทร์สุวรรณ เป็นหัวหน้าสถานีคนแรก ทำให้คุณภาพชีวิตด้านสุขภาพของชาวบ้านเมืองเตาดีขึ้น จากเคยรักษาแบบพื้นบ้าน หรือต้องเดินทางเข้าไปรักษาที่โรงพยาบาลในจังหวัด เมื่อมีสถานีอนามัยเกิดขึ้นในชุมชนก็รู้สึกว่าจะสะดวกขึ้น

ด้านวัฒนธรรม/ความเชื่อ/ประเพณี ยังคงมีการยึดถือฮีตเก่าคลองหลังอยู่เหมือนเดิม คือ ฮีต 12 คลอง 14 ช่วงเทศกาลหรือวันนักขัตฤกษ์ ต่าง ๆ ผู้นำ ผู้เฒ่าผู้แก่ก็ยังบอกกล่าวเชิญชวนชาวบ้านให้เข้าร่วม

ปฏิบัติอย่างปกติ แต่งานบุญหรืองานประเพณีบางอย่างดูเหมือนจะเริ่มเพี้ยนไปบ้างแล้ว เช่น บุญฉลองศาลเจ้าพ่อศรีนครเตา เริ่มจะจัดน้อยลง สมัยก่อนจะจัดอย่างยิ่งใหญ่ 3 วัน 3 คืน มีมหรสพสมโภชตลอดงาน ปัจจุบันคนจะเข้าร่วมน้อย การจัดงานก็จัดให้แล้วๆ ไป บุญบั้งไฟสมัยก่อนไม่ค่อยมีการแข่งขันกันมากนักถือว่าเป็นประเพณี ปัจจุบันมีเรื่องการพนันเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย การแข่งขันเรื่องความสวยงามแต่ละขบวนก็ใช้ทุนสูง เพราะต้องไปเช่ามาจากที่อื่นในราคาสูง เมื่อแข่งขันแล้วไม่ได้รางวัลจึงทำให้เสียใจ และกลายเป็นเรื่องทะเลาะวิวาทกันและนำไปสู่ความขัดแย้งภายในชุมชน

ด้านความเชื่อ ความเชื่อที่มีต่อเจ้าพ่อศรีนครเตา สมัยก่อนความเชื่อเรื่องนี้จะมีความทั้งในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง เฉพาะในชุมชนความเชื่อต่อเจ้าพ่อศรีนครเตาจะมีมากเมื่อถึงวันสำคัญ เช่น วันเลี้ยงยี่เลี้ยงเกียง คือวันพุธข้างขึ้นเดือน 3 และวันพุธข้างขึ้นเดือน 6 ซึ่งเป็นวันเลี้ยงปี และงานฉลอง ชาวบ้านจะเข้าร่วมพิธีกรรมกันอย่างคับคั่ง ทุกครอบครัว แต่ปัจจุบันนี้จะมีไม่มากนัก ส่วนมากจะมีเฉพาะผู้เฒ่าผู้แก่เท่านั้น

ด้านการปกครอง ช่วงนี้ชุมชนเมืองเตาขยายตัวเพิ่มมากขึ้น 5 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 14,17,19,24,25 จาก พ.ศ. 2416-ปัจจุบัน มีผู้ใหญ่บ้านทั้งหมด 26 คน จะเห็นว่าการปกครองเริ่มจะมีการแข่งขันเพื่อเข้ามาเป็นผู้นำชุมชน การเลือกตั้งเริ่มใช้เงินเป็นจำนวนมาก และการเลือกตั้งเริ่มส่งผลกระทบต่อชุมชนในเรื่องความขัดแย้งมากขึ้น การเลือกตั้งจะมีเงินเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ นอกจากนั้นก็จะมีการแจกสิ่งของ เมื่อเสร็จจากการเลือกตั้งแล้วการเลี้ยงฉลองก็เป็นสิ่งสำคัญ เพราะฉะนั้นการใช้จ่ายเงินในการเลือกตั้งจึงเป็นสิ่งสำคัญ แต่ในชุมชนเมืองเตาการใช้จ่ายความสัมพันธ์ของกลุ่มเครือญาติก็นับว่าสำคัญมากเหมือนกัน คือ เครือญาติตระกูลใหญ่ “มีพี่น้องเยอะ” ก็จะได้รับเลือกตั้งได้เหมือนกัน ช่วงนี้กำลังแย่งกันอยู่ระหว่างเงินกับพี่น้อง

ช่วงที่ 2 ยุคพัฒนา พ.ศ. 2525 – ปัจจุบัน

ยุคพัฒนา คือ ยุคที่ชุมชนมีการขยายตัวอย่างเต็มที่และต่อเนื่องทุกๆ ด้าน และมีเหตุการณ์ต่างๆ เกิดขึ้น อย่างชัดเจน และต่อเนื่อง ดังนี้

- ปี พ.ศ. 2525 เริ่มมีไฟฟ้าใช้
เริ่มมีการปฏิรูปที่ดิน (สปก.4-01)
 - ปี พ.ศ. 2527 จัดตั้งสภาตำบล
 - ปี พ.ศ. 2527 ก่อตั้งโรงเรียนมัธยม โรงเรียนเมืองเตาวิทยาคม
 - ปี พ.ศ. 2530 จัดตั้งตลาดชุมชน
 - ปี พ.ศ. 2540 จัดตั้งองค์การบริหารส่วนตำบล
 - ปี พ.ศ. 2544 โครงการการเคหะฯ 9 ล้าน พัฒนาถนนในชุมชน
 - ปี พ.ศ. 2545 มีระบบประปาชุมชน
- ช่วงพัฒนามีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตด้านต่างๆ ดังนี้

ด้านเศรษฐกิจ/การทำมาหากิน (วิถีชีวิตประจำวัน)

การปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.) ชาวบ้านเมืองเตาก็เหมือนกับชุมชนอื่นๆ ในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ เมื่อรัฐประกาศเขตปฏิรูปที่ดิน ชาวเมืองเตาเริ่มร่นว้ายทันที ต่างคนต่างต้องหาวิธีแก้ปัญหากับตนเอง เพราะชาวเมืองเตาส่วนใหญ่จะมีที่นาอยู่ในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ ที่รัฐกำลังประกาศเขต ส.ป.ก. ที่นาที่เคยจับจองไว้สมัยก่อนทำคูปลาน้อยแล้วก็ทำนาเรื่อยมาก่อนประกาศ ส.ป.ก. ชาวบ้านเมืองเตาจะมีที่นาครอบครัวละหลายสิบไร่ เช่น ตระกูลบูรณมัย จะมีที่นาจำนวนมาก คนที่มีที่นาจำนวนมากในเขต ส.ป.ก. จะต้องถูกยึดคืนถือ มีสิทธิครอบครองได้เพียง 25-30 ไร่ ต่อครอบครัว ดังนั้นชาวบ้านจึงต้องใช้วิธีการรักษาไว้คือแบ่งให้ลูกหลาน และญาติพี่น้อง แล้วค่อยไถถอนคืนทีหลัง บางส่วนก็จะได้รับค่าชดเชย หรือค่าเวนคืนไร่ละ 1,000 บาท

การปฏิรูปที่ดิน ในช่วงปี พ.ศ. 2520-2528 โครงการปฏิรูปที่ดินโดยทางราชการ โครงการพัฒนาที่ดิน สำนักงานอยู่ที่บ้านกู่พระโกนา อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด จะปฏิรูปที่นาเพื่อให้ใช้ประโยชน์สูงสุด การปฏิรูปที่ดินส่วนใหญ่จะขุดคลองไปทั่ว วัตถุประสงค์เพื่อส่งน้ำและระบายน้ำในทุ่งกุลาร้องไห้ ส่วนบริเวณริมคลองก็จะทำเป็นถนน ทำให้ลัดดาในการสัญจรมากขึ้น แต่ปัจจุบันการใช้ประโยชน์คลองส่งน้ำไม่ค่อยเกิดประโยชน์มากนัก เพราะไม่ค่อยมีน้ำ ริมคลอง 2 ฝั่ง เต็มไปด้วยยูคาลิปตัส ทำให้น้ำในคลองแห้งขอด

การปรับพื้นที่นาของชาวบ้าน ช่วงนี้จะใช้เครื่องยนต์เข้าช่วยอย่างเต็มที่ มีรถแบ็กโฮขุดสระ รถไถเกรดที่นาให้เรียบ ดันดินอิน (คันแกลน) ให้ใหญ่ขึ้น ที่ดอน ที่โคกจะมีรถไปเกรดปรับ สามารถเพิ่มพื้นที่ทำนาได้มากขึ้น แต่ก็เป็นการทำลายทรัพยากรธรรมชาติไปอย่างมากเหมือนกัน การปรับวิธีการทำนาช่วงสมัยก่อนการทำนาทำนาแบบนาค้า การทำนาแบบนั้นจะมีขั้นตอนมาก ทำให้ค่าใช้จ่ายหรือต้นทุนการผลิตสูงมาก เช่น ไถตะ, ไถแปร, ตกกล้า ปักดำ ไล่ปุ๋ย เก็บเกี่ยว นวดหรือสี ขนขึ้นยุ้งฉางต่อไป ปัจจุบันได้ปรับมาเป็นแบบนหวานซึ่งจะทำให้ต้นทุนการผลิตลดลง การเก็บเกี่ยวแบบใช้แรงงานคนได้เปลี่ยนเป็นการใช้เครื่องจักรคือรถเกี่ยวข้าว ปัจจุบันช่วงเกี่ยวข้าวจะมีรถเกี่ยวข้าวทั้งที่มาจากถิ่นอื่น จากสุพรรณบุรี พิษณุโลก ชัยนาท และของบ้านเมืองเตาเอง ปัจจุบันบ้านเมืองเตามีรถเกี่ยวข้าว 3 คัน การปรับวิธีการผลิตส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต เรื่องความสัมพันธ์จะขาดหายไป การลงแขกจะไม่มีอีกแล้ว ทุกอย่างจะขึ้นอยู่กับเงิน “จ้างอย่างเดียว” การปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตทำให้วิถีชีวิตเปลี่ยนไป ไม่มีการใช้แรงงานสัตว์ ไม่มีการลงแขก ไม่ช่วยเกี่ยวข้าวด้วยกัน การตกกล้า การปักคันนา หลายอย่างเปลี่ยนไป ทุกอย่างจะมีแต่การจ้างแรงงาน ทำให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น

ด้านทรัพยากร จะมีการแย่งชิงทรัพยากรค่อนข้างรุนแรง ทรัพยากรประเภทอาหารที่มาจากธรรมชาติ เริ่มหมดไป เช่น ลูกฮ้อด หมดไป เพราะมีการฆ่าพ่อแม่กับทุกขั้นตอนของวงจรชีวิต ทำให้ห่วงโซ่อาหารถูกทำลาย ปลาช่อนวางไข่ คนวางไข่ รวมถึงพืชพรรณธรรมชาติจะถูกทำลาย ดังนั้นจึงทำให้ธรรมชาติหมดไป

ทรัพยากรน้ำ น้ำจะถูกใช้ไปแบบฟุ่มเฟือย ไม่มีการจัดการ แม่น้ำลำคลองแห้งขอด แหล่งน้ำหลายแห่งเริ่มมีกฎเกณฑ์ของชุมชนเข้าครอบงำ ไม่มีที่ให้ควายลงนอนและดื่มกินน้ำเหมือนครั้งอดีต ทำให้ชาวบ้านต้องขายควายไป เพราะไม่มีที่เลี้ยง แหล่งน้ำบางแห่งเกิดเป็นน้ำเสียส่งกลิ่นเหม็น จะเห็นได้ว่าทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายไปค่อนข้างมาก

ดังนั้นจึงมีการคิดหาทรัพยากรรูปแบบใหม่เข้ามาแทนที่เพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์ของชุมชน เช่น

- รถไถนาเดินตาม
- รถไถใหญ่
- รถเกี่ยวข้าว
- รถแบ็คโฮ
- รถ 6 ล้อ
- รถ 10 ล้อ
- รถปิคอัพ
- รถมอเตอร์ไซด์
- โทรศัพท์ มือถือ โทรศัพท์บ้าน

ด้านสังคม สังคมเริ่มเปลี่ยนแปลงมากขึ้น ความสัมพันธ์ในชุมชนน้อยลง งานส่วนรวมคนสมัยก่อนให้ความสำคัญ ต่างก็มุ่งหน้าทำมาหากิน สังคมเป็นแบบบริโภคนิยม การอยู่การกินล้วนแต่ต้องซื้อหา มีตลาดเคลื่อนที่ (รถเร่ อยากกินอะไรแบบไหนมีอยู่ในรถเร่) การจัดงานมีโต๊ะจีน แขกที่มาส่วนมากจะนั่งแบบมีเกียรติ อาหาร เครื่องดื่มตั้งอยู่บนโต๊ะ แล้วภายหลังสังคมเป็นตัวชี้นำการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ผู้นำท่านหนึ่งได้รับการเลือกตั้งให้เป็นผู้ดำเนินการเลือกตั้งหมดเงิน 170,000 บาท ทำงานเงินเดือน 4,000 บาท แต่มีค่าใช้จ่ายอยู่ที่เดือนละ 5,000 - 6,000 บาท ใ้ซองอย่างน้อย 100 บาท ทุกบ้านมีโทรศัพท์มือถือ บางครอบครัวมี 2-3 เครื่อง

ด้านศิลปวัฒนธรรม/ประเพณี/ความเชื่อ

การทำบุญตามประเพณีฮีด 12 คลอง 14 ยังคงมีอยู่เหมือนเดิม เพียงแต่การทำบุญต่างๆ ใช้เงินมากขึ้น เช่น งานศพ สมัยก่อนทำแบบดั้งเดิมเงินเฮือนดี 2-3 คื่น เผาด้วยกองฟอนใช้ฟืน ปัจจุบันคนตายต้องนอนในโลงเย็น (ผีโลงเย็น) มีบริษัทจัดงานศพ มีอุปกรณ์ทำงานศพครบครัน ราคา 8,000-12,000 บาท พี่น้องร่วมงานศพถามหาแต่แนวกิน มีเงินประกันอะไรไหม ถ้าไม่มี คนร่วมงานศพจะมีแค่ 10-20 คน หรือบางที่มีแต่ญาติในครัวเรือนเท่านั้น ที่มาฟังสวดมนต์

งานบุญบั้งไฟ มีแต่การแข่งขันเพื่อผลประโยชน์ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก็นำเงินงบประมาณของแผ่นดินเข้าไปสนับสนุน ขบวนแห่ต่างๆ ล้วนสวยงาม ขบวนละ 10,000 – 20,000 บาท ถ้าได้รับรางวัลไม่คุ้มค่าที่ลงทุนไป ปีต่อไปอย่างหวังว่าจะได้รับความร่วมมือ นอกจากนี้นงานสงกรานต์ งานลอยกระทง และงานอื่น ๆ ล้วนแต่มีการประกวดและการแข่งขันทั้งสิ้น

ด้านสุขภาพ/สาธารณสุข

ภายในชุมชนมีองค์กรที่รับผิดชอบด้านสุขภาพของชุมชนคือ สถานีอนามัย ปัจจุบันนับว่าสะดวกมากขึ้น สามารถรับผิดชอบและดูแลทางด้านสุขภาพได้ดีขึ้น เช่น การป้องกันโรคไข้เลือดออก อสม. มีความรู้ความสามารถมากขึ้น โรคเบาหวานมีเจ้าหน้าที่ดูแลเป็นพิเศษ และได้รับทุนจากองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ทุกวันพุธมีการตรวจเลือดให้แก่คนไข้โรคเบาหวาน มีอาหารเข้าไว้บริการคนไข้ด้วย นับว่างานด้านนี้ได้รับการพัฒนาขึ้นมาก

ด้านอื่นๆ เช่น เรื่องสาธารณสุขปลอดภัยนับว่าชุมชนเมืองเตาได้พัฒนาไปมาก หลายอย่างมีการเปลี่ยนแปลง ถนนหนทางได้รับงบประมาณจากการเคหะแห่งชาติ แล้ว ทำให้อาคารหลายสายปรับปรุงให้ดีขึ้น ไม่มีโคลน โทรศัพท์สาธารณะ ที่ทำการไปรษณีย์โทรเลข ไฟฟ้าส่องสว่างตามถนนหนทาง เกิดกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ถือว่าทุนทางสังคมได้เกิดขึ้นแล้ว

อีกอย่างหนึ่งคือ เปิงบ้าน (อัตลักษณ์) ของชุมชนเมืองเตายังคงยึดถืออยู่เหมือนเดิมคือ

1. ความเชื่อและศรัทธาต่อเจ้าพ่อศรีนครเตาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นๆ ที่เคยยึดถือมาแต่โบราณ
2. คนเมืองเตาเป็นคนที่มียอดตาที่เป็นเอกลักษณ์
 - 2.1 รักในความเป็นหัวเมืองที่ยิ่งใหญ่ในเขตทุ่งกุลาร้องไห้
 - 2.2 เป็นลูกหลานเจ้าพ่อศรีนครเตาที่ศักดิ์สิทธิ์
 - 2.3 รักในเผ่าพันธุ์ 80% คนเมืองเตาจะแต่งงานในชุมชนของตนเอง
 - 2.4 พอใจในความเป็นผู้ถือครองที่ดินจำนวนมาก
 - 2.5 รักสนุกสนาน สรวลเสเฮฮา
3. คนเมืองเตาจะเป็นคนขยันหมั่นเพียร
 - ไปนาแต่เช้า
 - ปั่นคันไถนาให้ใหญ่แท้
 - เกียวหญ้าเก่ง
 - อยู่เฝ้าไร่นาตลอดปี
 - หาอยู่หากินเก่ง
4. คนเมืองเตาจะหัวแข็ง ไม่ยอมเสียเปรียบใครง่าย ๆ

สังคมเครือญาติ

เรื่องวงศ์ตระกูลเครือญาติเป็นเอกลักษณ์อีกอาณาเขตบ้านเมืองเตา จากการสืบค้นและสรุปวิเคราะห์ข้อมูลของทีม สิ่งนั้นก็คือ

“คนเมืองเตาหวงแหนในวงศ์ตระกูลและเครือญาติสูง”

1. คนบ้านเมืองเตาส่วนใหญ่จะแต่งงานกันคนภายในชุมชนของตัวเอง
2. การเลือกตั้งตำแหน่งสำคัญ ๆ เช่น กำนันจะได้รับเลือกเฉพาะคนเมืองเตา

3. คนเมืองเตาจะอพยพแรงงานน้อยมาก

คนเมืองเตาจะมีกลุ่มเครือญาติกลุ่มใหญ่ ๆ อยู่ 8 กลุ่ม

- ตระกูลอาซากิจิ
- ตระกูลไชยสงคราม
- ตระกูลพลอามาตย์
- ตระกูลบุราณมย์
- ตระกูลแก้วประเสริฐ
- ตระกูลพลอาษา
- ตระกูลจันทร์สุวรรณ
- ตระกูลแก้วสีดวง

ความเชื่อ

ชาวเมืองเตามีความเชื่อในเรื่องต่าง ๆ สืบต่อ ๆ กันมาและพอสรุปได้ดังนี้

- เชื่อบุคคล (ผู้เฒ่าผู้แก่, ศาลผู้ใหญ่, พระสงฆ์, ผู้มีอำนาจ
- เชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (เจ้า, ผีบรรพบุรุษต่าง ๆ)

ผู้เฒ่าผู้แก่ที่ชุมชนให้ความเคารพนับถือ เพราะเคยทำคุณงามความดีให้แก่ท่านเมืองดังนี้

- พ่อใหญ่บุญมา ไชยสงคราม ปัจจุบันเป็นเฒ่าก้นจ้ำ
- พ่อใหญ่เสาร์ บุราณมย์ ปัจจุบันเป็นเฒ่าก้นจ้ำ
- แม่ใหญ่ละมั้น ภาระจำ (แม่ใหญ่แม่น) นางเทียม
- พ่อใหญ่จารย์เลื่อน
- พ่อใหญ่เคน พรเสนา นายฮ้อยเก่า
- พ่อใหญ่พรมมา จำปาทอง อดีตผู้ใหญ่บ้าน
- พ่อใหญ่เฮ้า สร้อยทอง อดีตผู้ใหญ่บ้าน
- พ่อใหญ่ล้อม คาราวรรณ
- พ่อใหญ่โฮม บุราณมย์

เครือญาติและต้นตระกูลใหญ่ ๆ ที่ก่อตั้งบ้านเมืองเตา

1. ตระกูลแก้วประเสริฐ

พ่อสม แต่งงานกับ แม่ใส มีลูก 5 คน

1) พ่อพรมมา – แม่ทองมา แก้วประเสริฐ

1.1 พ่อมอญ – แม่จันทร์ แก้วประเสริฐ

1.2 พ่อขวง – แม่ประไพ แก้วประเสริฐ

- 1.3 แม่กว้าง – พ่อสวัสดิ์
- 1.4 แม่เลี้ยง – พ่อบุญ
- 1.5 พ่อเลี้ยง – แม่ทา แก้วประเสริฐ
- 1.6 พ่อเลี้ยง – แม่ตัน แก้วประเสริฐ
- 1.7 พ่อเลี้ยง – แม่นาง แก้วประเสริฐ

2) พ่อเลี้ยง – แม่ดา แก้วประเสริฐ

- 2.1 นายไชยยา – นางจุฑามาส
- 2.2 นางจิตติมา – นายปัทมาชัย
- 2.3 นายทอง

3) แม่ทอง – พ่อเชย

- 3.1 พ่อเคน – แม่ทอง
- 3.2 แม่สี – พ่อสาน
- 3.3 อาจารย์ดำรงค์ – อาจารย์สำลี
- 3.4 นายปี
- 3.5 พ่อสมดี – แม่เหรียญ
- 3.6 นายเลิศ
- 3.7 นางนาง
- 3.8 พ่อทวี – แม่ผึ้ง
- 3.9 อาจารย์เกษิ – อาจารย์ทวีศักดิ์
- 3.10 แม่ชารี – พ่อเฉลิม

4) พ่อเคน – แม่ทอง

- 4.1 นายมงคล – นางหล้า
- 4.2 สิบโทปลัดสุรพล – นางแถม

2. ตระกูลอามาศย์เสนา

แม่หม่อม

1. พ่อจวง - แม่สีดวง

- 1.1 พ่อพรมมา – แม่ดิ่ง อามาศย์เสนา
- 1.2 พ่อคำภา – แม่บัวลี อามาศย์เสนา
- 1.3 แม่เอียง – พ่อล้ำ
- 1.4 แม่เที่ยง – พ่อสนั่น
- 1.5 พ่อเรียน – แม่เรียน
- 1.6 แม่เรียน - พ่อชารี

2. พ่ออาจารย์เลื่อน - แม่สาย

2.1 นางกิ่งแก้ว

2.2 นายวงเดือน – นางบัวคำ

2.3 น.ส. เมธินี

3. ตระกูลแก้วสีดวง

1. พ่อแก้ว – แม่สอน แก้วสีดวง

1) พ่อโสน – แม่ทุมมา แก้วสีดวง

2) แม่ขอด

3) พ่อบุญมี แก้วสีดวง

4) แม่ลิ – พ่อเป่

5) แม่แดง

2. พ่อพรมมา – แม่วันทา

1) พ่อโสภา – แม่หนูเคน

2) นายนาย

3) แม่ฝาย – พ่อสงค์

4) นางคำสาย

5) แม่สมหมาย – พ่อจรัส

6) แม่หนูค้าย – พ่อวัง

7) นายสูงพล

3. พ่อโสน

1) แม่หนู่ม - แม่มา

2) พ่อจารย์ลา – แม่ทองมี

3) แม่จอม – พ่อน้อย

4) แม่ลิ – พ่อทองมี

5) พ่อชาติ –

6) พ่อบุญมา – แม่วันทา

ประวัติเจ้าพ่อศรีนครเตา “มหาบุรุษแห่งทุ่งกุลาร้องไห้”

เจ้าพ่อศรีนครเตา เป็นมหาบุรุษแห่งทุ่งกุลาร้องไห้ ที่ชาวบ้านในเขตทุ่งกุลาร้องไห้เคารพนับถือสืบทอดต่อกันมา โดยเชื่อกันว่าเจ้าพ่อศรีนครเตา สามารถปกป้องรักษา ปกป้องคุ้มครอง ดูแลช่วยเหลือ ขจัดปัดเป่าสิ่งชั่วร้ายทั้งหลายทั้งปวง เพื่อให้ลูกหลานที่น้อง ชาวทุ่งกุลาร้องไห้ สามารถอยู่อย่างมีความสุข หากชาวบ้านได้รับความเดือดร้อน ก็สามารถบอกกล่าวให้เจ้าพ่อศรีนครเตาช่วยเหลือได้ ซึ่งที่ผ่านมาชาวบ้านก็พบเหตุการณ์ต่างๆ หรืออภินิหารเกิดขึ้นบ่อยครั้ง ดังนั้นก่อนที่ชาวบ้านจะมีกิจกรรมใด ๆ ก็ตาม จะต้องมีการบอกกล่าวเจ้าพ่อศรีนครเตาก่อน ไม่ว่าจะ เป็นกิจกรรมตามประเพณี หรือกิจกรรมส่วนบุคคลจัดขึ้นก็ตาม เพื่อให้เจ้าพ่อศรีนครเตาช่วยดูแล คุ้มครอง ให้กิจกรรมต่าง ๆ นั้น ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย

ตำนานเจ้าพ่อศรีนครเตา ได้มีการเล่าขานต่อ ๆ กันมาหลายชั่วอายุคนก่อนที่จะมีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรที่ชัดเจน การเล่าปากต่อปากต่อ ๆ กันมา ทำให้เรื่องราวอาจผิดเพี้ยนกันไปบ้าง หรือผู้เล่าอาจจะแต่งเติมเสริมเรื่องเพื่อเพิ่มบรรยากาศในการเล่าบ้าง จึงทำให้ตำนานเจ้าพ่อศรีนครเตาแต่ละตำนานมีความแตกต่างกันออกไป ต่อมาภายหลังจึงมีคนสนใจพยายามรวบรวมบันทึกไว้จากที่ได้ฟังการเล่าต่อ ๆ กันมา โดยมีชุมชนที่เกี่ยวข้องและมีตำนานจากที่ต่าง ๆ เช่น เมืองเตา รัตนบุรี บ้านไพรขลา บ้านหนองบัวเจ้าป่า บ้านเมืองเสือ เป็นต้น ดังนี้

ชุมชนที่เกี่ยวข้องกับประวัติเจ้าพ่อศรีนครเตาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้

เมืองเตา หัวเมืองเตา หรือบ้านเมืองเตาในปัจจุบันรายละเอียดมีข้อมูลในเรื่องชุมชนที่เกี่ยวข้องกับเจ้าพ่อศรีนครเตาคือ จากการศึกษาประวัติศาสตร์หัวเมืองเตา หรือบ้านเมืองเตาเป็นชุมชนที่เจ้าพ่อศรีนครเตาเป็นผู้ก่อตั้งซึ่งสามารถเชื่อมโยงได้ทางประวัติศาสตร์ช่วงสมัย พ.ศ. 2302 (สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย) ที่เจ้าสองพี่น้องได้ผ่านมาที่ดงเมืองเตา (บ้านหนองฮีในปัจจุบัน) โดยมาพบเชิงศรี (เจ้าพ่อศรีนครเตา) ซึ่งเป็นหัวหน้าหมู่บ้านเมืองเตา

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าชุมชนเมืองเตาเกี่ยวข้องกับเจ้าพ่อศรีนครเตาโดยตรง คือ เกี่ยวข้องเพราะเป็นชุมชนที่เจ้าพ่อศรีนครเตาเป็นผู้ก่อตั้งและเคยเป็นหัวหน้าหมู่บ้านเกี่ยวข้องเพราะมีตำนานเล่าขาน เกี่ยวข้องทั้งทางโบราณสถานที่ต่างๆ เช่น หนองเตาเหล็กตำนานบอกว่าเป็นที่เจ้าพ่อศรีนครเตาเคยตั้งเตาตีเหล็กเพื่อส่งให้แก่ทางเมืองหลวง คือกรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์

เมืองรัตนบุรี จากตำนานเมืองรัตนบุรีกล่าวไว้ว่า เมืองรัตนบุรีครั้งอดีต ช่วงสมัย พ.ศ.2302 ตรงกับช่วงกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ในรัชสมัยพระเจ้าเอกทัศ สมัยนั้นยังเป็นชุมชนขนาดเล็กชื่อว่าบ้านกุดหวาย

ตั้งอยู่ริมฝั่งห้วยแก้ว ที่ใช้ชื่อว่ากุดหวายเพราะมีห้วยมาก ตรงกลางหมู่บ้านมีแม่น้ำไหลผ่านคือห้วยแก้ว ที่ชื่อห้วยแก้วเพราะมีต้นแก้วเกิดขึ้นริมฝั่งห้วย

ช่วงนั้นเชียงสีได้เป็นหัวหน้าคุมไพร่พลมากลุ่มหนึ่งได้มาตั้งหลักปักฐานก่อตั้งเป็นชุมชน ได้ชื่อว่าบ้านกุดหวาย จนมาถึงสมัย พ.ศ.2325 บ้านกุดหวายได้เปลี่ยนเป็นบ้านห้วยแก้วและได้ยกฐานะเป็นเมืองชื่อว่าเมืองรัตนบุรี โดยตั้งชื่อตามชื่อเดิม รัตน แปลว่า แก้ว บุรี แปลว่า เมือง เรียกรวม ๆ คือ รัตนบุรี

ปัจจุบัน คือ อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองสุรินทร์ เมืองรัตนบุรีเป็นเมืองที่เชื่อมโยงทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น สามารถสืบสาวราวเรื่องไปถึงบรรพบุรุษของชุมชนอีสานที่เป็นผู้สร้างบ้านแปลงเมืองได้เป็นอย่างดี

บ้านไพรขลา เป็นหมู่บ้านหนึ่งในอำเภอยุธุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์ ในครั้งอดีตเป็นหมู่บ้านศูนย์กลางการค้าขาย เคยเจริญรุ่งเรืองทางการค้าเพราะเป็นศูนย์กลางการคมนาคมทางน้ำ เช่น แม่น้ำมูลจากเมืองอุบล-ท่าตูม –สตึก-โคราช และลำน้ำสายเล็ก ๆ ในทุ่งกุลาร เช่น ลำพลับพลา ลำพังชู ลำเลียว และลำเตา

ที่เกี่ยวข้องและเชื่อมโยงทางความเชื่อที่เกี่ยวกับเจ้าพ่อศรีนครเตาคือ บ้านไพรขลาเป็นบ้านที่เจ้าพ่อศรีนครเตาได้มาบวชและอาศัยอยู่จนสิ้นชีวิต ช่วง พ.ศ.2338 เจ้าพ่อศรีนครเตาได้มาบวชเป็นพระอยู่ที่วัดไพรขลาจนได้เป็นอุปัชฌาย์ ชาวบ้านเรียกว่า ญาครู จนมีชื่อเสียงโด่งดัง มีลูกศิษย์มากมาย

บ้านไพรขลา เดิมเป็นหมู่บ้านเกษตรกรรม ในปัจจุบันกลายเป็นหมู่บ้านอุตสาหกรรม เช่น อุตสาหกรรมการทำเฟอร์นิเจอร์ (ทำตู้/เตียง/ที่นอน/อื่น ๆ) มีการลงทุนขนาดใหญ่เป็นสินค้าส่งออกทั่วประเทศ เฉลี่ยการลงทุนประมาณ 10-100 ล้านบาท แต่ปัจจุบันมีปัญหาเรื่องนี้สินจำนวนมาก

บ้านหนองบัวเจ้าป่า อยู่ติดกับเทศบาลเมืองสตึก อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ เกี่ยวข้องกับเจ้าพ่อศรีนครเตา เพราะคนในชุมชนส่วนหนึ่งนับถือหรือเชื่อในเจ้าพ่อศรีนครเตา เนื่องจากมีผู้นำทางพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องเจ้าพ่อศรีนครเตา และเจ้าพ่อสบทู่มเหมือนชุมชนเมืองเตา ซึ่งไปจากชุมชนเมืองเตาเมื่อไปตั้งหลักปักฐานอยู่ที่บ้านหนองบัวเจ้าป่ามีลูกหลานหลายครอบครัวขึ้นก็พากันประกอบพิธีกรรมความเชื่อเหมือนกับชุมชนเมืองเตา และที่สำคัญผู้นำพิธีกรรม เมื่อถึงช่วงพิธีเลี้ยงยี่เลี้ยงเจียง เลี้ยงปีในเดือนหก และงานฉลองศาลเจ้าพ่อศรีนครเตา ผู้นำพิธีกรรมเหล่านี้ก็จะพาญาติพี่น้อง ลูกหลานมาร่วมพิธีกรรมและเป็นการมาเยี่ยมญาติที่บ้านเมืองเตาอีกด้วย

ปัจจุบันบ้านหนองบัวเจ้าป่ายังคงมีความเชื่อความศรัทธาต่อเจ้าพ่อศรีนครเตาอยู่เหมือนเดิม ยังมีผู้นำทางพิธีกรรมอยู่เหมือนเดิม เมื่อถึงช่วงทำพิธีกรรมซึ่งตรงกันกับที่บ้านเมืองเตา ชาวบ้านหนองบัวเจ้าป่าก็จะทำพิธีกรรมเหมือนกัน เพราะที่บ้านหนองบัวเจ้าป่าก็มีหอศาลเจ้าพ่อศรีนครเตา และเจ้าพ่อสบทู่มเหมือนกัน ฉะนั้นจึงเรียกได้ว่าบ้านหนองบัวเจ้าป่าเป็นชุมชนที่เกี่ยวข้องผูกพันกับเจ้าพ่อศรีนครเตาอย่างชัดเจน

บ้านเมืองเสือ ปัจจุบันตั้งอยู่ที่ตำบลเมืองเสือ อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เป็นชุมชนที่เกี่ยวข้องกับเจ้าพ่อศรีนครเตาหลาย ๆ ด้าน เช่น เกี่ยวข้องกับประวัติคูเฒ่าเต่า ชาวบ้านเรียกว่าคูเฒ่าศรีคอนเตา คำว่า เฒ่าเต่า อาจเป็นการเพี้ยน ของภาษาหรือสำเนียงการพูด เช่น คำว่าเตา อาจเพี้ยนเป็นเต่า เพราะ

พื้นเพของคนแถวนั้นเป็นชนชาติหรือชาติพันธุ์เขมรและไทยโคราช ซึ่งอาจเพี้ยนไป และอีกนัยหนึ่งมีบางตำนานบอกว่ายายเต่าเป็นภรรยาของเจ้าพ่อศรีนครเตา จึงเรียกรวมกันเป็นเต่าเต่าศรีคอนเตา ปัจจุบันยังคงมีความเชื่อและนับถือเจ้าพ่อศรีนครเตาอยู่อย่างเหนียวแน่น

อีกตำนานกล่าวว่าบ้านเมืองเสือเป็นเมืองที่ท้าวจันทองห้าว ซึ่งเป็นลูกชายคนที่สามของเจ้าพ่อศรีนครเตาเป็นคนสร้าง ดังนั้นจึงนับได้ว่าเมืองเสือกับเมืองเตามีส่วนเกี่ยวข้องกัน

เมืองต่าง ๆ ที่ลูกของเจ้าพ่อศรีนครเตาทั้ง 7 คน ไปสร้างบ้านแปลงเมืองมีดังนี้

1. ท้าวอังสะนอน ตามตำนานบอกว่าพระยาจักรีตั้งให้เป็นหลวงศรีนครเตาแทนพ่อแต่ไม่ทราบว่าได้ปกครองเมืองห้วยแก้วหรือเมืองรัตนบุรีหรือไม่ แต่ก็ไม่เห็นมีตำนานว่าได้ไปสร้างเมืองใดอีกเช่นกัน
2. ท้าวพรสวรรค์ พระยาจักรีตั้งให้สืบแทนศรีนครเตาแทนเจ้าพ่อศรีนครเตา เปลี่ยนชื่อจากเมืองห้วยแก้วเป็นรัตนบุรี
3. ท้าวจันทองห้าว สร้างเมืองเสือหรือบ้านเมืองเสือ ปัจจุบันอยู่ในตำบลเมืองเสือ อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม
4. ท้าวน้อยบุญชู สร้างเมืองเจีย ปัจจุบันบ้านเมืองเจียตั้งอยู่ตำบลก้ามปู อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม
5. ท้าวหุสามแห่ง สร้างเมืองชุมพลบุรี ตำบลชุมพลบุรี อำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งไม่ค่อยปรากฏข้อมูลที่เชื่อมโยงทางตำนานและประวัติศาสตร์
6. ท้าวแผ่บุญยัง สร้างบ้านชุมแสง ปัจจุบันคืออำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งปรากฏโบราณสถานหลายแห่ง
7. ท้าวยังทุนห้าว ตามตำนานไม่ได้ไปสร้างเมืองใดเลย ยังคงปกครองอยู่เมืองเตาซึ่งเป็นเมืองดั้งเดิมของพ่อคือเจ้าพ่อศรีนครเตา มีคำกล่าวว่า “ส่วนท้าวยังทุนห้าวเพิ่นหากเนาเมืองเตาบ่มีการสร้าง” เป็นตำนานที่เป็นกลอนลำ ลำโดยพ่อใหญ่ทศมิ ไผ่แดง บ้านหนองฮี หมู่ที่ 15 ตำบลเมืองเตา อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม

ตำนานเจ้าพ่อศรีนครเตาในรูปแบบที่หลากหลาย

ตามกล่าวมาแล้วเจ้าพ่อศรีนครเตามีความเกี่ยวข้อง/เชื่อมโยงกับหลายชุมชนในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ เป็นบรรพบุรุษที่คนรุ่นปัจจุบันในเขตทุ่งแห่งนี้ให้ความเคารพเป็นอย่างยิ่ง ในหลายพื้นที่มีการกล่าวถึงประวัติเจ้าพ่อ ทั้งที่เป็นจารึกฝาผนังศาลาวัดเกี่ยวกับประวัติเจ้าพ่อ บันทึกในฝาผนังศาลเจ้า สมุดบันทึกของข้าราชการครูที่เคยรับราชการในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับเจ้าพ่อ การเรียบเรียงเป็นร้อยกลอนตำนานลาวอีสาน หรือ ผนวชา ให้หมอลำกลอนเป็นผู้ถ่ายทอด รวมไปถึงเรื่องเล่าที่อยู่ในตัวบุคคลผู้เคยผ่านการบวชเรียนมา

การศึกษาประวัติเจ้าพ่อศรีนครเตาเท่าที่ค้นพบ พบว่ามีเนื้อหา รูปแบบ และนัยยะต่างๆกันออกไปตามแต่ละพื้นที่และบุคคลดังต่อไปนี้

1. กลอนลำตำนานเจ้าพ่อศรีนครเตา

โดย คุณบุญจัน ชูชีพ 24 หมู่ 8 ต.คู่สวนแดง อ.บ้านใหม่ไชยพจน์ จ.บุรีรัมย์ ซึ่งได้มาจากจังหวัดอุบลราชธานี

ฟังเอาเด้อคนเฒ่าประวัติศรีนครเตา บางคนเอ็นท์ว่าเต่า ศรีนครเตาแต่ค่านามเอ็นท์ว่าลี น้องชายเพิ่นผู้นี้มีชื่อ

ว่าเชียงลือ อัดตะปือแสนปางบ่อนเดิมเนี้ยยัง เว้าแต่หลังเมืองนี้ประชาชนเป็นส่วย ข่าก็ปนอยู่ด้วยภาษาว่าต่างเฮา ตามได้อ่านต้นเค้าประวัติเก่าเห็นคัก ตะวันออกเมืองนครจำปาสักอ่านเห็นเรียนได้ สมัย 2300 ฝนบ่อค่อยทยอยแสนแต่แล้งแห้งโง่ เจ็ดแปดปีแต่ได้ ฝนแล้งสิ้นประมาณ คนพากันแตกบ้านอพยพหลบหนีคนสำคัญคนดีว่ามีถึงห้า คนที่หนึ่ง ผู้ที่เป็นหัวหน้ามาอยู่อั้งจะปะนึ่ง ชื่อว่าอ้ายเชียงมะ ทุกมือนี่เรียกว่าสังชะ ให้จ้อจำเอาไว้ คนที่สองหัวหน้าพาคุมแม่นเชียงปุม จัฒว่าเป็นคนดีได้เล่าพาพลย้าย พากันกายมาเข้าเมืองเฮาถึงที่ มาอยู่บ้านเมืองที่เขตเมืองไทยพื่น้องจำไว้ใส่ใจ คนที่สามบอกไว้หัวหน้าหมู่โดยตรงแม่นเชียงสงพาพลหลังมาบ่อมีนึ่ง บ้านเมืองถึงเค้อท่านให้จำเอาเด้อพ่อ คนที่สี่น้อแม่นเชียงศรีลีว่าคนเฒ่าจ้อเอาเฒ่าเชียงศรีนี้เพิ่นว่าพาหมู่มากหลาย บ้านแรกมาตั้งต่อ เอ็นท์ว่าบ้านกุดหวาย มีพลหลายมาพักอยู่นานอนยังคนที่ห้าแม่นเชียงพันหัวหน้า นำพลย้ายคว่นมาอยู่บ้านลำคว่น เขตเมืองไทยพื่น้องเมืองบ้านหมู่เฮาหัวหน้าหมู่นี้พากันบุกบันเข้าซุกคั่นโพนถาง คงสะดาวแตกบั้งได้ทำฮั่วไฮ่นา ท่งพลับพลาแม่นเชียงศรีผูกคัมภีร์เขียนไว้ ต่อมาไซขานเอ็นท์ว่าเชียงศรีท้าวเต่า เป็นจั้งซี้ดอเจ้าเขาเอ็นท์ในนาม เมืองสยามเฮานี้กรุงศรีได้เกิดเรื่อง มีช้างเผือกพระยาเมืองของหลวงเอกทัศน์ เจ้าได้ค้นคว่นหนี แล่นมาทางแถวพี แคนอีสานบ้านส่วยล่างช้าง เผือกมันชายถ้ำมันแตกแยกม้างหรือย้ายที่ไป เหตุเท่านั้นทำให้ไทยเสียแคว้นแดนดินให้มอญผ่านพม่ารุกรานเสียกรุงศรีหนั้น ไผกะฮู้ฮู้คน พวกคิดตามช้างคันได้แก่สุรสีห์ กับพระยาจักรีผู้เป็นหัวหน้า ให้เสนาตามกันสามสิบคนคุมไพร่ ช้างมากินข้าวไฮ่ องค์เชียงศรีจั้งจี้ขับช้างไล่หนี สามสิบคนเสนานี้ได้ตามไปถึงไฮ่ จั้งได้ไต่ถาม ว่าเห็นช้างเผือกแก้วมาหนีมือก่อนไหม พวกส่วยตอบท่อนให้ บ่อเห็นดอกกุญชรตอบว่าเห็นแต่พญาคว่นขาวล่องมาเถิงหนี พระจักรีก็เลยย้อนบ่อเข้าใจคำว่าคว่น แล้วท้าวอังสะนอนลูกเชียงศรีจั้งซี้ถามข้อต่อคดี โตกุญชรลีจั้งซี้ละเจ้า ช้างคว่นตัววันวาน พระกุมารจักรีลิดลูกะเลยฮีม โตเฮานี้ซัวพอปานของถ่มมุลม้งบ่อมีค่า เหลือแต่เป็นพระยา บ่อฮู้จักฮอดช้างตัวเจ้าคว่นขาว เปรียบเทียบความแต่ก่อน เจ๊กบ่อฮู้จักขาลาวบ่อฮู้จักยี เปรียบเทียบแล้วจั้งซี้เฮานี้กะดั่งกัน เผือกกับคว่นว่านนั้นมันกะแม่นแนวดียว ท่านพระยาจักรีจั้งได้ชวนเชียงศรีเฮาจงมากลมเกลียวผูกกันเป็นเพื่อน เชียงศรีเพิ่นว่าบ่อพอใจเหลวแนวยาอุพอกันคั่นบ่อผูกเป็นเลี้ยว พระยาจักรีจั้งเกี่ยวถามสื้อว่าแม่นยัง อ้ายเชียงศรีกะพอสื้อว่าเพื่อนแม่น

แนวโค เมียเชียงชัยแกลยลงไปไทยจึงได้มาจาเยื่อน เลี้ยวสหายเกลอเพื่อนอันเดียวกันนั้นละห่า มีแต่คน
กล้า ๆ มาพ้อพบกััน ว่าแล้วหัวสะบั้นบางคนชักสะอึกแอ พอแต่แปลภาษาฮู้กันดีแล้ว พระจักรีจักผูกเป็น
เกลอแก้กับเชียงศรีผู้เป็นพี่ ส่วนพระยาสุรสีห์กับเชียงลือผู้น้องจะเป็นมันเดียวกัน แล้วก็สัญญาไว้ถ้าเชียง
ศรี เชียงชัย เชียงพะและเชียงปุม ถ้าคุมจับช้างได้สิบข้อดั่งให้นั่งเมือง หัวหน้าส่วยฮู้เรื่องทั้งสี่เดินจร พากัน
ตามกฤษรอย่างพลันขันค้อน จ้งไปจับกฤษรได้ที่หนองบัวจ๊ะโหลก หนองโหลกเขาจะเอนประเมินว่าเล่า
มา เขตอำเภอสั่งชะวักกันทุกวันด้วย พอแต่มาถึงหัวพบพระยาจักรี สุรสีห์กับหมู่เดินทัพ ตามให้ฮู้นำสัน
หมู่กัน หัวขแห่งนั้นจึงมีชื่อลือมา หัวขทัพทันเขาจากต่อมาทุกวันนี้ พระยาจักรีกินมาถึงบ้านเชียงศรีสหาย
ส่วย มาเห็นดาบบ่อส่วยแต่ว่ามันหากเข้า จ้งขอไว้เลี้ยวตน เชียงศรีจันบ่ยอมให้เพราะบ่อเข้าปานโค
ฟาดฟันเทือร้อยท่อน ดาบดวงนั้นมันอ่อนหมคมชูปกะผ่องนั้นคือใช้ตั้งแต่นาน หาเหล็กมาให้ท่านศรีดี
ดาบดวงพระจันทร์ ดาบใหม่นั้นว่าแต่ยอแยงฟันให้ขาดอนแสนคัน พระยาจักรีกะเลยขนามาให้ตามใจฮู้ฮู้
อย่าง ขนมา 7 แห่ข้างตางให้เลี้ยวสหาย อีกตอนปลายให้ขุนแก้ว ลำกันไปต่อ ร่อถ้าฟ้งเพิ่นพุ่น กลอน
หน้าอย่าลิดา เด็กเข้ามาหน้าหน้าปานกุลาหามนุ่น ข้านแต่ทางฝ่ายเจ้าโดนฮ้านแล่นหนี ลำบ่อดีเสียหน้าอีก
กับเจ้าศรีท –ธาบ่ออยากจ้งอีกต่อ องค์จักรีเลี้ยวเชียงศรีเพิ่นลิดาดาบบ่อ เหล็กทั้ง 7 แห่ข้างลิดาได้ก็ดวง
ศรีคอนเตาเพิ่นค่วงลงดาบดวงโคใช้ฮู้ฮู้ยังมาชูปดาบจ้งดีดวงกล้า ส่วยลิกัน คือเชียงศรี เชียงชัย เชียงพัน
และเชียง ปุม ผู้เขาเป็นหัวหน้า ตามไปจับช้างมาได้ครองเมืองได้ละท่าน ดาบนันตือฮู้ฮู้จนถึงจักปีก็มือขอ
เว้ากล่าวกลอน ตอนติดาบองค์เชียงศรีจ้งได้ส่งลูกชายว่าให้ หกแก่นท้าวไปตั้งแต่งเตา ได้บ่อนนอละเจ้า
ประวัติหัวเมืองเตาลูกชายพอใหญ่เตา ไปตั้งเตาก่อไว้ สถานันบ่อนได้บอกเบ็งฮู้ฮู้กันเจ้าได้ ลูกชายเพิ่นหก
คนแม่นมีนามกรได้จ้อใจจาแจ้ง แปลงมาค่อทางเจ้าประวัติหัวเมืองเตาเว้ามาให้ฟ้งต่อ เพิ่นนังร่ออยากฮู้มี
เรื่องจ้งโค

ฟ้งเดื่อผมลิดาอ้างประวัติหว่างเชียงศรี พระยาจักรีขนเหล็กส่งเสนอเกลอแก้ว ล้วนแต่แนวเหล็กกล้าแจ้ง
สะกาวเหล็กปัด ส่งมาทิด ๆ ก้อง เสียงข้างระหว่างทาง เต็มมา 7 แห่ข้างขนมาให้ท้าวเตา องค์เชียงศรีจ้ง
สั่งให้ หน่อให้ ตั้งแต่งเตา หกท้าวนี้มีชื่อติดกัน หนึ่งชื่อว่าอังชะนอน สองคือพรสวรรค์ สามแม่นจันทร
ทองหัว สี่ท้าวน้อยบุญชู ห้าท้าวหูสามแห่ หกท้าวแผ่นญยัง หกคนนี้พากันไปติดตั้งทำเตาที่หัวเมืองเตา
จ้งมีนามกล่าวไว้คนเขาเอนว่า เตา เริ่มติดาบเดือน 9 ขึ้น 1 ค่ำ ปีมะเส็ง ถึงเดือนสามวันเพ็ญเรียบกระบวน
เสร็จสิ้น กินเวลานานได้หกเดือนฮู้พอใหญ่ สิบห้าวันนับได้โบราณเว้าว่ากัน ถ้านับพ.ศ.นั้น 2304 เหล็กตั้ง
7 แห่ข้างมาได้ 1 ดวง เสร็จแล้วลงฟันไม้ดงมูลลัมเป็นหล่า ฟันทีเดียวมีดเข้าแสนคันฤทธิ์ไกล จ้งได้
เรียกชื่อไม้ว่าดงสะดาว เป็นภาษามครต่อมาจากเว้า แปลเป็นไทยเฮาณี ดาวดีแปลว่าดาบ พระจันทร์ยามมีดจ้าว
แนวนี้กะว่ากัน ดาบดวงดีมีฤทธิ์กล้า จ้งได้ชื่อเป็นดาว มีความยาวทุกวันเรียกดาบบ่มีได้ ดาวนั้นคอยฟัน
ไม้สักดาฤทธิ์เดช มีควิเศษฤทธิ์กล้าจ้งมาเอนว่าดาว องค์เชียงศรีหุบข่าวก่อเดชดีเด็ด เอาขี้เปิดมาชูปดาบจ้งดี
ดวงนั้น วิธีการของท่านเอาขี้เปิดเจ็ดคอก คาถาบอกเสกข่าวลือว่าฮู้ฟ้ง เป็นคาถาของพระร่วงมีอยู่ 3 บท
ตามได้จ้งมาจ่าว่า **อิมัง สัจจะวาจัง อธิฐามิ ทุตติยมปี อิมังสัจจะวาจังอธิฐามิ ตะติยมปี อิมังสัจจะ**

วาทังอิฐามิ มี 3 บทท่อนี้เชิงศรีใช้เสกพระจันทร์ ครั้งหนึ่งนั้นพระร่วงเสกใส่น้ำให้ขังอยู่ในชะลอม คราวที่ขอมมาทางช่วยไปเมืองละโว้ บอกให้อาไปขอยในชะลอมก็ชิมหั่ว บอกให้หยุดกะได้ดีแท้คู่แนว จนนักกลุ่มนักแคล้วจิตหน้าจนพอดาย นำชะลอมไปถวายต่อพระพันมุนเจ้า ท่านกะเอาคานนี้เสกสนาม วาริสะกดไว้บ่อให้หั่ว เสกปราบขอมคำดินกะแม่นท่านนั้นละตัว เมืองสุโขห่านั้นดังสะท้านเกลื่อนไกล เตโซลูกบ่อได้สาปแข่งให้เป็นหิน จันตีเสกให้คุณเป็นมลทินห่าใดกะยังได้ แต่กลัวเป็นภัยต้องตาม สนองตอบส่ง จังบ่อทำให้หลงพอให้คนว่าได้บ่อทำให้หวนไหว พวกจับช้างมาได้ คนหนึ่งคือเชียงมะ ตั้ง ให้เป็นหลวงบุรีอั้งจะอยู่ที่เมืองสังขะประเทศไทยจำไว้ ส่วนเชียงชัยนั้นเป็นหลวงสุริวงศจื่อเจ้าเอาเคื่อเจ้า ท่านได้ไปเนายังเมืองลิงจั่งว่า ส่วนเชียงปุมเป็นสุริเสนหาประทานยศที่นั่นเมืองท่านฝ่ายประชา อยู่ต่อมา องค์พระพุทธรูปได้เปลี่ยนชื่อเป็นสุรินทร ส่วนเชียงศรีว่ามีมลทินบ่อช่วยสินประทานให้ เหตุจั่งได้จั้ง บ่อตั้งชื่อให้ คอยฟังไปอีกก่อน คือจั้งชั้งบ่อน ตีดาบเสร็จเรียบร้อยไปให้ส่งสหาย แนวไปฝากก็มีหวาย สามโคง ส่วนว่าโคงสามหวายกลับกันแล้วมันบ่อคอง ส่วนลิ้มสามกระบองนั้นคือกระบองสามเล่มว่าไว้ ใบไม้ห่อขี้ยาง ลิ้มหนึ่ง ๆ นั้นอ้างว่ามีอยู่เพียงสิบ จำไว้เคื่อบัณฑิตหนุ่มคนองผุ้งน้อย อันตะกูปตะกั๊บคือ เคื่อสองตัว ส่วนละอองละอองสี่อันขอแจ้ง คือเนื้อกวางฟานแห้ง เขมัดเป็นอัน ๆ รวมกันมีสี่ ระวีระวอน บั้งห้าไปหน้าสีว่าหยัง คือน้ำเผ้งห้าบั้งหายแล้วไปส่งสัยนี้เชิงศรีเอาไปฝากสหายคราวนั้น พอแต่ไปเห็น ท่านพระจักริยศใหญ่ คลานเข้าไปแต่ไกล ๆ ย้อนว่าดอกมะเห็นสีหน้ากะหล่าน่า ถ้าเอาของไปด้อนยกถวาย ภูธรพระยาจักริสีผัดว่า มอบให้แล้วเอาสาพระยาถวายข้าน้อยพระคุณท่านโปรดทิ เพราะพวกกันจั้งชิมมาตั้งแต่ ได้ ๆ เรียกสองไพรเขาว่าไพรสองให้ใครครองเอาไว้ จั่งว่าภาษาใช้หลายคนก็สับสน อย่างส่อยนับคนเขา ผัดว่าจั้งชี่ภูหนึ่งหนึ่งมีง นับกันเข้าซึ่ง ๆ บ่อมีพอจักที นับบัดได้ให้หายหนิแต่กะเห็นเพียงเก้า ให้มีงเอาลาย ยันตีหั่วเฮาเคื่อลายเปแล้วโตอย่า เอาลายหางน้อย ๆ ดีหั่วขอยบ่อตาย แต่นั้นเชิงศรีได้ยอดาบนำถวาย พระ จักริบ่อมีบายกล่าวหาไปว่า เฮาหาเหล็กไปให้สามเกวียนเงินเต็ม จังได้ดาบเพียงดวงเดียวท่อนี้เป็นนำหน้าย สอองเหล็ก 7 แหย่งข้างสั่งมาได้ดาบบ่อหลาย ทำท่าสีย้ายคิดคดบ่อถือสัจ ให้จัดเหล็กมาแทนเฮาบ่อเอา ดอกเค็ดท่าน พอฝ่ายสีกะเลยด้านขานเบา ๆ เว้าค่อย ๆ บ่อเป็นหยังดอกข้าน้อยสียหาให้ตอบแทน นึกจั้น มาแล้วกะแค้นลากดาบสียากลับ พอขยับสียงปรารังปราสาทพังเป็นสะบัน ฤทธิ์พระจันทร์มันกล้าว่าแต่หัน ทางคมไม้มันล้มเป็นหลาว เพียงลากด้าวท่อนั้นหยังกะม้วนหมุ่นทะลาย พระจักริเห็นอยากได้กะตายยาด ทันทิ องค์เชิงศรีย่านดาบลุดถูกสหายจั้งได้ยอโยนถ่ม ดาบจั้งหันลงจิมพสุธาเป็นสระใหญ่ บ่อแท่งเหล็ก แท่งทองมีนามขานกล่าวไว้ไผะย่านสูบ่อไหว สระนั้นจั้งได้เรียกไว้ให้ถูกช่องท่านองหลัก สระกัถเหล็ก กัถทองต่อมาเดี๋ยวนี อยู่ในกรุงศรีกัถนครหลวงเมืองเก่า พระจักริของเฮาจั้งบ่อได้ดาบใช้ดวงกล้าเดชดี ตอนเชิงศรีกลับบ้านพระยาจักริจัดการขอตราตั้งให้เป็นใหญ่ เสนานำช่วงใช้เสนอให้ส่งสาร หนังสือ นั้น ผัดบ่อได้ส่งท่านอุปราชเมิงอุบล จัดให้คนไปหาส่งเชิงศรีพุ้น สีเลยหนุนพาบั้งดูสารการก่อน มหาอุปราช หาวาลูอำนาจ ท่านจั้งจำไซ้ใส่คอ ดำรวจจับผูกจ้อไซ้ใส่แขนขา ผิดอาญาทางศาลจั้งได้จำตรวนหั่ว ดำรวจ พาสิคั้นลงกรุงบ่อหวังปล่อย พอไปถึงแก่งคอยให้ผู้สาวลำน้อยคอยถ้ำกระท่อมนา สาวคิดตามทั้งห่ามีสาว บัวสาวคาสาวน้อยสาวไข และสาวเสาก็ไซ้ไปด้วยหมู่เขา เชียงศรีสั่งบอกไว้ให้คอยพ้ออย่าหนีเคื่อ อีกสาม

วันสิมาเจอตัวกิ้งคอกนาน้อง ผู้สาวครองคอยถ้ำบ่อเห็นมากลับตัว สาวทั้งห้าฝั่งฟ้าวदनเร่งด่วนไวนางสาวเสาศัลย์ให้เพราะว่าอุกหวัจคอยแล้วคอยเล่า พวกกันอุกอ้งเอาใจสัมผัสแคน อุกหวัจอ้งแก่นย่านบ่อเห็นกับแพนทั้งห้าผัดให้ว้อ เพ็นจ้งได้ตัวชื่อว่าแก่งคอยบอไว้สาวให้ต่อมา ส่วนเชียงศรีนั้นหนาดำรวจพักพานอน ตกกลางคืนจ้งได้ช่วยคาถาโช้กระเด็นหลุดได้ แล้วกะเร็วไวฟ้าวกลับคืนมาหาสาวเห็นกันแล้วพาหย่าง ข้ามระหว่างป่าไม้ผาซ้อนช่องชัน ดงบ่อนั้นเรียกชื่อพญาไฟ ถ้าว่าคนจ้งเฮาไปบอกว่าตายบ่อเหลือได้ เพราะแต่ก่อนมนกันดารเอาฮ้ายเสื่อสาข้างเถื่อน สมัยรัชกาลที่ 5 เพ็นจ้งได้มาเปลี่ยนเพราะมันเกิดเดือดร้อนไฟข้ามไคแต่ตาย เปลี่ยนจากพญาไฟนั้นได้มาชื่อพญาเย็น ตอนเกณฑ์คนไปทำทางรถไฟสมัยนั้น เชียงศรีพาสาวคั่นนอนพนามาทั่ว พอมาถึงหนองบัวมีวันเพ็ญแจ่มจ้าเดือนแจ่มพักนอน เปิดเบ็งกกาอ่อนนอนหงายแจ่มกระจ่าง เบ็งผู้ได้แถมผู้ม้าย้า สนุกขึ้นชีเขา ฮ้ายเชียงศรีจ้งเรียกนามออกเว้าออกชื่อปรากฏตัว ชื่อหนองบัวขาคูต่อมาแต่คราวฟั่น ลีกะยังกลัวย่านเกรงกลัวนายตำรวจจ้งได้หนีบขสร้างเป็นเจ้ายศนาม คราวไปบวชนี่เข้าได้เป็นใหญ่อุปฌาย์ อยู่บ้านไพรขลาชื่ออุปฌาย์เมื่อย มีคนไปหาเรื่อยเรียนวิชามหาราช พุดถึงเดชอิทธิพิณนี้ลือช่าชื่อไกล บ้านเพ็นอยู่นั้นได้ชื่อว่าไพรขลา ปวงประชาได้อาศัยพึ่งบุญคุณท่าน อีกต่อมาพวกลูกหลานของเฒ่าจ้งได้พากันย้ายเฮือนชานบ้านใหม่ ไปตั้งอยู่ห้วยแก้วแนวน้ำผ่านไหล พระจักรีจ้งได้สืบหาเสี้ยวเทียมมายาม ถามข่าวหาทางได้ก็บ่อเห็นบ่อนเอยัง พระจักรีเลยตั้งให้ท้าวอังษะนอนเป็นหลวงศรีนครเตาเจ้าพระยาแทนพ่อ ส่วนผู้น้องนั้นนอพรสวรรค์นั้นใช้พระองค์ตั้งให้สืบแนว ให้อยู่เมืองห้วยแก้ว แล้วเปลี่ยนเป็นรัตนะ ส่วนว่าอนุชาชื่อจันทองห้าว ให้ลาวไปครองตั้งเมืองเสื่อพุ่นละหมู่ อันท้าวน้อยบุญชูอยู่เมืองเจียเชื่อบ้อที่ผมเว้าเล่ามา พวกกันจ้งเข้าลีกาพ่อแม่ อีกท้าวหูสามแห่งอยู่เมืองชุมพลที่ตั้งเมืองบ้านอยู่ฝั่งมูล ส่วนท้าวแผ่นบุญยังตั้งให้ไปอยู่พุ่นรวมกลุ่มชุมแสงอยู่ท่าคุมเคื้อคุณให้จ้อเอาไปเว้า ลำมานี้บ่อแม่นเคาหรือคั่นเอาความจริงมาว่า เปิดตำราอ่านพ้อเห็นแล้วจ้งจา...

2. ตำนานเจ้าพ่อศรีนครเตาท้าวเธอ

รวบรวมโดยอาจารย์รัฐ ไกรแก้ว ข้าราชการบำนาญอำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์ นามปากกาท่านคือชาตรี ณ เมืองแก้ว กลุ่มป่ายาง บ้านช่อง ตำบลไผ่ อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์

ตามตำนานและคำบอกเล่าต่อ ๆ กันมา หลายชั่วคนว่าเจ้าพ่อศรีนครเตาท้าวเธอท่านมีนามเดิมว่า ลีหรือเชียงลี มีลูกชายคนหนึ่งชื่อลี หรือเชียงลี ตามคำบอกเล่าของหลายชั่วคนมาว่า เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2280 มีชุมชนพวกหนึ่งเรียกว่า ส่วย มีภาษาพูดเป็นภาษาของตนเองคือ ภาษาส่วย ได้พากันอพยพมาจากเมืองอัตปรีอัสแสนแป ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกของนครจำปาศักดิ์ พวกส่วยนี้มีหัวหน้าคุมมา ได้แยกออกเป็น 6 พวก แยกย้ายกันมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตศรีสะเกษ สุรินทร์ ทุกวันนี้ หัวหน้าพวกส่วยที่แยกกันมาอยู่ในเขตต่าง ๆ มีดังนี้

พวกที่ 1 มีหัวหน้าคุ้มสมัครพรรคพวกมาชื่อ เชียงปุม ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เมืองที หรือเขตอำเภอเมือง สุรินทร์ทุกวันนี้

พวกที่ 2 มีหัวหน้าชื่อ สี หรือเชียงสี ไปตั้งถิ่นฐานที่เมืองเตา (บ้านเมืองเตา เขตอำเภอพยัคฆภูมิพิสัย)

พวกที่ 3 มีหัวหน้าชื่อ เชียงมะ ไปตั้งถิ่นฐานอยู่ที่สังขะ (อำเภอสังขะ)

พวกที่ 4 มีหัวหน้าชื่อ เชียงขัน ไปตั้งถิ่นฐานที่ขุขันธ์ (อำเภอขุขันธ์)

พวกที่ 5 มีหัวหน้าชื่อ เชียงพันธ์ ไปตั้งถิ่นฐานที่บ้านลำดวน (กิ่งอำเภอลำดวน)

พวกที่ 6 มีหัวหน้าชื่อ เชียงชัย ไปตั้งถิ่นฐานที่บ้านจระพุด

พวกส่วยเหล่านี้มีอาชีพทำนา ทำไร่ ปลูกข้าว ข้าวฟ่าง ข้าวโพด เป็นต้น ปี พ.ศ.2310 ในสมัยพระสุริยamarinทร์(สมเด็จพระเจ้าเอกทัศ) กรุงศรีอยุธยา ซึ่งตกอยู่ในระหว่างสงครามกับพม่า ผู้รบกันเป็นเวลานาน จนในที่สุดกรุงศรีอยุธยาแตก พม่าได้เอาไฟเผาบ้านเมือง ช้างเผือกซึ่งเป็นสัตว์คู่บ้านคู่เมืองของกรุงศรีอยุธยาทนความหวาดกลัวของไฟไม่ไหวจึงแตกโรงหนีไฟเอาตัวรอดโดยไม่รู้ว่าจะไปทางไหนดี จึงมุ่งหน้าไปทางเหนือจนมาถึงเขตสระบุรีมาเรื่อย ๆ ถึงเขตภูเขาแดงพระยาไฟ(คงพระยาเย็น) ข้ามมาถึงเขตนครราชสีมา เขตพิมาย พุทไธสง

ทางกรุงศรีอยุธยากำลังระส่ำระสายอยู่กับการที่กรุงแตก พม่าเอาไฟเผาบ้านเมืองวอดวายหมด เมื่อทราบข่าวพม่าช้างเผือกแตกโรงหายไป ก็มีคำสั่งให้ออกตรวจดูรอบพระนครว่าพม่าช้างเผือกหาย去向ใด เมื่อได้ความแล้วจึงโปรดเกล้าแต่งตั้งเจ้าสองพี่น้อง คือนายทองด้วงกับนายบุญมา หรือพระยาจักรีกับพระยาสุรสีห์ คุมพลหลายคนออกติดตามพร้อมเสบียงอาหารสำหรับกินในการเดินทาง

ขบวนติดตามได้เดินทางผ่านมาตามรอยพม่าช้างเผือกเข้าเขตสระบุรีมาเรื่อย คำที่ไหนนอนที่นั่น บางวันก็พักตามศาลาวัด ใช้เวลาติดตามเป็นแรมเดือน ก็ผ่านพ้นภูเขาแดงพระยาไฟเข้าสู่เขตนครราชสีมา รอนแรมพักค้างคืนตามหมู่บ้านถามข่าวจากผู้คนแถวนั้นก็ได้รับคำตอบว่า เห็นช้างผ่านไปหลายวันแล้ว เจ้าสองพี่น้องกับพวก 30 คนก็ติดตามตลอดทางจนถึงเขตพิมาย ระหว่างทางที่ผ่านมาก็ได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากชาวบ้านแถบนั้น

พม่าช้างเผือกเดินไปตามป่าตามดงผ่านทุ่งมาเรื่อย ๆ จนเข้าเขตพุทไธสง ผ่านดงหลาว (เขตอำเภอพยัคฆภูมิพิสัย) เข้าสู่เมืองเตา (บ้านหนองฮี) ขณะนั้นเป็นฤดูฝนแล้วชาวบ้านเมืองเตาพากันทำไร่ ปลูกข้าว บังเอิญพม่าช้างเผือกเข้าไปกินข้าว กินแดงในไร่แล้วหนีไปทางตะวันออก เจ้าสองพี่น้องเข้าพบเชียงสีกับลูกชายชื่อเชียงลีที่ไร่แดง ไร่ข้าว สอบถามได้ความว่าพม่าช้างเผือกหนีไปทางทุ่งกลาร่องให้

เจ้าสองพี่น้องให้เชียงสีบอกคนในหมู่บ้านมารวมกันที่บ้านเชียงสี เจ้าสองพี่น้องจึงบอกเล่าความเป็นมาให้ชาวบ้านฟัง เมื่อชาวบ้านเมืองเตารู้เรื่องจึงจัดเสบียงเพื่อให้เดินทางต่อไป เจ้าสองพี่น้องให้เชียงสีไปด้วยเพราะรู้ทาง เป็นผู้มิให้หวาดหวั่นและเป็นคนมีวิชาอาคมทางกำบังช้างด้วย

รุ่งเช้าก็เริ่มติดตามรอยช้างไปทางตะวันออก ผ่านทุ่งกลาร่องให้ เข้าสู่เขตรัตนบุรี(เดิมเรียกบ้านกุดหวาย-บ้านห้วยแก้ว) จนไปถึงหนองโศก (หนองบัว) ขณะนั้นพม่าช้างเผือกกำลังเล่นน้ำอยู่กับช้างป่าซึ่งล้อม

เป็นบริวารอยู่ เชียงสีเป็นผู้มีวิชาอาคมขลัง ได้ทำพิธีจับช้างโดยเสกก่อนคืน 8 ก่อน ขว้างไปทั้ง 8 ทิศ แล้วกล่าวคำอัญเชิญพญาช้างเผือกกลับวัง แล้วปรบมือให้ร้องขึ้นพร้อมกัน บรรดาช้างป่าทั้งหลายก็พากันแตกตื่นวิ่งเข้าป่าหายไ้หมด เหลือแต่พญาช้างเผือก เชียงสีก็กวักมือเรียกพญาช้างเผือกขึ้นฝั่ง พญาช้างเผือกขึ้นฝั่งมาหมอบลงต่อหน้าเจ้าสองพี่น้อง แล้วเชิญเจ้าสองพี่น้องขึ้นประทับ

ก่อนจะกลับเจ้าสองพี่น้องได้เรียกหัวหน้าส่วยทั้งหกมาประชุมและได้ทำการผูกเสี่ยวกับหัวหน้าทั้งหกด้วย พร้อมทั้งว่าเดือนห้าให้พากันลงไปเยี่ยมที่กรุงศรีอยุธยา และสถานที่นัดกันมาประชุมบนลำห้วยแห่งนี้ (ริมหนองบัวหรือหนองโชค) ให้ชื่อว่า “ห้วยทับทัน”

เมื่อเจ้าสองพี่น้องกลับกรุงศรีอยุธยาโดยผ่านเขตเมืองตะลุง เมืองนางรอง เขตนครราชสีมา ข้ามภูเขาแดงพญาไฟเข้าสู่อยุธยา

เมื่อพวกเขาทั้งหกรับคำเชิญของเจ้าสองพี่น้องไว้แล้วก็ปฏิบัติตาม เมื่อถึงเดือนห้าพวกเขาก็ไปเยี่ยมเจ้าสองพี่น้องตามนัดและได้นำของไปฝากหลายอย่างคือ ไก่ 3 หวาย (หวายสามมัดมัดเป็นวง) ลืม 3 กระบอง(ได้ 3 มัด ๆ ละ 10 เล่ม เรียกว่า 1 ลืม) ตะกูปตะกั๊บ 2 (เต่า 2 ตัว) ละอองละออง 4 (แล่นตะกวด 3 ตัว) ระเบิดระวอน บั้ง 5 (น้ำผึ้งเดือนห้า 5 กระบองไม้ไผ่)

เจ้าสองพี่น้องเมื่อเห็นเลื่อมตามนัดจึงนำเข้าเฝ้าพระเจ้าอยู่หัว และได้รับพระราชทานแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองทุกคน สำหรับเชียงสีนั้นได้รับพระราชทานเป็นหลวงศรีนครเตาทำวเรอครองเมืองเตา คนทั่วไปเรียกเจ้าพ่อศรีนครเตาทำวเรอ

กาลต่อมาทางเมืองเตาทำมาหากินไม่สะดวก หลวงศรีนครเตาจึงพาลูกน้องกลุ่มหนึ่งมาตั้งเมืองใหม่ใกล้ฝั่งห้วยแก้ว เพราะมีดินแก้วชุกชุมทั้งสองฝั่ง ห้วยแก้วนี้ไหลผ่านบ้านหวายหรือบ้านกุดหวายเพราะมีหวายมาก เมื่อบ้านกุดหวายเจริญขึ้นหลวงศรีนครเตาจึงได้ขอพระราชทานนามบ้านกุดหวายหรือบ้านห้วยแก้วใหม่ว่า “เมืองรัตนบุรี” ตั้งแต่ปี พ.ศ.2325 สืบมาจนถึงทุกวันนี้

ในบั้นปลายชีวิตของหลวงศรีนครเตาทำวเรอ ท่านต้องพระอาญาเพราะเผลอไปเปิดพระราชสาส์นลับของทางราชการ ต้องโทษประหารชีวิต แต่ท่านได้ไปบวชเสียก่อน โดยไปบวชที่วัดไพรขลา ได้เปลี่ยนชื่อใหม่ว่า “เมื่อย” เพื่อมิให้คนรู้ ท่านบวชอยู่นานจนชาวบ้านรดน้ำให้ท่านเป็นอุปนาย คนทั่วไปเรียกว่า “นายเมื่อย” ท่านอยู่จนวาระสุดท้ายในผ้าเหลืองที่วัดไพรขลาตนเอง ท่านสิ้นบุญเมื่อปี พ.ศ.2338 รวมอายุได้ 86 ปี บันทึกจากปากคำของปู่เสน ผาจีบ อายุ 96 ปี ท่านถึงแก่กรรมปี พ.ศ.2495

3. ประวัติเจ้าพ่อศรีนครเตา

รวบรวมบันทึก โดย พระมหาชาติ โชติธมฺโม เจ้าคณะอำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์

เมืองรัตนบุรี เดิมชื่อว่า เมืองเต่า หรือบ้านบุงหวาย หรือบ้านหวาย ที่ได้ชื่อว่าบ้านหวายหรือบ้านบุงหวายเพราะมีพื้นที่บริเวณของหมู่บ้านแห่งนี้เป็นที่ลุ่มอยู่อีกด้านหนึ่ง มีน้ำขังตลอดปี ชาวบ้านเรียกว่าบุงหรือหนองน้ำ นอกจากนั้นบริเวณหนองจะมีต้นหวายขึ้นอย่างหนาแน่นจนชาวบ้านขณะนั้นได้ตัดไปทำสิ่งของใช้ต่างๆ เช่น ตะกร้า เฝียงนอนและอื่นๆ ที่สามารถกระทำได้ สัตว์ป่าที่มาอาศัยอยู่มากมีเต่ามากที่สุด ดังนั้นเครื่องสังเวยเจ้าพ่อศรีนครเตาทุกปีจะต้องมีแกงเต่า ลาบเต่า เป็นเครื่องเช่นสังเวยเป็นประจำทุกปี

ก่อนมีบ้านรัตนบุรี หรือบ้านบุงหวาย พื้นที่แห่งนี้เดิมเป็นที่อยู่ของขอม เพราะตามหลักฐานต่างๆ ที่พบจะมีปราสาทหินอยู่ทั่วเขตอำเภอรัตนบุรี เช่นที่บ้านธาตุ บ้านชุมดิน บ้านแก บ้านหนองบัวน้อย และที่อำเภอสนมที่วัดธาตุจนเท่าทุกวันนี้ ตามสันนิษฐานคงจะมีอายุประมาณ 3,000 – 4,000 ปี หรือจะมากกว่านั้นก็ว่าได้

สาเหตุที่ชาดิขอมสูญหายจากพื้นที่แห่งนี้อาจด้วยเหตุผลหลายประการ คือ

1. ภัยสงครามการแย่งชิงอำนาจกัน
2. ภัยธรรมชาติเกิดการแห้งแล้งฝนฟ้าไม่ตกตามฤดูกาล
3. ภัยเกิดจากโรคระบาด เพราะในสมัยโบราณการรักษาต้องอาศัยแผนโบราณ ยาอา

ไม่ได้เหมือนทุกวันนี้ เมื่อมีภัยดังกล่าวเกิดขึ้นในบริเวณแห่งนี้จึงทำให้มีการอพยพถิ่นเดิมไปประกอบและตั้งถิ่นฐานใหม่ ต่อมาได้มีหลายหลายเผ่าเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่แทน ชาติที่มาอยู่นี้ เรียกตนเองว่าส่วย หรือละว้า พอรวมกันเข้าเป็นปึกแผ่นจึงเรียกตนเองว่า ลาวเหนือ – ลาวใต้ – ลาวกลาง ส่วนเขตที่เป็นอำเภอรัตนบุรี ไปศรีสะเกษ บุรีรัมย์ อุบลเรียกว่าลาวใต้ สำหรับพวกที่มาอยู่ในท้องที่อำเภอรัตนบุรีในครั้งนั้น เป็นพวกที่อพยพมาจากเมืองอัตปือ โดยมาตั้งทัพอยู่ที่บ้านด่าน อำเภอสุวรรณภูมิ ปัจจุบันเรียก บ้านด่าน ยกฐานะเป็นอำเภอบ้านด่าน จังหวัดร้อยเอ็ด เรียกตนเองว่าพวกจีนีเย มาภายหลังเรียกว่า ส่วย คำว่าส่วยเป็นภาษาลาวเดิมว่าซ่วย ตรงกับคำไทยปัจจุบันว่า ส่วย คือพวกลาวที่มีความชำนาญในการรบ เมื่อมีการรบเกิดขึ้นบริเวณใกล้เคียงพวกนี้จะทำการช่วยเหลือรบเข้าศึกทันที พวกลาวพวกนี้มีความเก่ง ในการยิงธนู ลูกดอก เป็นเยี่ยมจริงๆ นอกจากนี้ลูกดอกจะอาบยาพิษ เมื่อยิงโดนใครเข้าจะตายทันที

พวกอัตปือ ที่อพยพมาครั้งนั้นจะแยกกันออกเป็น 6 หมู่ คือ

พวกที่ 1 แยกไปตั้งถิ่นฐานที่บ้านอั้งจะปิ้ง (คืออำเภอสังขะ) มีหัวหน้าชื่อว่าเชียงมะ

พวกที่ 2 แยกไปตั้งถิ่นฐานที่บ้านเมืองที มีหัวหน้าชื่อ เชียงปุม ภายหลังได้ย้ายเมือง

ไปตั้งอยู่ที่คูปะทายสมันต์ คือ ในตัวเมืองสุรินทร์ปัจจุบันนี้

พวกที่ 3 แยกมาตั้งถิ่นฐานที่บ้านเมืองลิง หัวหน้าชื่อ เชียงสงค์

พวกที่ 4 แยกมาตั้งถิ่นฐานที่บ้านบุงหวาย อำเภอรัตนบุรีเดี๋ยวนี้ หัวหน้าชื่อว่าเชียงสี

พวกที่ 5 แยกมาตั้งถิ่นฐานที่บ้านลำควน แขวงเมืองขุขันธ์ หัวหน้าชื่อ เชียงพัน

พวกที่ 6 แยกมาตั้งถิ่นฐานที่บ้านจารพัตร หัวหน้าชื่อ เชียงชัย

มูลเหตุที่บ้านบุงหวายได้ยกฐานะเป็นเมืองนครเต่าและเมืองรัตนบุรีจนถึงปัจจุบัน ความว่าในตอนปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาคือในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่นั่งสุริยามรินทร์ องค์สุดท้ายของสมัยกรุงศรีอยุธยา มีช้างเผือกพระที่นั่งตกมันแตกโรง พลัดหนีมาทางภาคอีสาน เสนาอำมาตย์ราชบริวารได้ติดตามช้างมาในครั้งนั้น มีประมาณ 30 คน มีนายทองด้วง และนายบุญมา เป็นหัวหน้าภายหลังนายทองด้วง ได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินปฐมบรมกษัตริย์จักรีวงศ์นามว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก นายบุญมา คือ กรมพระบวรสถานมงคลอุปราชนในรัชกาลที่ 1 ได้มาสืบถามทางเมืองพิมาย เพราะเมืองพิมายในสมัยนั้นเป็นหัวเมืองชั้นเอกของกรุงศรีอยุธยา และได้รับคำบอกเล่าว่าที่บ้านบุงหวาย มีพวกส่วยจีเนีย เลี้ยงช้างมากและพวกนี้มีมันดจับช้างขังด้วย พวกเมืองพิมายจึงพากันออกติดตามมา ช้าง ที่หนีมาครั้งนั้นมี 3 เชือก ช้างพัง 2 ตัว และช้างพลาย 1 ตัว สมัยนั้นดาเชียงสีหรือนายสี กำลังทำไร่ปลูกถั่วอยู่ทุ่งแสนตอ อำเภอสตึกเดี๋ยวนี้เรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า ดงขมิ้น นอกจากดงนี้จะทำไร่แล้วยังเหมาะในการเลี้ยงช้างอีก เพราะเชียงสีแถมช้างจำนวนมากมายที่เรียกว่าดงแสนตอนั้น มีประวัติว่า ดาเชียงสีแค้นไม่ทำอะไรเป็นจำนวนมากจนมีตอไม้ นับเป็นหมื่นเป็นพันและที่เรียกว่า ดงขมิ้น ก็เพราะว่าดงนี้มีขม้นมากมายจนเท่าทุกวันนี้ ขอแทรกอุกนิหารของดาเชียงสีไว้สักเล็กน้อย คือ ดาเชียงสีแถมมีคอดีได้ 1 เล่ม ทำด้วยนวโลหะ คือ โลหะเก้าชนิด คือ เหล็กปลึกเหล็กไหล เหล็กกล้า ทองเหลือง ทองแดง นาค เงิน ทองคำ ทองขาว รวมกันได้ น้ำหนักเก้าสิบหอย หรือเก้าต่อมาหลอมเข้าด้วยกันเป็นเหล็กก้อนหนึ่ง แล้วตีเป็นมีคอดีได้ 1 เล่ม พิธีทำมีคอดีได้ตามตำนานเล่าว่า แยกไปทำที่ทะเลสาบโดยตั้งเตาขึ้นกลางทะเลสาบ (ทุ่งกุลาริงในปัจจุบัน) ที่แถมตีมีดในครั้งนั้นอยู่ที่บ้านเมืองเตาอยู่ในเขตอำเภอชุมพล การตีมีดของดาเชียงสีมีพิธีทางไสยศาสตร์ปนพุทธมนต์มีดที่ทำขึ้นจึงมีอานุภาพศักดิ์สิทธิ์มาก สามารถขว้างปาไปในดงถูกต้นไม้ กีดขวางขาดเป็นสับเป็นหมื่นเป็นแสนต้น ถ้าขว้างไปในดินทำให้บริเวณนั้นเป็นที่มึ่น้ำไหล ถ้าโยนลงไปในแม่น้ำไหลวนและป้องกันศัตรูหม่อมมิตรได้ด้วย

ดาเชียงสี นอกจากแถมสร้างเมืองขมิ้นแล้ว แถมได้สร้างเมืองพลับพลาอีกเมืองหนึ่งสาเหตุที่แถมสร้างเมืองพลับพลานั้นเพราะดาเชียงสีแถมทำที่อยู่อาศัยอยู่กลางทุ่งทะเล เพื่อเป็นที่พักตอนหาปลา ลูกที่แถมเป็นสำหรับดักไซ ยังเหลือใช้เป็นถนนสายอำเภอสุวรรณภูมิมาสุรินทร์จนทุกวันนี้ เชียงสีในสมัยนั้นมีเพื่อนอยู่ที่บ้านเมืองทองและเมืองหงส์บ้านละคน ตามปกติเมื่อหมดฤดูหาปลาดาเชียงสีแถมจะมาอยู่ที่เมืองเต่าเป็นประจำ

พวกตามช้างพอมายังดงแสนตอ ทราบว่ามีดาเชียงสีเป็นหัวหน้าอยู่ที่นั่นก็เข้าไปถามหาเรื่องช้างหนีมา 2 เชือก ก็ได้ความว่า เห็นผ่านมาทางนี้หลายวันแล้ว พระเจ้าสองพี่น้องจึงจัดผูกเกี่ยวกับดาเชียงสีทันที เพื่อจะได้อาศัยในการติดตามช้าง ดาเชียงสี ก็ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี แต่ก่อนที่จะออกเดินทางไปตามช้างจะต้องไปหาเพื่อนอีก 5 คนก่อน คือ เชียงสงค์ เชียงชัย เชียงปุม และเชียงพัน เมื่อเพื่อนทั้ง 5 มาพร้อมกันแล้ว ก็พากันตามช้างไปตามสายดงภูดิน และไปตั้งทัพพักอยู่ที่ระหว่างลำห้วย 2 สาย คือ สายที่ 1 เป็นลำห้วย

ทับทันเดียนี่ และอีกสายหนึ่งคือ ลำห้วยสำราญ ซึ่งในที่สุดก็ได้พบช้างที่ห้วยทับทัน อันเป็นที่มาของชื่อ ห้วยนี้ในปัจจุบัน โดยเมื่อพวกเชียงสีและเจ้าสองพี่น้องไปถึงบ้านหนองโซก อันเป็นที่ตั้งของห้วยทับทันจึง ได้ไปตามชาวบ้านและพระที่กำลังจะลงทำวัตรตอนเช้าว่า “มัดโตเห็นมัดดินมานี้ป” พระตอบว่า “เห็นแต่ แมงเลื่องทำ มาหากินแมงเลื่องดอก หากคิดออกหาได้บ้าน สองพลายสารชนชาวทั้งคู่” มัดโต คือ พระห่ม จีวรทาบสังฆาฏิมัดดอก มัดดินได้แก่ช้างไล่ปลอกดิน แมงเลื่องทำได้แก่ช้างไม่มีกระโปก แมงเลื่องดอกได้แก่ (หมากมี – ขนุน) ไม่มีดอก.

เวลานั้นช้างเผือกทั้งสองเชือก เอาโคลนตมทาตัวหากินอยู่ห้วย พวกเชียงสีเลยไล่ช้างลำน้า พอถูกน้ำ จีโคลนก็หลุดออกจึงทราบว่าเป็นช้างเผือก เชียงสีจึงรายงานต์ให้ช้างบริวารของช้างเผือกหนีไป เมื่อช้างป่า หรือช้างบริวารหนีไปแล้ว ยังเหลือแต่ช้างเผือก ช้างพัง และช้างพลาย เพียง 2 เชือก เท่านั้น เชียงสีจึงรายงานต์ ไล่โขลงช้างเผือก เสกล่าอ้อยดำ 2 ท่อน แล้วส่งให้ช้างกิน พอช้างกินแล้วน้ำตาไหล หันหน้ามาหมอบที่ ตรงหน้าเชียงสี ๆ พร้อมด้วยเจ้าสองพี่น้องจึงจับช้างทั้งคู่ได้ เมื่อได้ช้างแล้วก็นำมาพักที่บ้านเชียงชัย พักผ่อน ตามสมควรเจ้าสองพี่น้องพร้อมด้วยพวกตามช้างประมาณ 30 ก็อำลากลั้ว ก่อนกลับเจ้าสองพี่น้องได้ส่งพวก เชียงทั้ง 6 ว่า ขอให้พวกทั้ง 6 ได้ ไปเยี่ยมบ้ำในในฐานะเป็นเพื่อนฝูงกัน โดยจะกราบทูลเจ้าเหนือหัวให้ทรง ทราบเพื่อโปรดพระราชทานความดีความชอบ ขอให้ไปให้จงได้ แล้วก็จากกันที่บ้านเชียงชัย จึงเรียกกันว่า บ้านจระพัด คือ จากกันผลัดกัน ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาจนถึงทุกวันนี้

รุ่งขึ้นอีกปีหนึ่ง เชียงทั้ง 6 ที่เป็นเพื่อนลูกพี่ลูกน้องได้ไปมาหาสู่กันเสมอ จึงชวนกันลงไปเยี่ยมเฝ้า พระเจ้าเหนือหัว และ เจ้าสองพี่น้อง (ประมาณปี พ.ศ. 2303 – 2304) จึงปรึกษากันหาของไปทูลถวายตาม กบิลเมือง ขอให้ได้นคนละอย่างในถิ่นใครมีอะไรให้อาส่งนั้น มีดังนี้

1. เชียงสีบ้านบุงห้วยไค้เต่า 2 ตัว มีค้อไค้ 1 เล่ม
2. เชียงพันบ้านลำควนไค้ตะกวด 4 ตัว (แล่น)
3. เชียงมะบ้านอจปึงไค้น้ำผึ้ง 5 บอก
4. เชียงชัยบ้านจระพัดไค้ไก่อ่า 2 ตัว
5. เชียงปุมบ้านเมืองไค้ห้วย 3 ไค้
6. เชียงสงบ้านเมืองไค้กระไค้ 3 มัด

เมื่อพระเจ้าเหนือหัวทราบความตลอดแล้ว ก็ให้การต้อนรับเป็นอย่างดี และให้พักอยู่ในราชสำนัก พอสมควร จึงพระราชทานยศฐานะบรรดาศักดิ์ให้พร้อมกับได้ยกฐานะบ้านขึ้นเป็นเมือง ดังนี้

1. เชียงสีได้เป็นหลวงศรีนครเต่าท้าวเธอยกบ้านบุงห้วยขึ้นเป็นบ้านเมืองเต่าเปลี่ยนเป็นเมืองรัตนบุรีภายหลัง คืออาศัยเมืองเต่านี้อยู่บนฝั่งห้วยคงไม้แก้ว จึงได้นามว่าเมืองรัตนบุรี ให้ขึ้นต่อเมืองพิมาย มี อาณาเขตปกครองดังนี้ ทิศเหนือจดสุวรรณภูมิ ทิศใต้จดหลักหินกับคงภูดิน ทิศตะวันออกจดห้วยทับทัน ทิศ ตะวันตกจดเมืองขมิ้น ภายหลังมีความดีความชอบเพราะได้ตามเสด็จในการสงคราม หลายครั้งหลายหน จน ได้เลื่อนบรรดาศักดิ์ขึ้นเป็นพระศรีนครเต่าท้าวเธอ โปรดให้ขึ้นต่อกรุงศรีอยุธยาโดยตรง มาภายหลังสมัย กรุงเทพ(สมัยกรุงรัตนโกสินทร์)ในรัชกาลที่ 3 – 4 โปรดให้เปลี่ยนนครเต่าให้เป็นเมืองรัตนบุรี

2. เชียงมะได้เป็นหลวงสังฆะบุรีศรีอจจะ ที่เมืองสังฆะเดียนี่
3. เชียงชัยได้เป็นขุนชัยสุริยวงศ์
4. เชียงปุมได้เป็นหลวงสุรินทร์เสนาหา
5. เชียงสงค์ได้เป็นขุนวานรนิวาส
6. เชียงพันได้เป็นขุนพนาคนิคมคาม

กล่าวถึงมิดอิดีของพระศรีนครเตาทำวเธอที่ได้ถวายเจ้าเหนือหัวในครั้งนั้น พระองค์ได้รับไว้โดยความจำเป็น คือไม่เต็มพระทัยเท่าไรนัก เพราะเหตุว่าเป็นของไม่สวยงาม แต่ก็ถูกขนานนามว่า พระแสงโต หากจะไม่รับไว้ก็เป็นเหตุให้ผู้ถวายเสียใจ จึงเพื่อแสดงไมตรีจิตมิตรภาพเป็นคนผู้มีบุญคุณต่อพระองค์ เมื่อพระศรีนครเตาพร้อมด้วยคณะกลับสู่ถิ่นฐานแล้ว พระองค์จึงทรงดำริว่ามีมิดอิดีของตาครั้นนั้น จะเก็บไว้ให้หนักพระราชฐานทำไม พลังตรัสสั่งให้มหาดเล็กข้างที่ ว่าจงเอาอิดีไปโยนลงน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยาเสีย เก็บไว้ ก็ไม่ทำประโยชน์อันใด เพราะมันโตเกินไป มหาดเล็กหลวงก็ทำตามสั่งแต่จะแบกหรือหามไปไม่ได้ เพราะมันหนักเหลือขนาด จึงช่วยกันเอาเชือกผูกลากไปจากพระราชฐาน จนถึงแม่น้ำแล้วช่วยกันโยนลงไป ในน้ำเจ้าพระยา รอยที่มีดลากไปนั้นเลยกลายเป็นลำคลอง จึงเรียกว่า พระแสงได้

พระศรีนครเตา ได้ปกครองบ้านเมืองด้วยความร่มเย็นเป็นสุขจนต่อมา พระเจ้ากรุงไทยได้ทรงพระราชสาส์นถึงเจ้าเมืองอุบล โดยผ่านเมืองนครเตา (รัตนบุรี) บังเอิญพระศรีนครเตาทำวเธอไม่อยู่ ภรรยาของท่านรับแทน ได้มีผู้คิดยุแหย่ให้ภรรยาของท่านเปิดพระราชสาส์นอันเป็นของลับเฉพาะ ความนี้ทราบถึงเจ้าเหนือหัวจึงทรงพระพิโรธเป็นอย่างยิ่ง และได้ตรัสสั่งประหารชีวิตพระศรีนครเตา ด้วยการให้ผ่าอกดูหัวใจ ซึ่งบางแห่งว่าท่านไม่ได้ถูกประหารชีวิตแต่ถูกถอดออกจากตำแหน่งเจ้าเมืองท่านเลยหนีไปบวชเป็นพระ อยู่ทางบ้านกระเบื้องเมืองเตาในเขตอำเภอชุมพลบุรีเดียนี่ พอบวชท่านก็ดีแต่มีคหยา จนบ้านนั้นชื่อว่า บ้านเมืองเตาจนทุกวันนี้ ท่านตายในเพศพรหมจรรย์

4. ประวัติเจ้าพ่อศรีนครเตา

บันทึกก่อนเสียชีวิต โดย คุณแม่จำปา บัวชัยยา ชาวบ้านเมืองเตา ต.เมืองเตา อ.พยัคฆภูมิพิสัย

จ.มหาสารคาม

บ้านเมืองเตาเป็นบ้านตั้งแต่โบราณ ตั้งมาได้ 200 ปีเศษ เจ้าพ่อศรีนครเตาเป็นผู้ครอง เจ้าพ่อศรีนครเตาเป็นคนรุ่น 8 สอก ถิ่นกำเนิดของเจ้าพ่อศรีนครเตาอยู่ อำเภอสังขะรัตตะนะ (เรียกเพี้ยนกัน) ตั้งแต่อยู่อำเภอสังขะรัตตะนะเจ้าพ่อเป็นคนสามัญธรรมดา มีเมียชื่อว่าหอม เจ้าพ่อศรีนครเตาท่านได้มาดักปลาที่ลำน้ำเตา ดั้นเข้าขึ้นมาท่านก็ได้มายามปลาที่ดักไว้ ผ่านบ้านกู่หวานลัดไ้บ้านกู่กาสิงห์ ลัดมาที่ลำน้ำเตา มายามปลาที่ดักไว้ ก่อนท่านได้มาพบบ้านซึ่งเรียกว่าบ้านทม บ้านได้แยกกันตามชายคง หรือชายทุ่ง มานานเข้าก็อยากเข้ามาดูบ้านนี้ว่าเขาอยู่กันได้อย่างไร ท่านก็เข้ามาดู อยู่มานานพอสมควร ท่านได้เจอสาวคนหนึ่งชื่อ สาวเตา ท่านก็ได้รู้จักกันร่วมกันกับสาวเตา ะยะนั้นท่านมิได้กลับไปบ้านบ่อย ทำมาหากินเลี้ยงดู

แม่เตาอย่างปกติ เผอิญท่านอยากกลับไปเยี่ยมบ้านท่านก็ไป ะยะนั้นการสร้างบ้านของคนโบราณมิได้ถาวร หลังคาบ้านมุงด้วยหญ้าคา ฝาบ้านขัดแตะด้วยหญ้าแวง ทำให้ติดเชื้อเพลิงได้ง่าย ตอนนั้นเจ้าพ่อไปเยี่ยมบ้านยังไม่กลับก็เกิดไฟไหม้บ้านไหม้ไปตลอดควอควาย ส่วนแม่เตาก็ชรามากไม่สามารถจะหลีกหนีเปลวไฟได้ ไฟก็ไหม้ไหม้ถึงแก่ชีวิต เจ้าพ่อได้กลับมาที่บ้านทรมาก็มีความเสียใจเป็นอย่างยิ่ง ท่านได้ออกเดินทางทุกทิศทุกหนออกจากบ้านจนไปถึงจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในสมัยรัชกาลที่ 2 คือสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เจ้าพ่อศรีนครเตาท่านได้เข้ากราบบังคมทูล ขอเข้าเฝ้าพระราชาราชด้วยความเป็นมาทุกประการ ด้วยความสัมพันธ์และด้วยความดีประกอบกับความเห็นใจ จึงขอเป็นเสี้ยว อยู่กันหลายวัน เจ้าพ่อศรีนครเตาจึงลากลับบ้าน เจ้าพ่อกลับมาบ้านทมิไม่เป็นอันกินอันอยู่ ก็อยากไปยามเสี้ยวอีก (อ่านเป็นภาษาอีสาน) ไปยามเสี้ยวสิได้หยังไปฝาก เสี้ยวเป็นเจ้าสิกินได้บ่อน้อ ศรีบ่อได้มีหยังแล้วบ่อมีแนวไปฝากเสี้ยว เพ็นจั่งไปยามเยี่ยมมิของไปฝาก พ่อศรีจั่งได้ตะกุดตะกั๊บ (เต่า 2 ตัว) ละอองละแอง 4 (ปลาข้าวบองห่อกาบกล้วย 4 มัด) ะวีระวอน 5 (น้ำผึ้งเดือนห้า 5 กระบอกไม้ไผ่) พ่อศรีไปสออดแล้วทูลการถวาย ศรีเอี้ยมาแต่ไกลทางพุ้นได้หยังมาฝาก ย้ายเด็นอ้ายเสี้ยวบ่อรับไว้ ย้ายโยนถ่มช่วงไป ศรีเอี้ยของหมูนี้อะกินได้ดั่งกัน กันเสี้ยวเว้าจั่งชั้นกะสิบส่วนบุญหั่วแล้ว พ่อศรีอยู่หลายวันกะเหล้าลากลับบ้าน

อยู่ต่อมาข้างรัชกาลที่ 2 ได้หนีจากพระนครกรุงศรีอยุธยาทางศรีขรภูมิเดิม (อำเภอสุวรรณภูมิ) พระราชาจึงได้มีสาส์นตราใส่กระบอกส่งมาให้ (เรียกปั๋งปี) ในกระบอกนั้นพ่อศรีเปิดออกอ่านว่า “ข้างเฮาหนีออกจากสองเวียงวังบ่อนเฮาอยู่ มันหากหนีมาถ้าศรีภูมิเดิมทางบ้านเสี้ยวพีแล้ว ให้เสี้ยวหาข้างให้ค้นได้ให้ส่งคืนแน่อ่อน พ่อศรีอ่านสาส์นตราแล้วมีพวกอยู่บ้านทมิชื่อท้าวเธอ พ่อศรีเลยมิวาจาต่อพ่อเธอให้รู้เธอเอี้ยให้เจ้าติดตามส่งไปนำพ้อมีหมูแน่อ่อน สิพาไปหาข้างโตมันหนีลักมาทางนี้ ค้นพ่อศรีว่าแล้วเธอได้จินซัดซ้องไปนำมันหากค่อง ทั้งสองกะเลยออกจากบ้านหาข้างให้พ่อโต เพ็นเลยผ่านท่งกว้างท่งกลาไปไหว้ว าท่งกลามันหากมีประวัติมาแต่โดนนานแล้ว กลานั้นมาขายผ้าไกลเมืองบ่อฮู้ถิ้น กลามาหลายคนที่เขวขายตามบ้าน ท่งกลาบ่อได้มีต้นไม้มิหญาป่าสูง กลาไปหลงทางผ่านลงท่งกว้าง กลาหลงหลายมือหลายวันบ่อมีทางออก กลาข้ามท่งบ่อมีมกะเลยให้ห่าไฮ ว่ากูเอี้ยบ่อได้เมื่อเห็นบ้านสถานทองบ่อนเคยดอกน้อ ทั้งเสบียงอาหารกะขาดแคลนหมดแล้ว แม่นสิตายอยู่นี้ญาติพี่น้องบ่อมีแล้วส่วนสิเห็น กลาหลงหลายมือเลยตายเมียนบ่อหนีไปม้มท่ง (เพ็นจั่งเ็นว่าท่งกลาส้องให้)

ทั้งสองกะเลยผ่านท่งกว้างเลยสู่ดง พันเธอเอี้ยดงอ้อมคิมเป็นป่าหนาทึบ เข้างมีนามเ็นดงกระทอตั้งแต่ก่อน เฮามาเวไปเข้าดงนั้นจั่งสิเห็น งาโง้ง ๆ ขามันอย่างขั้ว ๆ มือมันแกร่งท้วยท่ายสิไปซ้องอยู่บ่อนได้ไปสออดแล้วสอซ้างกะบ่อมี เหาสิไปใสได้เธอเอี้ยจั่งสิได้ซ้างส่ง ดงหน่วยพุ้นมันหากหมอกจ้วนัว มันมีนามว่าดงอียังพุ้น เธอเอี้ยเฮามาเร่งเข้าดงนั้นให้ถึง ไปสออดแล้วสองกะเลยพักยังจอดห่มเซามีแสง เธอเอี้ยให้เจ้าเลาะเลียบจ้ายหาทางมันผ่าน เลยบ่อมีพบพ้อฮอยนั้นแม่นบ่อเห็น สองเลยปรึกษากันเฮ็ดจั่งได้เฮานี้ พ่อศรีเพ็นจั่งจาต่อพ่อเธอให้รู้ ว่าเธอเอี้ยเฮามีดาบฟ้าพื้นดวงใหญ่คมแหลม (ดาบเล่มนี้ใช้เหล็กเจ็ดเล่มเกวียนตีเป็นดาบ เตาที่ใช้ตีดาบเล่มนี้อยู่บ้านเมืองเตา เรียกหนองเตาเหล็ก บริเวณโรงเรียนเมืองเตาวิทยาคม) เฮามาตัดป่าสอกพ้อได้เห็นโตซ้าง ให้พ่อลองเบ็งถ่อนครเตาผู้เป็นพ่อ พ่อศรีเลยขอดาบขึ้นประณมนิ้วปารารถนา ว่า

สาธุ เต๋อ คันแม่นช้างบั๊กคือ โตเพิ่นนั้นบ่อได้ชื่อ สิพาชีไปฝ่ายทางหนองหารหนองคายสิพาไปเยี่ยมเบิ่ง สิพาไปเบิ่งสาวแม่ฮ้างแม่หม้ายทางพุ้นจั่งแม่นงาม สิพาไปเลียบจ่ายลำน้าแม่โจง พาไปกินกล้วยและอ้อยไม้ไผ่มันหากเขียว กินอ้มแล้วสิพากลับตัวไค้เงาะเข้าอ้วยคั้น พอสิพากินเข้านครหลวงบ่อนเจ้าอยู่พุ้นแล้ว พอศรีเลยยกดาบกล้าดวงเข้มฟาดพิน พินลงได้แสนดอกขาดหม่น พินบาดเดียวดวงนั้นขาดอ้วยปุ๋ยบ่อเหลือเลี้ยงถ่อโย (ต่อมาเรียกดวงแสนดอก) พินขาดแล้วบ่อมีขันเค้เธอ เฮี้ยช้างบ่ออยู่เฮามาหนีจากหนีตามช้างให้น้อโตเฮามาหนีไปกำดงกำแพงบ่อนไม้ล้มแบ่ง ดงพุ้นน้ามันหากมีดอ้อคือด้าป้อจั่งสิเห็น คันแม่นเดินทางลัดแดดมันแสงฮ้อน คันพักฮ่มฮ้อนเลยบ่อมีคันไม้ฮ้อนฮ่งทางหัว สองกะเลยไปเข้าดงกำแพงจั่งสิได้ช้างส่ง บักงา งาสิอยู่ฮ่มบ่อนหนีวันละเฮา เลยเล่าแยงไปเข้าดงกำแพงไปไหว ๆ คันแม่นไปฮอดแล้วฮอยช้างกะเหล่าเห็น พอศรีเลยอธิฐานตั้งนะโมเดียวเค็ดเค็ดคันแม่นช้างบั๊กงาโง้งโตใหญ่ หลังมันโก้งโค้งโง้งท้ายล้ามงามเฮี้ย สิประสงค์ส่งให้คินฮุ่นคร เจ้าอย่าโกธฮ้ายให้จับเอาไค้ง่ายคาย คันแม่นช้างบั๊กฮู้มาถ่อนอย่าลี้พอง พอสิพากินทำนครครองบ่อนเจ้าอยู่สิพากินส่งเข้านครกว้างหวางวังพุ้นแล้ว ช้างเฮี้ย บักใหญ่งาขาวฝอย หางแซมเด่นดิงามล้วน สีดำเหลี่ยม เทียมงามยิ่ง ให้เจ้ายังฮ้วย ๆ มาถ่อนฮิบเปียง ให้เจ้ามาทางนี้พอศรีสิเว้าสู่ ช้างนั้นเลยบ่อฮ้ายเดินฮ้ายย่างมา ทั้งเหล่าหูกะแกว่งวิหางพร้อม ช้างเลยย่างยาบ ๆ ฮ้ายเข้ามาไหวพอศรี พอศรีเฮี้ยจาต่อพลายสารช้าง ช้างนั้นฮู้เรื่องแล้วพอศรีเลยจับเอาช้างมือจับหัวป้าขึ้นจี เธอเฮี้ยให้เจ้าชีทางหลัง ช้างสิพายาบ ๆ ฮ้ายเดินเหลียงหล่างไปนำทางบั๊กเฮาชี มันสิย่างเหลียงหล่างบาดยามฮ้ายย่างไป (ดงกำแพง อยู่ในเขตอำเภอเกษตรวิสัย) เธอเฮี้ยเฮานี้ได้ช้างแล้วสิพาเอาไปส่ง ขั่มท่งสิกว้าง ๆ หลายมือจั่งสิถึง เธอเฮี้ยเจ้าอย่าคิดฮอดบ้านการเวกเฮียน สองเฮาเลยพากันขึ้นกุสสะโรช้างบั๊กใหญ่ เดินทางได้เดือนปลายกะฮอด คันแม่นไปฮอดแล้วพอศรีจั่งได้เอาช้างเข้าทูลแทบกราบถวาย ศรีเฮี้ยเฮาได้รับช้างแล้วศรีแก้วเพื่อนสหาย ศรีเฮี้ยเฮาบ่อมีแนวให้แนวได้พออย่าง ทั้งคำจ้างบ่อมีเหล่าสิให้โต ศรีอย่าโมโหฮ้ายโกธเคียดเค่ง เฮาสิดกแต่งบ้านนครให้ครอง ให้ชื่อว่าเวียงวังกว้างนครเตาเป็นชื่อ ให้ศรีจำจื่อไว้ไปหน่ออย่าลี้ลืม ศรีครองวังกว้างเป็นนายคุ่มไพร ให้ศรีครองอยู่ฮั่นสิยอมอบให้โต เฮาสิมิวจาบอกศรีให้ฮู้ อันว่าเมืองเดานี้ดินดำน้าชุ่ม คันแม่นปลาคุมบ่อนคือแบ่แก่งหาง คันแม่นปลานางบ่อนคือหางฟ้าหลั่น คันแม่นจักจั่นฮ้องคือฟ้าล่งบน เฮานี้ตกแต่งแล้วศรีอย่าปละปล่อยลิมคือม้าบ่อไล่แค คันเฮาตกแต่งแล้วให้หาหมู่มาแฝง ทางนครจั่งสิตีไปได้ ให้ศรีสนใจสร้างนครทองจั่งสิสูง จั่งสิลูกากแบ้งโดยด้ามดั่งใจ เลี้ยวจึงตกไปดั่งฎีกาขอยื่น พอศรีเลยลากลับบ้านสถานทองหม่องอยู่ มาฮอดบ้านจาต้านต่อกัน ศรีนี้เสี้ยวได้ให้ตราตั้งตกแต่งนครครอง คันแม่นพวกไพร่ฟ้าให้พากันหยับยาบฮ้ายให้มาเข้าสู่กัน จั่งสอมีนามแฝงชื่อเมืองใหม่นี้ เพิ่นจั่งมีนามให้เวียงวังนครใหม่นครเตาเสียนั้นเพิ่นแต่งเอง เพิ่นจั่งมีนามเอิ้นนครเตาตั้งแต่เก่า นามนี้มีมานานตั้งแต่โดนนานแล้ว พอศรีไปหาได้หลายทางมาฮ่อย หาทางไกลพวกพ้องเคยยามเยี่ยมฮู้กัน พอศรีไปหาได้หลายคนต่างถื่น มาหลายคนบ่อมีคนพอดิ มีแต่ตีไปเรื้อยนครเตาบ่อดกต้า มีแต่แปลงสืบสร้างนครกว้างฮ่อยกัน มีแต่หงส์คำฝายตามมาตั้งฮ่อย พอบุญทองหมุ่นนั้นมาสร้างฮ่อยแปลง สามพ่อเจ้ามาจากหนองบัว บ่อได้กลับคินเมืองสุโงทางพุ้น ออกจากฮั่นเพิ่นจั่งมาแต่คำสิภูมิเดิมเมืองเก่า พอผ่านฟ้าเพิ่นหากมาแต่พุ้นประสงค์สร้างฮ่อยแปลง พอสบงามเพิ่นหากมาฮ่อยสร้างแปลงเมืองให้มันค่อง พระคินิเพิ่นหากมาฮ่อยสร้างปุ่นแปลงตกแต่ง เพิ่น

หากมาตคแต่ตั้งนครกว้างให้งาม สามพ่อเจ้ามาจากศรีภูมิเดิม เพ็นหากมาช้อยกันบ่อมีหวนกลับบ้าน แนว
ได้ ๆ เพ็นแปลงสร้างนครทองจั่งแม่นค่อง พ่อเธอผู้ไปหาข้างกะมาสร้างช้อยกัน ทั้งอำมาตย์ไทยขุนกะช้อย
แปลงปูนตั้ง ทั้งหมู่บ้านกะเอาใจเข้าช้อย พ่อแต่ตคแต่ตั้งเมืองแล้วแม่นบ่อโดน เลยพากันสร้างทางน้ำรอบ
เมือง เป็นทางน้ำงามตาจั่งแม่นค่อง เดียวนี้เป็นน้ำมีหลายรอบเขต หนองหมูนี้นี้มีเท่าคู่สู่วัน ส่วนว่าปูปลา
หอยก็หลากหลายเหลือล้น อาหารเข้าปูปลาบ่ออืดอยาก มีแต่คนหลังเข้านครกว้างบ่อขาดสาย คือคั่งราชา
เจ้าเอาพรมใส่ เสี้ยวหากให้แต่ก็คราวลิตตั้งมิ่งเมือง พ่อศรีนครเลยคิดสอดหังนครกว้างบ่อนเสี้ยวครอง เลย
เล่าไปขามเยี่ยมถามถึงสอดคิ่น ไปสอดห้องนครกว้างบ่อนเสี้ยวครอง ไปเทื่อนี้พ่อศรีได้ดาบฟ้าพื้นดวงเข้ม
ค่าควร ไปฝากเจ้าราชาคนเสี้ยว ไปสอดแล้วพ่อศรีจึงเอาดาบฟ้าพื้นดวงเข้มค่าหลาย ทูลถวายถึงมือเสี้ยวเจ้า
ดาบเล่มนี้ใช้เหล็กเจ็ดเล่มเกวียนดีเป็นดาบ พ่อศรีเลยช้อยให้ถวายบาทบังคม พระบรมเลยรับดาบดีดวง
กล้า เสี้ยวเพ็นจั่งว่าดาบขี้ฮ้ายดวงเข้มค่าบ่อมีดอกศรีเอ๋ย เฮลียอนลงน้ำให้หนีไกลบ่อเห็นอีก โยนลงแม่น้ำ
บ่อเห็นต้นสอดไฟ (โยนลงแม่น้ำเจ้าพระยา) ดาบนั้นไปหมุนกว้าง ๆ สายบัวขาดหมุน ดาบนั้นไปหมุนกว้าง
ๆ ในน้ำให้หนีไกลบ่อเห็น มีแต่สายบัวขึ้นเต็มน้ำอเนกนอง พระราชาเลยคิดประหลาดใจสั่งเป็นไปได้
เพ็นจั่งใช้นายทหารลงมเบ็ง ดาบนั้นหมุนกว้าง ๆ ตัดหมุนายทหาร ดาบได้ตัดหมุนายทหารเลือดแดงเต็ม
น้ำ ศรีเอ๋ยดาบเล่มนี้โตไปได้ไสมาแปลกประหลาด ให้ศรีเอาดาบขึ้นในน้ำส่งมาแน่อ่อน พ่อศรีเพ็นได้มี
วาทอดดาบคมดวงกล้าว่า สาธุ เด้อ ดาบฟ้าพื้นดวงเข้มค่าควร ศรีได้นำมากราบถวายเสี้ยวเจ้า เสี้ยวเพ็นว่า
ดาบขี้ฮ้ายดวงเข้มค่าบ่อมี เพ็นเลยโยนลงน้ำสายบัวนั้นขาดหมุน นายทหารดาบนี้ตัดขาดได้แดงเข้มเลือด
กระจ่าย เจ้าอย่าทำจั่งชื้อยากอายหน้าพ่อศรี ให้เจ้ามาเร็วถ่อนสายสมรดวงดาบ กันไดยินพ่อเอิ้น ให้รับเร่ง
เร็วพลัน ให้เจ้ามาเร็วไวอย่าสืทำขายหน้า พ่อศรีฐานแล้วดาบฟ้าพื้นดวงเข้มค่าควร โจนทะยานมาถึงหว่าง
มือเจ้าพ่อศรีเจ้า พ่อศรีรับดาบได้ถวายบังคมพระบรมเลยรับดาบดีดวงกล้า เอาไปไว้ในวังจนกระทั่งเท่าสู่
มือนี้ เอาไว้เป็นพิพิธภัณฑ

พ่อศรีไปหลายมือหลายวันพ่ออยากค่าว ทั้งเล่าคิดสอดห้องเวียงวังตั้งใหม่ พ่อศรีเลยกลับสู่ห้อง
ปรางกว้างสุนคร พ่อแต่มาสอดห้องเวียงวังนครอยู่ พวกไพร่ฟ้าอำมาตย์ ชาวขุนทั้งไพร่ พลแต่งโสงให้ยัง
ทั้งหมู่บ้านแปลงโสงให้อยู่ จัดแต่งตั้งวังกว้างอยู่เกษม

พ่อศรีเพ็นหากครองนครกว้างหลายปีแถมถ้าย พ่อศรีเพ็นแก่เฒ่าสังขารนั้นแก่ชรา พวกลูกหลาน
ญาติพี่น้อง มาแต่ถ้ำรัตตะนะคำบ้านเกิด เพ็นหากเกณฑ์เอาช่างและม้าเกวียนพร้อมหมู่ขบวน มาเชิญเอาพ่อ
ศรีคืนบ้าน กลับไปถ้ำรัตตะนะคำคืนถิ่น บ่อได้มีไพร่ครองวังแทนพ่อ หมดผู้ครองแต่พูนนครกว้างก็ต่าง
เดิม เพ็นจั่งตั้งพ่อกวบนบ้าน (ผู้ใหญ่บ้าน) แทนพ่อครองนคร พ่อศรีไปอยู่นานสังขารแตกดับเลยตายเมี้ยน
เพ็นจั่งก่อธาตุไว้กุมพ่อศรี เพ็นก่อธาตุหุ้มไว้ เท่าสู่มือฉลองได้คู่สู่ปี (ธาตุอยู่ถ้ำเอรัตตะนะ) “เจ้าพ่อศรี
นครเตาเย็นถือดาบตระหง่านอยู่หน้าธาตุนั้น” พ่อแต่เดือนสามเข้าคนหลังเข้าโสมเด้าบ่อขาดสาย จัดงาน
ฉลองอัฐิ ดวงวิญญาณเจ้าพ่อศรีเจ้า คนแถบ อ.สังขะ อ.ท่าตูม อ. ชุมพลบุรี ต.ปะหลาน นับถือเจ้าพ่อศรี
นครเตาเป็นอย่างมาก เพราะท่านศักดิ์สิทธิ์

ทางนครกว้างเมืองเตาฮั่วว เกณฑ์เอาช้างและม้าเกวียนพร้อมหมู่คน พากันไปหลังไหลเอาใจใส่ พร้อม ไปถึงแล้วเห็นธาตุเจ้าพ่อศรี เขาจึงแน่นค้อยพากันให้เฮฮ้อฮ่าไฮ ว่ามาแต่กล้าเมืองเตาคำพ่อเอ๋ย พากันมาหลายเหลือล้น มาขอเอาอัฐิเข้านครเตาผู้เป็นพ่อ เอาไปไว้เวียงวังนครอยู่ ขอเชิญเอาดวงวิญญาณ พร้อมให้ไปคุ้มไพร่ บ่อให้หนีหลีกเว้นครองหั้นดั่งเดิมพ่อเอ๋ย พ่อกวบ้านเพิ่นจัดแจงให้อัฐินั้นแบ่งกัน ให้เอาไว้นครครองบ่อนเคยอยู่ ทางนครเตาเพิ่นหากได้อัฐิแล้ว เชิญเอาดวงวิญญาณพ่อศรีขึ้นช้าง มีทั้งกลอง และฆ้องคังก้องสนั่นเนียง ทั้งขบวนแห่กลับนครกว้างมาสวดแล้ว เอาอัฐิไปไว้ในโองเจ้าพ่อ เพิ่นฮากันอยู่ หั้นเจ็ดมือบ่อได้หนี ทำบุญสร้างบำเพ็ญบ่อได้ขาด ชาวเมืองเพิ่นนั้นมิวจาต่อวิญญาณเจ้า ให้พ่อศรีนครเตา นี้ครองวังกว้างคือกึ่งดั่งเดิม บ่อให้หนีหลีกเว้นให้ครองนืออย่าได้หนีพ่อเอ๋ย ดวงวิญญาณเจ้าพ่อศรีนครเตา เพิ่นจ้งคุ่มไพร่ฟ้าจนเท่าทุกวันนี้

5. ตำนานเจ้าพ่อศรีนครเตา

บันทึกจากการเล่าของคุณพ่อแดง เดิมสุข อดีตครูใหญ่ บ้านทับใหญ่ ต.ทับใหญ่ อ.รัตนบุรี จ.สุรินทร์

ตำนานเจ้าพ่อศรีนครเตา จากการเล่าของนายแดง เดิมสุข อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งมีเค้าโครงในทิศทางเดียวกัน แต่อาจจะมีรายละเอียดบางตอนที่แตกต่างกันออกไป ดังนี้

1. ช้างเผือกเล่นหนีออกมา พระยาเมืองจึงได้ตามหาช้างเผือก โดยผูกเสี่ยวมาเรื่อย ๆ เลยมารพบ กับเชียงสีอยู่บ้านกุดหวาย จึงผูกเสี่ยวและให้ช่วยตามช้างให้ จนได้พบช้างกล่าว

ต่อมาได้มีสาส์นตราตั้งให้บรรดาเสี่ยวทั้งหลายขึ้นเป็นเจ้าเมืองต่าง ๆ แต่ปรากฏว่าเชียงสีไม่ได้ส่งสาส์นดังกล่าวให้กับคนอื่น พอเสี่ยวที่อยู่ศรีสะเกษได้ไปยามเสี่ยวที่เป็นพระยาเมืองจึงได้ทราบว่เชียงสีไม่ได้ส่งสาส์นให้ พระยาเมืองจึงได้ตามมาดูเชียงสีและลงโทษด้วยการผ่าอก เชียงสีจึงเสียชีวิตตั้งแต่นั้น

2. เชียงสีมีลูกชายคนเดียวชื่อเชียงลีเป็นเจ้าเมืองแทนพ่อ มาอยู่เมืองรัตนบุรีพ.ศ.2303 อยู่มาในสมัยเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์ได้เกิดสงครามจึงได้ไปช่วยทำสงครามที่เชียงใหม่ คือเจ้าเมืองต้องไปช่วยเมื่อเกิดศึกสงคราม แต่ยังไม่ถึงเพราะข้าศึกได้ล่าถอยไปก่อนจึงกลับมา เชียงปุม คือพระสุรินทร์ภักดีศรีณรงค์ จางบาง(ศรีพระทัยสมัน) เจ้าเมืองสุรินทร์ เชียงชัยคือพระชัยสุริยวงศ์ เจ้าเมืองศรีขรภูมิ เชียงสี คือพระศรีนครเตาท้าวเธอเจ้าเมืองรัตนบุรี เชียงมะ คือพระสังฆะบุรีศรีอจจะปณีง เชียงขันคือ.....

พอจับช้างเผือกได้แล้ว ก็เลยให้เสี่ยวไปยาม เสี่ยวทั้งหลายก็ได้เตรียมสิ่งของไปเป็นของฝากในระหว่างเดือน 4 เดือน 5

เชียงสี ได้ ละกุบละกับ 2 ปู ปลา ดอกไม้แก้ว

เชียงปุม(เมืองที) ได้ ละอองละแอง 4

เชียงมะ(สังขะ)ได้ ระวีระวอนบั้ง5 (น้ำผึ้ง 5 บั้งทิง-บั้งไม้ไผ่ 2 ปล้อง ทำปากกลาม

เชียง ได้ ไค้งสามหวาย (1 ไค้งมี 30 ลำ) เสื่อหวาย 3 ผืน

เชียงชัย(ศรีขรภูมิ) ได้ลี้ภัยสามกระบอง (ทำจากไม้ที่ผุ ๆ ผสมกับน้ำมันยางได้จากต้นยางแสบง ต้น กุง มัดห่อด้วยใบตอง 1 ลี้มี 10 เล่ม)

หลังจากไปยามจึงได้แต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองรัตนบุรี นามว่าพระศรีนครเตาท้าวเธอ ได้ดีดาบมีดีได้ ไปรบ ซึ่งได้สามารถฟันได้มือละแสนต่อ

ต่อมาเชียงสีได้ลี้ภัยมานำไปถวายเจ้าเมืองหลวง เจ้าเมืองรับไว้ ต่อมาได้เกิดมีอาเพศเมืองรัตนบุรี ได้เศร้าหมองลง ปีพ.ศ....รัชกาลที่ 1 ได้มาตั้งเมืองขุขันธ์ เป็นช่วงสงครามระหว่างเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์ มีลูก ชายหลายคนให้ราชวงศ์โย้ยไปอยู่เมืองจำปาศักดิ์ มีอำนาจก็เลยจะยึดเอาภาคอีสานของไทยคืน ระหว่างนั้น ตกอยู่อำนาจของไทยก็เลยให้เจ้าราชวงศ์ลงมา มาพวกจับช้างได้ตาย พอถึงเมืองขุขันธ์ฆ่าเชียงขึ้นตาย เกือบ มาถึงเมืองสังขะ แต่เจ้าเมืองสังขะมีอำนาจต่อสู้ไว้ได้ ซึ่งเชียงสีก็ได้ไปต่อสู้รบด้วยโดยได้รับคำสั่งจากเจ้า เมืองพิมาย ราชบุตรโย้ยก็จึงถอยทัพกลับคืน ส่วนเจ้าอนุวงศ์ได้ยกทัพมาทางโคราช (เจ้ารามพิทยไธนาถสาว บุญเหลือ) ก็ได้รับการพ่ายแพ้กลับไป สู้คุณหญิงโมไม่ได้

พ.ศ.2321 เจ้าสิริบุญสารได้ตามจับพระวอพระตาเจ้าเมืองอุบลซึ่งมาตั้งแขวงเมืองที่หนองบัวลำภู

พ.ศ.2411 ร.5 มีตราสารัน(บังคับ)ราชการกลับจากเจ้าเมืองพิมาย ถึงเมืองอุบล แต่พอมารถึงรัตนบุรี เมียของพระศรีนครเตาท้าวเธอชื่อกะบุ (ข้าวแหม่ม) จึงอยากรู้ว่าเป็นอะไรจึงได้ขอเปิดดู พอสารันดังกล่าวถึง เมืองอุบล เจ้าเมืองอุบลไม่รับเนื่องจากมีรอยเปิดแล้วแสดงว่าราชการลับถูกเปิดเผยก่อนแล้ว และได้ติดตาม หาผู้กระทำความผิดซึ่งใครกระทำความผิดจะต้องโทษถูกฆ่าออก พระศรีนครเตาท้าวเธอจึงถูกจับไปฆ่าออกโดยใส่กับไม้ ฝ่ที่แขนขา แต่ด้วยพระปรีชาสามารถคุณงามความดีของท่าน ในขณะนั้นท่านได้ลี้ภัยหนีได้ไว้ที่ดงแสน ตอบริเวณที่ทำไร่ ความสำเร็จมาถึงพี่น้อง และเลี้ยว บรรดาพี่น้องและเลี้ยวจึงใช้ดาบอีโต้ฟันกับที่ใส่ ช่วยเหลือพระศรีนครเตาท้าวเธอไว้ได้

พระศรีนครเตากลับความผิดจึงหนีออกบวชโดยใช้นามว่า พระเม้ย(ภาษาเขมร)มาอยู่บ้านไพรขลา ซึ่งต่อมาได้เป็นหลวงพ่อเม้ย จนสิ้นชีวิต ส่วนเมืองรัตนบุรีไม่มีเจ้าเมืองจึงได้หาผู้ที่จะเป็นเจ้าเมืองแต่ก็หา ไม่ได้ จึงให้ลูกชายของหลวงพ่อเม้ย (พระศรีนครเตาท้าวเธอ) ชื่อ ลี เป็นเจ้าเมืองแทน

ต่อมาเมื่อปี พ.ศ.2439 ได้ยุบเมืองรัตนบุรีให้เป็นอำเภอรัตนบุรี

ประวัติคู่มือเก่า

จากการสัมภาษณ์พ่อจารย์หนิม บ้านหนองกก ตำบลเมืองเสือ อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม

สมัยที่อยู่ที่บ้านจานเหนือ จังหวัดมหาสารคาม มีความประสงค์ที่จะมาทำนาในแถบทุ่งกุลาริง จึงได้ เลือกระบิเวณบ้านหนองกก เป็นสถานที่โดยขุนคลองระบายน้ำ ลำพลับพลา ทำให้การทำนา ปลูก ปลา อุดม สมบูรณ์ ขึ้นชื่อลือชา จึงอพยพไปตั้งเมืองใหม่ที่พุทไธสง จึงคิดอยากมีเมีย จึงไปจับเกี่ยวสาวที่ลำพังชู

มีพระยาเมืองแล้ง ซึ่งไปอยู่ที่ไหนฝนก็จะแล้งที่นั่น อยู่มาไม่นานทำให้ฝนแล้งเจ็ดปีเจ็ดเดือนติดต่อกัน ทำให้ผู้คนอดอยากยากแค้น จึงพากันมาขี้นข้าวของเผ่าเต่า บ่อยครั้งต่อบ่อยครั้งก็ยังมีคนให้เนื่องจากความแห้งแล้งทำให้ไม่มีข้าวที่จะกินให้ จนถึงขั้นเวลามาขี้นข้าวแต่ละคนให้ได้ไม่เกิน 1 กำ โดยให้เอามือล้วงลงไปกำในไหคนละหนึ่งกำเท่านั้น จนทำให้ข้าวหมดไม่เหลือ ตามเก็บกินก็ไม่ได้ ผู้คนก็เริ่มทยอยอพยพแตกหนีไป

ก่อนตายเผ่าเต่าได้สาปไว้ว่า สาธุเชื้อผู้ขี้นข้าวขี้นเงินไปบ่ส่งยีนให้ เกิดชาติไหนก็ขอให้มาอยู่ทางแถบลำพลาพล ให้มาอดอยากยากแค้น ลำบากลำบาก

ปัจจุบันชาวบ้านหนองกกจึงได้นำขี้นไฟไปจุดถวายทุก ๆ ปี ในช่วงเดือนห้า

ผู้มาตั้งบ้านเมืองเสียคือหลวงสุนทร เป็นหมอไล่ มีเมีย 6 คน ผมเคยเห็นจารขันธ์ญู แต่งงานกับยายบัว คนบ้านเมืองเจีย

จากเรื่องเล่า บันทึกตำนานเกี่ยวกับเจ้าพ่อศรีนครเตา จากบุคคลในพื้นที่ต่าง ๆ มีความแตกต่างกันในรายละเอียด แต่ยังมีเค้าโครงที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งหากสรุปโดยเนื้อรวมสามารถสรุปได้ ดังนี้

ตอนที่ 1 หัวหน้าส่วยอพยพตั้งถิ่นฐาน

อัตปรีอแสนปาง(แสนแป) เป็นเมืองเล็ก ๆ อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของนครจำปาศักประเทศลาว อยู่ติดกับชายแดนเขมรหรือกัมพูชา ประชาชนส่วนใหญ่เป็นกวย ที่เหลือคือ ข่า เขอ เขิน ขุน ละหว่า หรือเรียกรวมกันว่าส่วย ส่วยเป็นชนชาติที่เจริญ มีภาษาเป็นของตนเอง เป็นคนขยันขันแข็ง อดทน มีอาชีพทำนา ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ หาของป่าและที่สำคัญคือมีอาชีพจับช้าง เพราะส่วยมีคณาอาคม ชอบเครื่องรางของขลัง

ต่อมาเมื่อประมาณปี พ.ศ.2300 เกิดภาวะฝนแล้งติดต่อกัน 7-8 ปี ทำให้ผู้คนอดอยาก จึงได้พากันอพยพ(แตกบ้าน)หลบหนีไปหาแหล่งทำมาหากินใหม่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งมีหัวหน้าคุ้มสมัครพรรคพวกที่สำคัญ คือ เชียงมะ เชียงปุม เชียงสง เชียงสี เชียงพัน เชียงชัย และเชียงขัน

หัวหน้าส่วยแต่ละคนได้รวบรวมพรรคพวกแยกย้ายกันหาทำเลเพื่อตั้งถิ่นฐานบ้านเมือง และทำมาหากินตามความเหมาะสม พร้อมกับได้ช่วยกันสร้างบ้านเมืองให้มีความเจริญรุ่งเรือง ดังนี้

1. เชียงมะ ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ อ.สังขะ
2. เชียงปุม ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เมืองที่ จ.สุรินทร์

***3. เชียงสรง ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เมืองลึง

4. เชียงลี ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านกุดหวาย บางตำนาน เป็นบ้านบุงหวาย บางตำนานเป็น บ้านเมืองเตา

5. เชียงพัน ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านลำควน

***6. เชียงชัย ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านจารพัตร)

***7. เชียงขัน ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ อ. ขุขันธ์)

บางตำนานจะไม่ได้กล่าวถึง เชียงสรง

บางตำนานจะไม่กล่าวถึงเชียงขัน บางตำนาน

จะไม่กล่าวถึงเชียงชัย และเชียงขัน

เชียงลี ได้เลือกตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เมืองเตา เป็น

ผู้มีวิชาอาคมเก่งกล้า มีความเชี่ยวชาญในเรื่องช้าง ได้สร้างหลักปักฐานทำมาหาเลี้ยงชีพโดยการทำไร่ ทำนา ปลูกลำไย ปลูกลำไย และหาปลา ซึ่งท่านได้ไปสร้างบ้านไว้ที่ลำพลับพลาเพื่อเป็นที่พักในฤดูหาปลา และปั้นคูไว้สำหรับดักปลา นอกจากนั้นยังมีฝีมือในการตีเหล็กดาบ

ตอนที่ 2 ช้างแตกปอก

ในปี พ.ศ.2310 ตอนปลายกรุงศรีอยุธยา ในสมัยสมเด็จพระสุริยาธรรมมรินทร์(พระเจ้าเอกทัศ) องค์สุดท้ายของสมัยกรุงศรีอยุธยา ได้เกิดสงครามสู้รบกับพม่าเป็นเวลายาวนานและได้เสียกรุงให้แก่พม่า บ้านเมืองถูกพม่าเผาผลาญ ช้างเผือกพระที่นั่งได้แตกโรงพลัดหนีเอาตัวรอดออกจากกรุงศรีอยุธยาไปโดยมุ่งหน้าไปทางภาคอีสาน เสนาอำมาตย์ราชบริวารประมาณ 30 คน ได้ออกติดตามช้าง โดยมีเจ้าสองพี่น้อง คือพระยาจักรี(นายทองด้วง)และพระยาสุรสีห์(นายบุญมา)เป็นหัวหน้า ซึ่งต่อมาภายหลังนายทองด้วงได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินองค์แรกของราชวงศ์จักรี ทรงพระนามว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 และนายบุญมาเป็น กรมพระบรมสถานมงคลอุปราชาในรัชกาลที่ 1

ขบวนติดตามได้ตามรอยพญาช้างเผือกเรื่อยมา เป็นเวลาแรมเดือนจนผ่านพ้นดงพระยาไฟเข้าเขตเมืองพิมาย ซึ่งในสมัยนั้นเป็นหัวเมืองชั้นเอกของกรุงศรีอยุธยา จึงเข้าทูลถามเจ้าเมืองพิมาย ทราบว่าพญาช้างเผือกได้ผ่านไปแล้ว โดยมุ่งหน้าไปทางทุ่งใหญ่เลียบทะเลแม่น้ำมูลไปทางทิศตะวันออก (เขตทุ่งกุลาร้องไห้) เจ้าสองพี่น้องจึงได้ออกติดตามเรื่อยมาจนได้พบกับเชียงลี

ได้สอบถามกับอยู่นานวกไปวนมา เนื่องจากสื่อความหมายไม่ชัดเจน เพราะคนละภาษา เจ้าสองพี่น้องไม่เข้าใจคำว่า “ค่อนข้าง” เชียงสีไม่เข้าใจคำว่า “เผือก” แต่ในที่สุดก็สามารถสื่อความเข้าใจกันได้ พระยาจักรีจึงได้ผูกเกี่ยวกับเชียงสี และพระยาสุรสีห์ผูกเกี่ยวกับเชียงลือซึ่งเป็นน้องชายของเชียงสี จากนั้นเจ้าสองพี่น้องจึงขอร้องให้เชียงลือออกติดตามช้างให้ เชียงสีรับปาก จึงพากันไปหาเลี้ยวซึ่งเป็นหัวหน้าช่วยช่วยออกติดตาม ทั้งหมดก็ได้พากันออกติดตามพญาช้างเผือกผ่านทุ่งกุลาร้องไห้ ผ่านบ้านกุดหวาย – บ้านห้วยแก้ว (อำเภอรัตนบุรีในปัจจุบัน) จนไปถึงหนองบัวจืดะโหลก หรือหนองบัวหนองโซก ได้เห็นพญาช้างเผือกกำลังเล่นน้ำอยู่กับช้างป่าซึ่งล้อมเป็นบริวารอยู่ เชียงสีผู้มีวิชาอาคมขลัง จึงได้ทำพิธีจับช้างโดยเสกก่อนคืน 8 ก่อน โยนไป 8 ทิศแล้วกล่าวคำอัญเชิญพญาช้างเผือกกลับวัง บรรดาช้างป่าทั้งหลายพากันแตกตื่นวิ่งหนีไป เหลือแต่พญาช้างเผือก เชียงสีจึงได้กวักมือเรียกพญาช้างเผือก พญาช้างเผือกจึงขึ้นมาบนฝั่งหมอบกราบลงต่อหน้าเจ้าสองพี่น้อง จึงเชิญเจ้าสองพี่น้องขึ้นประทับ ก่อนที่จะกลับเจ้าสองพี่น้องได้เชื้อเชิญเชียงสีและเลี้ยวทั้ง 5 คน ว่าเดือนห้าให้ไปเยี่ยมที่กรุงศรีอยุธยา เชียงสีพร้อมกับเลี้ยว ก็รับปากสถานที่แห่งนั้น ต่อมาจึงได้ชื่อว่า “ห้วยทับทัน”

พอพระยาจักรีกลับคืนมาถึงบ้านของเชียงสี เหลือบไปเห็นดาบเล่มหนึ่งคู่ลักษณะแล้วถูกใจก็เลยคิดอยากจะได้จึงเอ่ยปากขอ เชียงสีจนปัญญาที่จะบอกว่าไม่อยากจะให้ จึงบอกว่าดาบเล่มนี้มันเก่าใช้มานานแล้วไม่มีคมสามารถฟันต้นไม้ได้เพียง 100 ท่อนเท่านั้นเอง ถ้าอยากได้จริง ๆ ให้หาเหล็กมา 7 แห้งช้างจะทำให้ใหม่

ตอนที่ 3 พระศรีนครเตาหัวเธอ

พระยาจักรีขนเหล็กมาให้ 7 แห้งช้าง เชียงสีจึงให้ลูก ๆ ทั้ง 6 คน คือ 1. อันชนะนอน 2. พรสวรรค์ 3. แม่จันทร์ทองหัว 4. ท้าวน้อยบุญชู 5. ท้าวหุสามแห่ง 6. ท้าวแผ่นบุญยัง ไปทำเตาเผาตีเหล็ก ต่อมาเรียกหนองเตาเหล็กในบริเวณคอนกอก ซึ่งปัจจุบันอยู่บริเวณทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ ในเขตโรงเรียนเมืองเตาวิทยาคม และยังมีร่องรอยเศษขี้เหล็กปรากฏอยู่ การตีดาบของเชียงสีนั้นใช้นวโลหะคือโลหะเก้าชนิด ได้แก่ เหล็กไหล เหล็กปลึก เหล็กกล้า ทองเหลือง ทองแดง นาค เงิน ทองคำ ทองขาว เป็นส่วนผสม รวมกันได้น้ำหนักเก้าสิบหาบเชียงสีได้เริ่มตีดาบตั้งแต่ขึ้น 1 ค่ำ เดือน 9 ปีมะเส็ง ถึงวันเพ็ญเดือนสามในปี พ.ศ. 2304 จึงแล้วเสร็จ โดยเชียงสีได้มีเคล็ดลับก็คือ เอาขี้เปิด 7 คอกมาชุบ แล้วเสกคาถาพระร่วง “อิมังสัจจะวาจัง อธิฐามิ ทุตติยัมปี อิมัง สัจจะวาจัง อธิฐามิ ตะติยัมปี อิมัง สัจจะวาจัง อธิฐามิ”

ซึ่งใช้เวลา 6 เดือน 15 วัน ได้ดาบ 1 เล่ม จากนั้นได้นำไปทำการทดลองฟันไม้ที่ดงมูลครั้งเดียวขาดแสนต้น จึงให้ชื่อ ดงสะดาว เป็นภาษามอญ ซึ่ง ดาว แปลว่า ดาบวิเศษฤทธิ์กล้า หรือบางคนก็เรียก ดงแสนตอ

พอถึงเดือนห้าเชียงสีพร้อมกับเลี้ยวทั้ง 5 คน จึงชวนกันไปเยี่ยมพระเจ้าเหนือหัวและเจ้าสองพี่น้อง โดยได้นำสิ่งของไปทูลถวายตามกบิลเมือง ดังนี้

1. เชียงปุม ได้หาวาย 3 โกง (โกงสามหาวาย)
2. เชียงสง ได้ขี้ไต้ 3 มัด (ลิ่ม 3 กระบอง)
3. เชียงสี ได้ดาบ 1 เล่ม และเต่า 2 ตัว (ตะกูปตะกั๊บ 2)
4. เชียงพัน ได้นื้อกวาง นื้อฟาน ละอง ละมั่ง 4 ตัว (ละองละแอง 4)
5. เชียงมะ ได้ระวีระวอน 5 (น้ำผึ้งเดือนห้า 5 กระบอกไม้ไผ่)
6. เชียงชัย ได้ไก่ฟ้า 2 ตัว

เชียงสีได้ทูลถวายดาบแก่พระยาจักรี แต่พระยาจักรีกลับไม่พอใจที่เหล็กตั้งมากมายถึง 7 แห้งช้าง เชียงสีได้ดาบแค่เล่มเดียว จึงเกิดการต่อว่ากันขึ้น ถึงแม้เชียงสีจะอธิบายอย่างไรพระยาจักรีก็ไม่รับฟัง เชียงสีจึงบอกว่าถ้าฉันก็จะหาเหล็กมาคืนให้ จากนั้นจึงลากลับ

ในขณะที่กำลังจะก้าวขยับลุกขึ้นเดินเท่านั้นก็เกิดอภินิหารท้องพระโรงสันตะเพื่อน ปราสาท พังทลายลงมาทันที ดาบกระเด็นกระดอนไป เชียงสีกลัวดาบจะกระเด็นไปโดนพระยาจักรี จึงได้คว้าจับดาบแล้วโยนทิ้งออกไป บังเอิญปลายดาบได้ทิ่มลงพื้นดิน ทำให้ดินแยกออกจากกันกลายเป็นบ่อน้ำขนาดใหญ่ เรียกว่าบ่อแห่งเหล็กแห่งทอง หรือสระศักดิ์สิทธิ์กุดทองในเวลาต่อมา ซึ่งอยู่ในกรุงศรีอยุธยาพระยาจักรี จึงไม่ได้ดาบเล่มนั้น

หลังจากนั้นพระเจ้าเหนือหัวจึงพระราชทานยศฐานะบรรดาศักดิ์ให้พร้อมกับยกฐานะบ้านเป็นเมือง ดังนี้

1. เชียงสี เป็นหลวงศรีนครเตาห้าเรือ ยกฐานะบ้านกุดหาวายเป็นเมืองเตา ภายหลังหลวงศรีนครเตามีความดีความชอบ ได้ตามเสด็จในการสงครามหลายครั้งหลายหน จึงได้เลื่อนบรรดาศักดิ์ขึ้นเป็นพระศรีนครเตาห้าเรือ คนทั่วไปเรียก “เจ้าพ่อศรีนครเตา”
2. เชียงมะ เป็นหลวงสังฆะบุรีศรีอัมระ
3. เชียงชัย เป็นขุนชัยสุริยวงศ์
4. เชียงปุม เป็นหลวงสุรินทร์แสนหา
5. เชียงสง เป็นขุนวานรนิวาส
6. เชียงพัน เป็นขุนพนาคนิคมคาม

ตอนที่ 4 บั้งแมลงเป็นเหตุ

พระศรีนครเตาท้าวเธอ ได้ปกครองบ้านเมืองด้วยความร่มเย็นเป็นสุขตลอดมา จนต่อมาได้มีบั้งปี (พระราชสาส์นตราตั้ง ซึ่งเป็นของลับเฉพาะ) ส่งให้กับอุปราชเมืองอุบล โดยผ่านเมืองเตา บั้งเชิญพระศรีนครเตาท้าวเธอไม่อยู่ ภรรยาของท่านจึงรับแทน และได้มีผู้คิดยุแหย่ให้ภรรยาของท่านเปิด ภรรยาของท่านจึงเปิดบั้งปีนั้นดู เมื่อความทราบถึงพระเจ้าเหนือหัว จึงได้ตรัสสั่งให้ประหารชีวิตพระศรีนครเตาท้าวเธอ

พระศรีนครเตากลัวความผิด จึงได้หนีไปบวชที่บ้านไผ่ขลา และเพื่อมิให้คนรู้จึงได้เปลี่ยนชื่อใหม่ว่า “เมื่อย” (บางคนออกเสียงเป็น เม้ย ซึ่งเป็นภาษาเขมร) ชาวบ้านได้ฟังบุญบารมี ไปเล่าเรียนวิชาหมาเวรอย่างมากมาย จนได้สมณะ

ศักดิ์เป็นอุปชฌาย์ นามว่า ฌาย์เมื่อย จากนั้นทักปากคำของคุณปู่เสน ผาจีบ อายุ 96 ปี ก่อนถึงแก่กรรม ในปี 2495 ว่า ฌาย์เมื่อย ได้เสียชีวิตที่วัดไผ่ขลา เมื่อ พ.ศ.2338 รวมอายุได้ 86 ปี

ส่วนทางเมืองเตาไม่มีผู้ปกครองบ้านเมือง ก่อรูปกับการทำมาหากินไม่สะดวก ชาวบ้านลูกหลานจึงได้พากันย้ายบ้านใหม่ไปอยู่ที่ห้วยแก้ว ซึ่งภายหลังตั้งชื่อว่ารัตนบุรี ส่วนพระยาจักรีก็ได้สืบตามหาเชียงสีเรื่อยมาแต่ก็ไม่เจอ จึงได้แต่งตั้งท้าวอังชะนอนเป็นหลวงศรีนครเตาแทน และให้ท้าวพรสวรรค์ครองเมืองห้วยแก้วหรือรัตนบุรี ท้าวจันทองห่าวให้ครองเมืองเสือ ท้าวน้อยบุญชูครองเมืองเจีย ท้าวหูสามแห่งไปอยู่เมืองชุมพล ท้าวแผ่นบุญยังไปอยู่บ้านชุมแสง(อำเภอท่าตูมในปัจจุบัน)

สรุปตำนานเจ้าพ่อศรีนครเตา

เจ้าพ่อศรีนครเตาเป็นบุคคลที่มีตัวตนจริง มีส่วนเกี่ยวข้องกับบ้านเมืองต่างๆ ในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ ดังนั้นจึงปรากฏตำนานหรือชีวประวัติอยู่ในพื้นที่ต่างๆ ให้ลูกหลานได้ศึกษา โครงการฯ ได้ศึกษาด้านานเจ้าพ่อศรีนครเตาจากแหล่งข้อมูลบุคคลและเอกสารที่สืบค้นได้จากแหล่งต่างๆ ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

แหล่งที่มา

แหล่งที่มาของตำนานเจ้าพ่อศรีนครเตาที่พบอยู่ใน 3 จังหวัด ได้แก่ มหาสารคาม สุรินทร์และบุรีรัมย์ เป็นตำนานที่อยู่ในเรื่องเล่าของกลุ่มคนที่เป็น พระสงฆ์, อดีตพระสงฆ์, อดีตข้าราชการครู, ศิลปินหมอลำกลอน, และนางเทียม มีทั้งที่เป็นเรื่องเล่าจากปากและถูกเรียบเรียงเป็นเอกสารเอาไว้ บุคคลที่ถ่ายทอดตำนานมีดังต่อไปนี้

1. พระมหาชาติ โชติธมฺโม เจ้าคณะอำเภอรัตนบุรี บันทึกตำนานเป็นเอกสารร้อยแก้วเผยแพร่
2. นายจรัส ไกรแก้ว นามปากกา ชาตรี ณ เมืองแก้ว ข้าราชการบำนาญ(ครู) บ้านช่อง ต.ไผ่ อ.รัตนบุรี จ.สุรินทร์ บันทึกตำนานเป็นเอกสารร้อยแก้วเผยแพร่
3. นายแดง เต็มสุข ข้าราชการบำนาญ(ครูใหญ่) บ้านทับใหญ่ ต.ทับใหญ่ อ.รัตนบุรี จ.สุรินทร์ บันทึกตำนานเป็นเอกสารร้อยแก้วเผยแพร่และนำเสนอตำนานทางสถานีวิทยุชุมชน อ.รัตนบุรี
4. นายบุญจันทร์ ชูชีพ(บุญจันทร์ ข้าวเม่าอ่อน) ศิลปินหมอลำกลอน ต.กู่สวนแตง อ.บ้านใหม่ชัยพจน์ จ.บุรีรัมย์ บันทึกเป็นกลอนลำร้อยกลองและใช้ลำในงานแสดงทั่วภาคอีสาน
5. นายถนิม แคนดี อดีตพระเปรียญ บ้านหนองกก ต.เมืองเสือ อ.พยัคฆภูมิพิสัย จ.มหาสารคาม เป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับเผ่าเผ่าศรีคอนเตาซึ่งได้ศึกษามาจากเจ้าคณะจังหวัดมหาสารคามในขณะนั้น และ
6. นางจำปา บัวไชยา นางเทียมในชุมชนเมืองเตา อ.เมืองเตา อ.พยัคฆภูมิพิสัย จ.มหาสารคาม เป็นบันทึกก่อนเสียชีวิตถึงตำนานเจ้าพ่อศรีนครเตาให้ลูกหลานได้ศึกษา

รูปแบบ

ตำนานเจ้าพ่อศรีนครเตาที่ศึกษามีรูปแบบการนำเสนอหลัก 3 รูปแบบ คือ

1. **เรื่องเล่าจากปากผู้รู้** พบที่ ต.เมืองเสือ อ.พยัคฆภูมิพิสัย จ.มหาสารคาม ซึ่งเล่าโดย นายถนิม แคนดี เป็นการนำเสนอที่ใช้ความทรงจำและสอดแทรกเนื้อหาที่เป็นพื้นที่ของตนเองเข้าไปให้มีความน่าสนใจ รวมทั้งมีการเติมสีสันด้วยบท ผญา เป็นช่วงๆระหว่างการเล่า
2. **การเขียนแบบพรรณนาเป็นร้อยแก้ว** พบกับกลุ่มที่เป็นพระสงฆ์ อดีตข้าราชการครูและนางเทียมที่มีความตั้งใจจะสืบทอดตำนานเจ้าพ่อศรีนครเตาให้คงอยู่ไม่เลือนหายไปกับเวลาและชีวิตของตน การเขียนเป็นแบบพรรณนา มีการสอดแทรกเนื้อหาของสถานที่ต่างๆในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการปกครองประเทศในช่วงต้นรัชสมัยรัตนโกสินทร์ ขณะเดียวกันสอดแทรกอิทธิปาฏิหาริย์ของเจ้าพ่อศรีนครเตาเข้าไปให้น่าสนใจ
3. **การประพันธ์เป็นบทร้อยกลอง** เป็นการนำตำนานไปประพันธ์เป็นร้อยกรองโดยพระภิกษุนักแต่งกลอนลำ จังหวัดอุบลราชธานี จากนั้นมอบให้หมอลำเป็นผู้ถ่ายทอด ลำกลอนในงานบุญและงานมงคลต่างๆทั่วภาคอีสาน กรณีนี้ผู้ถ่ายทอดคือ นายบุญจันทร์ ชูชีพ หรือ หมอลำบุญจันทร์ ข้าวเม่าอ่อน เนื้อหาที่ประพันธ์โดยโครงของเรื่องคล้ายคลึงกับฉบับร้อยแก้วแต่นำมาร้อยเรียงเป็นร้อยกลอง

เนื้อหา

เนื้อหาที่ถูกลำเสนอไว้ในตำนานเจ้าพ่อศรีนครเตาหากจะลำดับช่วงสามารถลำดับได้จากการเปลี่ยนแปลงในช่วงชีวิตเป็น 4 ช่วง คือ

1. ช่วงอพยพจากเมืองอัตปรีอ แสนแปในลาว เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ภาคอีสานของประเทศไทย ตำนานกล่าวถึงการอพยพเข้ามาของเชียงสีและกลุ่มเพื่อนจำนวน 7 คน ที่เมื่อเข้ามาในเขตประเทศไทยแล้วได้แยกย้ายกันไปทำมาหากินอยู่ในเมืองต่างในแถบอีสานใต้ ได้แก่ ชิงมะ ไปอยู่ที่เมืองสังขะ จ.สุรินทร์ เชียงปุม ไปอยู่ที่เมืองทิจ จ.สุรินทร์ เชียงสง ไปอยู่ที่เมืองสิง เชียงพัน ไปอยู่ที่บ้านลำควน จ.สุรินทร์ เชียงชัย ไปอยู่ที่บ้านจารพัตร จ.สุรินทร์ เชียงขัน ไปอยู่ที่เมืองชุมจันทร์ จ.ศรีสะเกษ และเชียงสี ไปอยู่ที่เมืองเตา(บางตำนานระบุว่าอยู่ที่เมืองแก้วหรือ อ.รัตนบุรี จ.สุรินทร์ในปัจจุบัน) จากนั้นทุกคนได้ทำการเกษตรและหาปลาเลี้ยงสัมฤทธิ์ชนทั่วไป
2. ช่วงกรุงศรีอยุธยาแตก กล่าวถึงประวัติศาสตร์หลวงที่มีการสู้รบกันที่เมืองหลวงแล้วมีช้างคันหลุดออกมาถึงพื้นที่ของเชียงสีจากนั้นเชียงสีและเพื่อนได้ร่วมมือกันจับช้างคันได้ ช่วงนี้ในกลอนลำมีการพรรณนาถึงวิธีการจับช้าง การใช้เวทย์มนต์คาถาของคนกลุ่มนี้ และการได้พบกับพระยาจักรีแล้วได้เป็นเสี่ยวหรือเพื่อนกันในเวลาต่อมา
3. ช่วงที่นำช้างคันกลับไปเมืองหลวงและได้ปูนบำเหน็จให้เป็นเจ้าเมืองที่ตนอาศัยทุกคน เชียงสี ได้เป็นพระศรีนครเตาหัวเธอ ตำนานกล่าวถึงการปกครองบ้านเมือง การส่งบรรณาการ(ส่วย)แก่เมืองหลวงในช่วงนั้นและกล่าวถึงการทำสงครามในช่วงกบฏเจ้าอนุวงศ์ ที่พระศรีนครเตาหัวเธอมีส่วนช่วยในการรบเพื่อปกป้องบ้านเมือง ทั้งนี้บางตำนานเล่าถึงลูกของพระศรีนครเตาหัวเธอที่ได้ไปปกครองเมืองต่างๆในเขตทุ่งปะหลาน
4. ช่วงบั้นปลายของชีวิต เล่าถึงการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญในชีวิตของพระศรีนครเตาหัวเธอที่นางเตาภรรยากระทำผิดอาญาแผ่นดินโดยลอบเปิดบั้งแม่ลหรือตราสารที่เมืองหลวงส่งไปยังหัวเมืองอุบลราชธานีจนทำให้ต้องอาญาแผ่นดินถึงขั้นประหารชีวิต ต้องออกบวชและใช้ชีวิตบั้นปลายเป็นพระภิกษุอยู่ที่บ้านไพรขลา อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์ จนสิ้นชีวิต

ในแต่ละช่วงมีการกล่าวถึงวิถีการดำเนินชีวิตของเจ้าพ่อศรีนครเตา ทรัพยากรในเขตทุ่งกุลาลำไยในอดีต และเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงต่างๆในบ้านเมือง การทำสงคราม การแต่งตั้งเจ้าเมือง และความสัมพันธ์ของหัวเมืองต่างๆในอีสานใต้

เป็นที่น่าสังเกตว่าแม้มิตรกลุ่มเพื่อนที่อพยพมาพร้อมกันอีก 6 คน ทุกคนจะได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองสำคัญต่างๆในเขตอีสานใต้แต่ตำนานที่ศึกษาได้กลับกล่าวถึงเจ้าพ่อศรีนครเตามากที่สุดในแง่วีรกรรมต่อกรุงรัตนโกสินทร์

ความเชื่อความศรัทธาของชุมชนเมืองเตาที่มีต่อเจ้าพ่อศรีนครเตา

เจ้าพ่อศรีนครเตา เป็นผีบรรพบุรุษที่ชุมชนให้ความเคารพนับถืออย่างสูง เพราะท่านสามารถคลั่งคลั่งสิ่งต่าง ๆ ให้เราได้ทั้งทางบกและทางลพ แต่ส่วนมากบุคคลในชุมชนจะไปขอให้ท่านช่วยเหลือและสอบถามถึงสาเหตุ วิธีแก้ไขและอนาคตข้างหน้าจะให้ทำอย่างไร ซึ่งความเชื่อของชุมชนที่มีต่อเจ้าพ่อศรีนครเตา สามารถจัดเป็นหมวดหมู่ ดังนี้

1. ชุมชนเมืองเตาเชื่อว่า เจ้าพ่อศรีนครเตาเป็นผู้ปกป้องรักษาไม่ให้ชุมชน และคนในชุมชนพ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ
2. ชุมชนเมืองเตาเชื่อว่า เจ้าพ่อศรีนครเตาคือผู้รักษาคุณแลกฎ ระเบียบ สัด ครอง ของชาวบ้าน หากมีใครทำผิด หรือล่วงเกินเจ้าพ่อ เจ้าพ่จะมา “ต้อน” ทำให้ไม่สบาย ต้องมีการบนหรือกล่าว จึงจะหาย
3. ชุมชนเมืองเตาเชื่อว่า เจ้าพ่อศรีนครเตาเป็นผู้หยั่งรู้อนาคต สามารถเสี่ยงทายฟ้าฝนและหาวิธีการให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลได้
4. ชุมชนเมืองเตาเชื่อว่า เจ้าพ่อศรีนครเตาเป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์ สามารถบันดาลให้เกิดผลตามที่แต่ละคนต้องการได้ โดยคนในชุมชนมีการบํา บน เป็นประจำ
5. นอกจากชุมชนเมืองเตาแล้วชุมชนอื่น ๆ ในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ เชื่อว่า เจ้าพ่อศรีนครเตาคือผู้ปกป้องรักษาทุ่งกุลาร้องไห้ มีการทำพิธีการบอกกล่าวทั้งในการทำนาและกิจกรรมการผลิตอื่น ๆ

ความเชื่อของชุมชนดังกล่าวนี้ มีรายละเอียดเป็นที่ปรากฏการณ์ปาฏิหาริย์ ดังนี้

เจ็บป่วย ในกรณีที่ผู้เจ็บป่วยภายในหมู่บ้าน และมีลักษณะอาการเรื้อรังไม่หายขาดชาวบ้านจะมีวิธีการรักษาตามความเชื่อต่างๆ ที่นิยมปฏิบัติกันมา ได้แก่ การทำพิธีรีตองฟ้าไฟดินให้หายจากอาการเจ็บป่วย การไปหานางเทียมของเจ้าพ่อต่างๆ เพื่อไต่ถามถึงสาเหตุของโรคที่เป็น ซึ่งมักจะปรากฏว่าเกิดจากการกระทำของผีต่างๆ หากทำพิธีเลี้ยงหรือขอมาต่อผิคนั้นก็จะหาย นอกจากนี้สิ่งหนึ่งที่ชาวบ้านยึดถือเป็นสิ่งสำคัญคือ การพึ่งพาความช่วยเหลือจากเจ้าพ่อศรีนครเตา ซึ่งนอกจากบางคนจะไปปรึกษาที่นางเทียมของเจ้าพ่อศรีนครเตาแล้ว ตามปกติผู้ป่วยส่วนใหญ่จะไปบนบานบอกกล่าวที่หอศาลของเจ้าพ่อซึ่งแต่ก่อนอยู่บริเวณดอนปู่ตา และในปัจจุบันได้สร้างขึ้นใหม่ที่บริเวณดอนหอ หรือผู้ป่วยอาจพนมมือระลึกถึง และเรียกหาให้เจ้าพ่อศรีนครเตามาช่วยเหลือ “อยู่ดี มีเฮง” เหมือนเช่นเดิม หากผู้ป่วยมีอาการเป็นปกติแล้ว ก็จะจัดหาข้าวหรือสำหรับอาหารไปเลี้ยงถวายเป็นการแก้บนและการขอบคุณ โดยส่วนใหญ่จะนำไปเลี้ยงที่หอศาลหรือบางคนอาจนำไปเลี้ยงที่นางเทียมก็ได้

แม้ว่าในปัจจุบันชาวบ้านจะนิยมหันมาใช้บริการการรักษาพยาบาลด้วยวิธีการแพทย์แผนปัจจุบัน ทั้งทางสถานอนามัยภายในหมู่บ้านและจากโรงพยาบาลในตัวอำเภอและจังหวัด ซึ่งสามารถเดินทางติดต่อได้อย่างสะดวก การรักษาอาการเจ็บป่วยตามความเชื่อที่เคยปฏิบัติกันมายังคงมีอยู่ ซึ่งส่วนใหญุ่มักจะปรากฏว่า การรักษาตามความเชื่อจะปฏิบัติกันเมื่ออาการของผู้ป่วยไม่สามารถที่จะหายขาดหลังจากที่รักษาตามโรงพยาบาล หรือสถานอนามัยมาแล้ว และเมื่อมาทำพิธีกรรมตามความเชื่อ อาการเจ็บป่วยก็มักจะหายเกือบทุกรายซึ่งอาการเจ็บป่วยที่เรื้อรังอยู่ส่วนใหญ่จะมีอาการคล้ายๆ กัน เช่น เหนื่อยง่าย ปวดศีรษะ หอบ

หายใจไม่ค่อยออก ไม่มีแรง อ่อนเพลีย เป็นต้น อย่างไรก็ตามในขณะที่การรักษาคนป่วยตามพิธีกรรมความเชื่อต่างๆ ส่วนใหญ่จะมีขึ้นภายหลังจากการรักษาด้วยวิธีการทางการแพทย์แผนปัจจุบันไม่หาย แต่การพึ่งพาเจ้าพ่อศรีนครเตาให้ช่วยเหลือจากการเจ็บป่วยด้วยวิธีการบนบานหรือระลึกถึง ยังนิยมทำกันได้ทุกเมื่อ ทั้งเริ่มมีอาการเจ็บป่วยหรือในขณะที่ทำการรักษาอยู่ที่โรงพยาบาล หรือแม้แต่หลังจากที่ทำการรักษาที่โรงพยาบาลไม่หายแล้วก็ตาม

เดินทางไกล เมื่อชาวบ้านหรือลูกหลานภายในครอบครัวจะต้องเดินทางไกลไปยังที่อื่น ด้วยธุรกิจอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ไปเที่ยว ไปทำงาน หรือไปเยี่ยมญาติ ส่วนใหญ่แล้วพวกเขาจะต้องบอกกล่าวเจ้าพ่อศรีนครเตา ซึ่งเปรียบเสมือนเป็นวิรบุรุษและผู้ปกครองของบ้านเมืองทางด้านความเชื่อ อาจจะเป็นการบอกกล่าว เพื่อให้เจ้าพ่อได้รับทราบ และช่วยคุ้มครองรักษาให้ปลอดภัย ในตลอดระยะเวลาของการเดินทาง หรือในกรณีเดินทางไปประกอบกิจการ เช่น ค้าขาย อาจบนบานขอเจ้าพ่อช่วยให้ประสบความสำเร็จ เมื่อกลับถึงบ้านโดยสวัสดิภาพแล้ว ก็จะจัดอาหารไปเลี้ยงถวายเป็นการแก้บน ตัวอย่างเช่น การเดินทางไปทำงานต่างประเทศ กรณีนายบุญเที่ยง บุราณมัย เป็นผู้นับถือเจ้าพ่อศรีนครเตา ซึ่งนายบุญเที่ยงเป็นผู้ที่มีฝีมือช่างเชื่อม ช่างอ็อกเหล็กต่างๆ การเดินทางไปต่างประเทศในแต่ละครั้งใช้ระยะเวลาหลายวันและเดินทางไปหลายประเทศ เช่น ตะวันออกกลาง อิรัก อิหร่าน ซาอุดีอาระเบีย จอร์แดน ฯลฯ ในการเดินทางทุกครั้งนายบุญเที่ยงได้บนบานบอกกล่าวเจ้าพ่อ ให้เดินทางสะดวกปลอดภัย เมื่อเป็นไปตามความต้องการแล้ว นายบุญเที่ยงเดินทางกลับมาเยี่ยมบ้านและทำตามที่ได้บนบานเอาไว้ นั่นคือ นำหัวหมู อาหารหวานคาวพร้อมนำต้นดอกเงิน จำนวนเงิน 2,000-3,000 บาท เพื่อนำไปถวายคารวะเจ้าพ่อศรีนครเตา การเดินทางไปแสดงความคารวะมีเครื่องดนตรีตลอดเวลาการเดินทางพร้อมบรรดางวงฆ้องวงในพิธีการถวายจะมีการจุดดอกไม้ธูปเทียนเพื่อบอกกล่าวเจ้าพ่อศรีนครเตาได้รับรู้ว่าลูกหลานกลับเข้ามาด้วยความปลอดภัย ในการเดินทางไปแต่ละครั้งนายบุญเที่ยงจะมีเหรียญเจ้าพ่อศรีนครเตาติดตัวไปทุกครั้งเพื่อเห็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ และในทุกๆ ครั้งที่เดินทางกลับมาเยี่ยมบ้าน ก็จะมีการคารวะเจ้าพ่อทุกครั้งไป ซึ่งนอกจากจะมีการบอกกล่าวเจ้าพ่อศรีนครเตาเป็นหลักแล้ว ชาวบ้านบางคนยังบอกกล่าวเจ้าพ่อศรีสงคราม และเจ้าพ่อสบทุ้งด้วย โดยบอกกล่าวที่หอศาล หรือที่นางเทียมก็ได้เช่นกัน

นอกจากนี้รถยนต์หรือรถโดยสารที่แล่นผ่านศาลเจ้าพ่อศรีนครเตา หรือบริเวณศาลเจ้าพ่อศรีสงครามที่บริเวณดอนกอก จะต้องกุดแตรเพื่อเป็นการบอกกล่าวและแสดงความเคารพนับถือแก่เจ้าพ่อทั้งสอง

ปกปักรักษาความสงบสุขของบ้านเรือน ในกรณีที่เกิดสิ่งของต่างๆ ในบ้านหาย เช่น วัว ควาย หรือสิ่งของต่างๆ และแม้กระทั่งคน นอกจากจะแจ้งเจ้าหน้าที่บ้านเมืองแล้วชาวบ้านส่วนใหญ่มักรังเกียจความเชื่อของเจ้าพ่อศรีนครเตาด้วย โดยอาจจะมีการไปบนบานบอกกล่าวที่หอศาล หรือที่นางเทียม ซึ่งนอกจากนี้ยังมีเจ้าพ่อศรีสงครามที่ชาวบ้านให้ความเชื่อในฐานะที่เป็นลูกน้องคนสำคัญของเจ้าพ่อศรีนครเตา โดยอาจจะไปบอกกล่าวที่หอศาลหรือที่นางเทียมก็ได้เช่นกัน ซึ่งหากไปหานางเทียม ๆ ก็จะบอกว่าของขึ้น

นั้นอยู่ที่ไหน ไปทางทิศใด เมื่อชาวบ้านตามหาและของได้กลับคืนมา ก็จะมีการจัดอาหารไปเลี้ยงเจ้าพ่อที่ศาล หรือที่นางเทียมเป็นการแก้บนและแสดงความขอบคุณ ตอบแทน

ตัวอย่างที่ 1 เช่น ครอบครัวอาจารย์สุนทร คณะมะ และอาจารย์หอม คณะมะ ซึ่งในขณะนั้น ครอบครัวอาจารย์ทั้งสองถือได้ว่าเป็นผู้ที่มีความร่ำรวยเป็นที่สุดในหมู่บ้าน พวกมิฉาชิพรู้ข่าวจึงมีการปล่อยใบปลิวเพื่อเป็นการบอกกล่าวแก่ครอบครัวอาจารย์ทั้งสองว่าจะมีการปล้นเกิดขึ้นแก่อาจารย์ทั้งสอง เมื่อไม่มีหนทางใด อาจารย์ทั้งสองจึงเข้าพึ่งเจ้าพ่อศรีนครเตาเพื่อบอกกล่าวให้เจ้าพ่อรับรู้ เมื่อถึงวันที่มิฉาชิพเข้ามาปล้น ปรากฏว่าเดินทางมาถึงหนองตะลอง ปรากฏว่าเจอตัวใหญ่เท่าลำต้นมะพร้าวขวางต่อหน้ากลุ่มมิฉาชิพ ๆ เห็นดังนั้นเกิดความกลัว นึกประหลาดใจ และมือไม่อ่อนไม่กล้าลงมือ จึงขนอนพักนอนที่บ้านอาจารย์ 1 คืน เมื่อกลุ่มมิฉาชิพกลับทางอาจารย์จึงนำอาหาร คาวหวาน ไปเลี้ยงที่ศาลเจ้าพ่อเพื่อแสดงความเคารพขอบคุณ

ตัวอย่างที่ 2 เช่น นายวันทา ศิริเวช เป็นนักเลงใหญ่มีอาชีพขโมย สุนัขของชาวบ้านเป็นหลัก นายวันทา ศิริเวช มาขโมยสุนัขจากหนองอุมใหญ่ซึ่งเป็นที่ตั้งของตลาดสดในปัจจุบัน เขาไล่สุนัขไปทางไหน สุนัขก็ไม่ไปตามทางที่ไล่ เมื่อเข้าเขตทิศตะวันตกผ่านดอนกอกเข้าเขตดอนทุ่งหนองจาน สุนัขหยุดอยู่กับที่ นายวันทา จึงคิดหาการใหม่เมื่อไล่สุนัขไม่ไปจึงคิดจะยิงสุนัขแต่ยิงไป 3 ครั้ง ปืนก็ไม่ออก นายวันทาจึงยอมปล่อยสุนัขให้กลับเข้าบ้านตามเดิม

การสอบ เมื่อลูกหลานในหมู่บ้านจะมีการสอบ ซึ่งจะเป็นการสอบในการศึกษา หรือสอบเพื่อเข้าทำงาน พ่อแม่หรือญาติพี่น้อง นิยมไปบนบานกล่าวเจ้าพ่อศรีนครเตาที่หอศาล หรือที่นางเทียม เพื่อให้ท่านได้รับทราบและคุ้มครองช่วยเหลือ ซึ่งเมื่อประสบความสำเร็จก็นำอาหารไปเลี้ยงเป็นการแก้บนและแสดงความขอบคุณ ซึ่งบางคนก็ยังนิยมนิยมนไปบนบานกับนางเทียมของเจ้าพ่อศรีสงครามควบคู่กันไป ตัวอย่างเช่น นายล้อม นางบุญส่ง ดาราวรรณ บ้านเลขที่ 13 หมู่ที่ 17 ลูกสาวไปสอบเพื่อเข้าศึกษาต่อในกรุงเทพมหานคร จึงไปบนกับเจ้าพ่อศรีนครเตาเพื่อให้ลูกสาวสอบผ่านในครั้งนี เมื่อเป็นไปตามความต้องการ ทั้งสองจึงทำอาหารคาวหวาน เป็นการเลี้ยงที่หอศาลเพื่อแสดงความเคารพ การวะและขอบคุณต่อเจ้าพ่อศรีนครเตา และอีกตัวอย่างหนึ่ง คือ นายบุญมี นางสีดา เดชชัย ได้บนบานให้นายบุญศรี เดชชัย ไปสอบนายร้อยตำรวจ เมื่อได้เป็นตำรวจตามความต้องการ จึงนำของไปถวายเพื่อเป็นการขอบคุณและแสดงความเคารพ

การย้ายถิ่น เมื่อมีคนภายนอกเข้ามาอยู่ในหมู่บ้าน ซึ่งส่วนใหญ่จะย้ายเข้ามาอยู่กับคู่สมรสภายในหมู่บ้าน หรือข้าราชการจากภายนอกที่ย้ายเข้ามาทำงานในหมู่บ้านเมืองเตา ผู้นั้นก็จะบอกกล่าวกับเจ้าพ่อศรีนครเตา ซึ่งถือเป็นผู้ปกครองตามความเชื่อเพื่อให้ท่านได้รับทราบและยอมรับให้เข้ามาอยู่ในหมู่บ้าน โดยไปบอกกล่าวที่หอศาลหรือที่นางเทียมก็ได้เช่นกัน ซึ่งผู้ที่ย้ายเข้ามาใหม่ก็มีการนับถือเจ้าพ่อศรีนครเตา และมีการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของหมู่บ้านที่เกี่ยวกับเจ้าพ่อศรีนครเตาโดยถือเป็นลูกหลานคนหนึ่งของเจ้าพ่อศรีนครเตาเช่นกัน ตัวอย่างเช่น นายสุกรี เป่าน้อย ผู้อำนวยการโรงเรียนเมืองเตาวิทยาคม เพิ่งย้ายเข้ามาดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการเมื่อ พ.ศ. 2548 เมื่อเข้ามาแล้วก็ได้ไปบอกกล่าวฝากตัวเป็นลูกหลานกับเจ้าพ่อ เมื่อ

ถึงวันพุธก็มีการนำหัวหมูไปถวายเพื่อเป็นการบอกกล่าวและฝากเนื้อฝากตัว กับเจ้าพ่อศรีนครเตาให้อยู่เย็นเป็นสุขตลอดไป

เกณฑ์ทหาร เมื่อถึงคราวที่ลูกหลานภายในหมู่บ้านจะต้องไปรับการเกณฑ์ทหาร ชาวบ้านส่วนใหญ่ มักจะนิยมไปบนกับเจ้าพ่อศรีนครเตาที่หอศาล หรือที่นางเทียมเพื่อไม่ให้ลูกหลานของตนถูกเกณฑ์ทหาร เพื่อเป็นกำลังสำคัญในการทำนาให้กับครอบครัว และนอกจากจะไปหานางเทียมของเจ้าพ่อศรีสงครามแล้ว ชาวบ้านยังนิยมไปบนกับนางเทียมของเจ้าพ่อสบทุ่งด้วยเช่นกัน หลังจากเกณฑ์ทหารแล้ว ลูกหลานของผู้ที่ถูกเกณฑ์ ญาติพี่น้องก็จะนำดอกไม้ธูปเทียนไปบอกกล่าวแก่เจ้าพ่อศรีนครเตาที่หอศาลหรือที่นางเทียม เพื่อให้ท่านคุ้มครองและช่วยรักษาให้ความปลอดภัยกลับมา ซึ่งเมื่อลูกหลานกลับมาแล้วก็จะนำอาหารมาเลี้ยงเพื่อแสดงความขอบคุณ และนอกจากนี้ ชาวบ้านบางคนยังนิยมไปบอกที่นางเทียมอีก 2 คน ด้วยคือ นางเทียมเจ้าพ่อศรีสงคราม และนางเทียมเจ้าพ่อสบทุ่งซึ่งถือเป็นลูกน้องคนสำคัญของเจ้าพ่อศรีนครเตา ตัวอย่างเช่น นายสุมิตร อาษากิจ บ้านเลขที่ 28 หมู่ที่ 1 พ่อแม่ตายหมด ไม่มีคนเลี้ยงดู อยู่กับป่าและน้อง เมื่อถึงคราวเกณฑ์ทหารจึงไปบนบานกับเจ้าพ่อศรีนครเตาว่าให้จับได้ใบดำ เมื่อเป็นไปตามความปรารถนา จึงนำของไปถวายแก่เจ้าพ่อเพื่อเป็นการแสดงความคารวะและขอบคุณ

การสมัครสมาชิกสภาท้องถิ่น นอกจากคนภายในหมู่บ้านแล้ว ยังมีคนจากภายนอกที่ให้ความเชื่อถือเจ้าพ่อศรีนครเตา ซึ่งได้แก่ ในช่วงที่มีการหาเสียงเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่น จะมีผู้ลงสมัครมากราบไหว้เจ้าพ่อเพื่อให้เจ้าพ่อรับทราบที่หอศาลเจ้าพ่อศรีนครเตา และในภายหลังที่ได้รับการเลือกตั้ง จะนำอาหารและสิ่งของต่างๆ มาถวายเป็นการแก้บน ตัวอย่างเช่น นายสมพงษ์ อาษากิจ บ้านเลขที่ 26 หมู่ที่ 24 ตำบลเมืองเตา ได้ลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาท้องถิ่น จึงได้บนบานกับเจ้าพ่อศรีนครเตาว่าหากได้รับความไว้วางใจจากพี่น้องประชาชนจะนำหัวหมูพร้อมอาหารคาวหวานมาเช่นไหว้ เมื่อวันที่ 31 กรกฎาคม 2548 ปรากฏว่าได้รับเลือกตั้งจากพี่น้องประชาชนให้เป็นสมาชิกสภาท้องถิ่น จึงนำหัวหมูพร้อมอาหารคาวหวานไปเลี้ยงเจ้าพ่อในวันพุธของอาทิตย์ต่อมา

จากเหตุการณ์ต่างๆ ที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า เจ้าพ่อศรีนครเตามีส่วนเกี่ยวข้องอยู่ในวิถีชีวิตประจำวัน ซึ่งชาวบ้านจะต้องพึ่งพาเสมอในทุกโอกาส เจ้าพ่อศรีนครเตามีบทบาทสำคัญเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของชาวบ้านเมืองเตา

พิธีขอฝนจากเจ้าพ่อศรีนครเตา

เป็นพิธีที่จัดให้มีขึ้นในยามที่บ้านเมืองอยู่ในสภาวะฝนแล้งหรือฝนทิ้งช่วง ซึ่งนอกจากจะเป็นการทำพิธีขอฝนจากเจ้าพ่อศรีนครเตาแล้ว ชาวบ้านยังได้มีการทำพิธีขอฝนจากเจ้าพ่อศรีสงครามและเจ้าพ่อสบทุ่ง ซึ่งถือเป็นลูกน้ององค์สำคัญของเจ้าพ่อศรีนครเตา โดยมีการประกอบพิธีที่บริเวณที่ตั้งศาลทั้ง 3 แห่ง คือที่หอศาลเจ้าพ่อศรีนครเตา หลังเก่าบริเวณดอนปู่ตา ที่หอศาลเจ้าพ่อศรีนครเตาหลังใหม่บริเวณดอนห่อและที่หอศาลเจ้าพ่อศรีสงครามบริเวณดอนกอก ซึ่งชาวบ้านอาจจะทำพิธีที่ศาลทั้ง 3 แห่ง ภายในวันเดียวกัน หรืออาจแยกจัดทำพิธีแต่ละหอศาลก็ได้ เช่นในช่วงฝนแล้งในปี พ.ศ. 2509 ชาวบ้านได้จัดทำพิธีขอฝนจากเจ้าพ่อศรีนครเตา และเจ้าพ่ออีก 2 องค์ คือ เจ้าพ่อศรีสงครามและเจ้าพ่อสบทุ่ง โดยได้เริ่มทำพิธีประมาณเวลา

15.00 น. ที่หอศาลบริเวณศาลเจ้าพ่อศรีนครเตาบริเวณดอนปู่ตาเป็นแห่งแรก แล้วจึงมาทำพิธีที่หอศาลเจ้าพ่อศรีนครเตาหลังใหม่บริเวณดอนหอ เนื่องด้วยเห็นว่าเป็นเวลาใกล้ค่ำไม่เหมาะแก่การทำพิธี พวกเขาจึงได้เลื่อนการทำพิธีขอน้ำเจ้าพ่อศรีสงครามที่บริเวณดอนกอกเป็นเวลาตอนสายของวันรุ่งขึ้น

กำหนดการในการทำพิธีขอน้ำจะเป็นวันใดก็ได้ โดยพ่อเจ้าและเหล่านางเทียมของเจ้าพ่อต่างๆ จะร่วมประชุมตกลงกันโดยพิจารณาจากความพร้อมของทุกคน เพราะกลุ่มคนเหล่านี้จะเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรม เมื่อกำหนดวันทำพิธีแล้วจะมีการบอกกล่าวไปสู่ชาวบ้านในลักษณะการบอกต่อกัน ซึ่งเมื่อถึงวันใกล้กำหนดจะมีการประกาศผ่านเครื่องกระจายเสียงและประชาสัมพันธ์ของหมู่บ้าน หรือ ผู้นำผู้ใหญ่บ้าน อีกครั้งหนึ่ง เวลาในการประกอบพิธีจะเริ่มในช่วงบ่ายที่พระอาทิตย์เริ่มคล้อยต่ำลงมา โดยเวลาประมาณ 15.00 น. ชาวบ้าน ผู้นำ ผู้ใหญ่บ้าน พ่อเจ้า รวมทั้งนางเทียมของเจ้าพ่อทุกองค์ จะไปรวมกันที่หอศาลเจ้าพ่อศรีนครเตาในบริเวณดอนปู่ตาเป็นแห่งแรก โดยชาวบ้านทุกคนและเหล่านางเทียมจะถือกาน้ำหรือกระติบน้ำบรรจุเต็มเพื่อใช้ในพิธี

เมื่อไปถึงบริเวณหอศาล เหล่านางเทียมจะช่วยกันปิดกวาดทำความสะอาด จากนั้นพิธีจึงเริ่มขึ้นโดยการเข้าทรงนางเทียมเจ้าพ่อศรีนครเตา เพื่อให้พ่อเจ้าและชาวบ้านร่วมกันซักถามที่หน้าหอศาลของเจ้าพ่อ เรื่องที่ซักถามอาจเป็นเรื่องของฟ้าฝน เช่น ฝนจะตกหรือไม่ บ้านเมืองมีสิ่งผิดปกติขวางอยู่หรือไม่ แต่ส่วนใหญ่จะเป็นการร้องทุกข์ต่อเจ้าพ่อ เช่น ฝนแล้ง ทำนาไม่ได้ ข้าวกล้าตายหมด ลูกหลานเดือดร้อน ขอให้เจ้าพ่อช่วยให้ฝนตกด้วย ซึ่งเจ้าพ่อที่อยู่ในร่างทรงนางเทียมก็จะตอบคำถามหรือรับฟังเรื่องราวการร้องทุกข์ของชาวบ้าน จากนั้นจะเป็นการร้องขอฝน และหลังจากการของฝนเสร็จสิ้นลง ก็จะมีการพ้อนรอบหอเจ้าพ่อศรีนครเตา (หลังเก่า) 3 รอบ ในการพ้อนรอบหอศาลนี้ จะมีการคลานควายซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งในพิธีกรรมขอน้ำของหมู่บ้านเพื่อให้เจ้าพ่อหรือเทวดาเกิดความสงสารจะได้ส่งน้ำมาให้ โดยจะมีการเลือกตัวแทนจากนางเทียม 2 คน ส่วนชาวบ้านและนางเทียมคนอื่นที่จัดขบวนแถวตามหลังก็ร่วมกันพ้อนรำและร่วมกันร้องเพลงแห่นางแมงขอฝนรอบหอศาลไปจนครบ 3 รอบ โดยมีการตีกลองให้จังหวะเป็นที่ครื้นเครง ในขณะที่มีการพ้อนรำรอบศาลนั้นก็จะมีกาสดน้ำ ซึ่งแต่ละคนเตรียมใส่กันอย่างสนุกสนาน โดยเฉพาะผู้ที่สมมุติว่าเป็นควายคลานนำขบวนจำได้รับการสาदनํ้าจากชาวบ้านมากเป็นพิเศษ เป็นอันเสร็จพิธี

พิธีนำเจ้าสามองค์ลงน้ำ

ในบางปีที่ฝนแล้งจัด ชาวบ้านเดือดร้อน นอกจากจะมีการทำพิธีขอน้ำจากเจ้าพ่อศรีนครเตาและเจ้าพ่อต่างๆ ที่สำคัญแล้ว ในบางครั้งชาวบ้านจะมีความเชื่อว่า บ้านเมืองเกิดความแห้งแล้งขณะนี้ เป็นเพราะนางเทียมของเจ้าพ่อ 3 องค์ ที่สำคัญของหมู่บ้านคือ นางเทียมของเจ้าพ่อศรีนครเตา นางเทียมของเจ้าพ่อศรีสงคราม และนางเทียมของเจ้าพ่อสบท่ง ปฏิบัติหน้าที่ไม่สมบูรณ์ เช่น เมื่อมีการบวชของหมู่บ้านชาวบ้าน ซึ่งเป็นญาติพี่น้องของผู้บวชได้นำผ้าไตรมาบอกกล่าว แต่นางเทียมไม่ละวางธุระของตัวเองกลับบอกให้ชาวบ้านนำผ้าไตรไปวางไว้ที่หอศาลเจ้าพ่อบนบ้านของนางเทียมโดยไม่ทำการต้อนรับ ซึ่งถือเป็นการละเลยหน้าที่ และเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ฝนไม่ตก เพราะทำให้หน้าที่ไหลเข้าสู่หมู่บ้านไหลย้อนกลับหมดไม่มาถึงบ้าน ในสถานการณ์เช่นนี้ จะต้องลงโทษนางเทียม ของเจ้าพ่อต่างๆ ทั้ง 3 องค์ โดยการจับลงน้ำ

พิธีนี้จะเกิดจากการทำนายของพ่อเจ้า ซึ่งเป็นผู้แจ้งให้ชาวบ้านได้ทราบถึงสาเหตุของฝนแล้ง ซึ่งโดยส่วนใหญ่จะผ่านทางความฝัน โดยพ่อเจ้าจะเป็นผู้เล่าถึงความฝันอันแสดงถึงสาเหตุที่ทำให้บ้านเมืองเกิดความเดือดร้อน เมื่อชาวบ้านได้รับทราบจึงร่วมกันจัดพิธีขึ้น

การทำพิธีจะจัดขึ้นในตอนเย็นประมาณ 15.00 -17.00 น. สระที่ใช้ทำพิธีคือ หนองส้มโองซึ่งถือเป็นหนองศักดิ์สิทธิ์ของหมู่บ้าน ผู้ที่ร่วมทำพิธีได้แก่นางเทียมทุกคน พ่อเจ้า ชาวบ้าน ตลอดจนกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ชาวบ้านจะช่วยกันจับนางเทียมของเจ้าพ่อทั้ง 3 องค์ ลงน้ำ และจะวิ่งจับกันเองลงน้ำรวมทั้งกำนันและผู้ใหญ่บ้านก็จะถูกชาวบ้านไล่จับลงน้ำด้วยเช่นกัน ซึ่งทำให้บรรยากาศในการทำพิธีนั้นจบลงอย่างสนุกสนานครื้นเครง

การทำพิธีขอน้ำที่หนองโพนถั่ว

เป็นพิธีกรรมขอน้ำอีกพิธีหนึ่ง ซึ่งจัดให้มีขึ้นที่บริเวณหนองโพนถั่ว ตำบลเมืองเตา อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม และอยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 5 กิโลเมตร หนองโพนถั่วเป็นหนองน้ำใหญ่อยู่กลางทุ่งนาสลับป่าละเมาะ โดยชาวบ้านเชื่อกันว่าเจ้าพ่อศรีสะอาดรักษาอยู่ ในการทำพิธี ชาวบ้านจะต้องเดินตัดทุ่งนาและป่าละเมาะจากหมู่บ้าน แต่ในปัจจุบันมีการจ้างรถสองแถวที่อยู่ภายในหมู่บ้านบรรทุกผู้ร่วมทำพิธีทุกคนเข้าร่วมในพิธี

การกำหนดวันทำพิธี โดยพ่อเจ้าและเหล่านางเทียมทุกคนจะร่วมประชุมตกลงกัน โดยจะแจ้งวันกำหนดพิธีและมีการบอกต่อเมื่อใกล้ถึงวันเข้าร่วมพิธี แต่ในปัจจุบันมีการประชาสัมพันธ์และประกาศทางหอกระจายข่าว ณ ศาลากลางบ้าน

ผู้เข้าร่วมในการทำพิธีได้แก่ พ่อเจ้า นางเทียมทุกคน ชาวบ้านเมืองเตา ตลอดจนกำนันผู้ใหญ่บ้าน และพระสงฆ์ทั้ง 2 วัด โดยจะเริ่มเดินทางพร้อมกันในเวลาประมาณ 09.00 -10.00 น. เพื่อให้พระสงฆ์ไปฉลองเพลที่หนองโพนถั่ว หลังจากที่พระสงฆ์ได้ฉันเพลแล้ว พิธีจึงเริ่มขึ้น แต่ในปัจจุบันหลังจากที่พระสงฆ์ฉันเพลเสร็จแล้วเนื่องจากการเดินทางในปัจจุบันสามารถลดระยะเวลาในการเดินทางได้เป็นอย่างมาก ชาวบ้านจึงรับประทานอาหารที่บ้านของตนเองให้เสร็จเรียบร้อยก่อนแล้วจึงเดินทางออกจากบ้าน โดยชาวบ้านจะนำภาชนะสำหรับใส่น้ำติดตัวมาด้วย

เมื่อขบวนพิธีมาถึงหนองโพนถั่ว พ่อเจ้าจะเริ่มพิธี โดยการไหว้เทวดาหรือเจ้าที่เจ้าทางที่รักษาบริเวณหนองน้ำ และต้นไม้ใหญ่บริเวณนั้น จากนั้นจึงเป็นการเสี่ยงฝืนโดยนางเทียมเจ้าพ่อศรีนครเตาจะเป็นผู้ทำพิธีอันเชิญเจ้าพ่อศรีสะอาดซึ่งรักษาหนองโพนถั่ว ให้มาประทับทรงนางเทียมเจ้าพ่อศรีแก้ว และนางเทียมเจ้าพ่อศรีนครเตาจะเป็นผู้นำในการชักถามพร้อมกับการขอน้ำจากเจ้าพ่อศรีสะอาด โดยเล่าถึงความเดือดร้อนในบ้านเมืองของตนเองให้ฟัง จากนั้นจะเป็นการขับร้องขอฝนจากเจ้าพ่อศรีสะอาดโดยนางเทียมของเจ้าพ่อศรีแก้ว โดยสมมุติให้มีผู้ร้องตามไปด้วย ซึ่งผู้ร้องทำหน้าที่ร้องเพื่อให้เจ้าพ่อศรีสะอาดสงสารและได้รับทราบถึงความเดือดร้อนของชาวบ้าน โดยในระหว่างนั้นผู้ที่นั่งคู่ก็จะสาदनํ้าใส่นางผู้ร้องให้เพื่อเป็นการกระตุ้นให้ร้องโหยหวนเสียงดังยิ่งขึ้น และเป็นที่สนุกสนานกันโดยทั่วไป

พิธีกรรมของชุมชนเมืองเตาที่เกี่ยวข้องกับเจ้าพ่อศรีนครเตา

การศึกษาพิธีกรรมของทิวังชัยชุมชนเมืองเตา จากการศึกษาพบว่า พิธีกรรมที่ทำกันอยู่ในชุมชนมีอยู่ 2 ส่วนด้วยกัน คือ พิธีกรรมทั่วไป และพิธีกรรมเฉพาะ ซึ่งพิธีกรรมทั้ง 2 ส่วน มีรายละเอียดดังนี้

1. พิธีกรรมทั่วไปคือพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อทั่วไป หรือบางที่อาจเรียกว่าพิธีกรรมองค์รวม ความเชื่อทั่วไปเช่น ความเชื่อเกี่ยวกับศาสนา ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณี 12 เดือน ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีการเกิด การตาย ความเชื่อเกี่ยวกับความฝัน ความเชื่อเรื่องผีต่างๆ และความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องต่างๆ ที่มีอยู่ในสังคมทั่วไปของคนอีสาน

2. พิธีกรรมเฉพาะ หมายถึง พิธีกรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อในเจ้าพ่อศรีนครเตา และในพิธีความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อศรีนครเตา ยังแบ่งออกได้เป็น 2 ส่วน คือ

2.1 พิธีกรรมส่วนรวม ได้แก่ พิธีเลี้ยงยี่เลี้ยงเจียง พิธีเลี้ยงปี (เดือน 6) และงานฉลองศาลเจ้าพ่อศรีนคร

เตาและเจ้าพ่อศรีสงคราม

2.2 พิธีกรรมส่วนบุคคล ได้แก่ การบ่า บน และการบอกกล่าวทั่วไป

พิธีกรรมส่วนรวมหรือพิธีกรรมองค์รวม

พิธีกรรมส่วนรวม คือ พิธีกรรมที่ทำเพื่อประโยชน์ส่วนรวม พิธีกรรมแบบนี้จะทำเพื่อคนส่วนมากของชุมชน ทุกคนในชุมชนมีส่วนร่วมทุกครอบครัว เช่น ส่วนร่วมในการประกอบพิธีกรรม ส่วนร่วมในการบริจาคทรัพย์สินและสิ่งของ ส่วนร่วมในการใช้แรงงาน ส่วนร่วมในการรับผิดชอบงานร่วมกัน

พิธีกรรมแบบส่วนรวมที่เกี่ยวกับความเชื่อในเจ้าพ่อศรีนครเตา ได้แก่ พิธีเลี้ยงยี่เลี้ยงเจียง พิธีเลี้ยงปี งานฉลองศาลเจ้าพ่อศรีนครเตาและเจ้าพ่อศรีสงคราม

1. พิธีกรรมการเลี้ยงยี่เลี้ยงเจียง (เลี้ยงเดือน 3)

พิธีกรรมการเลี้ยงยี่เลี้ยงเจียง หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า เลี้ยงเดือน 3 เป็นพิธีกรรมการเลี้ยงฉลองหรือเลี้ยงตอบแทนบุญคุณที่เจ้าพ่อได้ดูแล ปกปักษ์รักษาชาวบ้านรอบปีที่ผ่านมา ที่ได้บันดาลให้ฝนฟ้าตกถูกต้องตามฤดูกาล

ข้าวกล้าอุดมสมบูรณ์ ลูกหลานอยู่เย็นเป็นสุข ไม่มีสิ่งชั่วร้ายเข้ามาใกล้ภัย ลูกหลานอยู่ดีมีเฮ

ในอีกความหมายหนึ่งคือ การเลี้ยงยี่เลี้ยงเจียง คือ เลี้ยงตามชื่อของเดือนที่เลี้ยง เช่น ยี่หมายถึงสอง เจียงหมายถึงสาม ดังนั้นจึงตรงกับช่วงเวลาที่จัดเลี้ยง คือ ช่วงเดือนสองคาบเกี่ยวกับเดือนสาม วันเวลาที่จัดต้องเป็นวันพุธข้างขึ้น เดือนสาม ตรงกับที่คำก็ได้ แต่ถ้าตรงกับวันพุธข้างขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 จะดีมาก

อีกความหมายหนึ่งเจียง (จึง) ภาษาเขมร หรือส่วย หรือกูย หมายถึงข้าง ดังนั้นตามความหมายนี้ เลี้ยงเจียงก็หมายถึงเลี้ยงข้าง ซึ่งก็จะตรงกับตำนานเจ้าพ่อศรีนครเตา คือมีข้างเป็นสัญลักษณ์ เพราะเจ้าพ่อศรีนครเตาเป็นคนที่ชอบเลี้ยงข้าง หรือมีความสามารถในการจับข้างนั่นเอง

วิธีการขั้นตอนในการจัดพิธีเลี้ยง เมื่อใกล้จะถึงเวลาเลี้ยงในรอบปี ผู้นำผู้เฒ่าผู้แก่และที่สำคัญคือ ผู้นำทางพิธีกรรม เช่น เฒ่าจ๋า และนางเทียมก็จะเริ่มพบปะพูดคุยกันแบบไม่เป็นทางการบ่อยขึ้น ๆ การพูดคุยกันก็ตามที่ต่าง ๆ ที่พบกัน เช่น ที่วัดช่วงไปทำบุญ หรือที่ใดก็ได้เมื่อเจอหน้ากัน การพูดคุยกันเช่น “ใกล้สวดมื้อมีเลี้ยงยี่เลี้ยงเจียงแล้วเค้อ พวกเฮาให้เตรียมพร้อมเค้อ” จากนั้นผู้นำก็จะเรียกประชุมแต่ละกลุ่มหมู่บ้าน (ปัจจุบันเมืองเตามี 8 หมู่บ้าน) การประชุมก็จะพูดถึงเรื่องวันเวลาในการเลี้ยง ผู้นำ (ผู้ใหญ่บ้าน) ก็จะพูดถึงเรื่องการเลี้ยงแล้วจะบอกให้เฒ่าจ๋าขึ้นพูดในที่ประชุม เพื่อทำความเข้าใจกับชาวบ้านให้เข้าใจและให้เตรียมอุปกรณ์ที่เกี่ยวกับการเลี้ยง

อุปกรณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการเลี้ยงหรือพิธี แบ่งเป็น

1. คน คือ ผู้ทำพิธี เช่น เฒ่าจ๋า นางเทียม
2. เครื่องเสพงัน (ดนตรี) ปี่ ซอ พิณ กลอง ฉิ่ง กับฆ้องสะโน
3. เครื่องถวาย เช่น ฟ้อนรำ ร้องเพลง เสื้อผ้า หัวหมู ศาล แก้วแหวนอื่นๆ
4. อาหาร เช่น ข้าวปลาอาหารหวานคาว ผลไม้ น้ำส้ม น้ำหวาน กล้วย
5. เครื่องทองของเมาเหล้า เบียร์
6. เครื่องเซ่นไหว้ หมากพลู ดอกไม้ รูปเทียน บูหรี
7. อาหารพิเศษ เฒ่า กระต่าย(กระต่ายป่า)

เมื่อถึงเมื่อต้นวันดี ช่วงเช้าตรู่ ผู้นำประกาศทางหอกระจายข่าวให้ชาวบ้านทุกหมู่บ้าน ทุกครอบครัวให้ไปร่วมเลี้ยงยี่นากันเค้อ เฒ่าพ่อ เฒ่าแม่ เฒ่าจ๋า นางเทียมแบกดนตรีเสพงัน และพวกผูกพาข้าว (สำหรับ) ให้เตรียมตัวเค้อ ให้โสมกันที่เฮียนพ่อใหญ่กันจำเดียนี่ พอเสพงันอยู่นี้แล้วค่อยแห่ไปที่ศาลเจ้าเค้อ อีกไม่นานเหล่านางเทียมทั้งหมดก็ยกสำรับกับข้าว อาหารหวานคาว ดอกไม้ รูปเทียน เครื่องไหว้ หมากพลู บูหรี เหล้าผาปลาปิ้ง อาหารต่างๆ ครบครัน พ่อใหญ่ริม หัวหน้าชุมดนตรีก็พาลูกน้องถือเครื่องดนตรีมาครบมือ แล้วก็เสพงันอยู่ที่บ้านเฒ่ากันจ๋า สนุกสนานกันยกใหญ่ สักพักใหญ่เฒ่ากันจ๋า (พ่อเสาร์ บุราณมัย) จึงตามชาวคณะว่าเตรียมอะไรครบหรือยัง ข้าวปลา อาหารหวานคาว ดั้นกล้วย อ้อย ครบไหม ที่สำคัญคือส้มเต่าได้มาครบบ่อ เหล่านางเทียมบอกว่าครบแล้ว จากนั้นก็แห่ไปที่ดอนปู่ตา

ดอนปู่ตาเป็นที่อยู่ของศาลปู่ตามีศาลปู่ตา 2 หลัง หลังหนึ่งสร้างด้วยไม้ สู้พังไปมากแล้ว อีกหลังหนึ่งเป็นคอนกรีต มุงด้วยสังกะสี ยังอยู่ในสภาพดี ศาลปู่ตายุ้งริมฝั่งหนองบึงบัวใหญ่ ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 500 เมตร ก่อนถึงวันเลี้ยง 2-3 วัน ผู้นำพิธีกรรม เฒ่ากันจ๋า นางเทียม ก็จะพากันไปทำความสะอาด มีการปิดกวาด เก็บขยะ เศษไม้ต่างๆ ออกให้หมดทั้ง 2 ที่ คือ ดอนปู่ตาและดอนหอ (ศาลเจ้าพ่อศรีนครเตา) จากนั้นขบวนแห่ของชาวบ้านก็เคลื่อนขบวนจากเฮียนเฒ่ากันจ๋ำออกจากหมู่บ้านไปตามถนนมุ่งหน้าไปที่ศาลปู่ตาอย่างสนุกสนาน

ชาวบ้านได้ช่วยกันจัดอาหารหวานคาว ซึ่งที่ขาดไม่ได้คือ ส้มเต่า ของหวาน เหล้า บูหรี พร้อมดอกไม้ รูปเทียน แบ่งเป็น 2 ส่วน ส่วนที่หนึ่งจำนวน 4 ชุด จะนำถวายเจ้าพ่อศรีนครเตาที่ดอนปู่ตา อีกส่วนหนึ่งก็จะนำมาที่ศาลหลังใหม่ ซึ่งอยู่ติดกับโรงเรียนบ้านเมืองเตา

หลังจากเสร็จพิธีที่คอนปู้ตา ก็จะมาที่ศาลหลังใหม่โดยจะตีฆ้อง และมโหรีบรรเลงตลอดเส้นทาง พอมาถึงก็จะจัดข้าวปลา อาหารหวานคาว เหล้า บุหรี่ ออกเป็น 8 ชุด ถวายที่ศาลเจ้าพ่อศรีนครเตา 1 ชุด ถวายเจ้าพ่อสบท่งกับพวกซึ่งอยู่ด้านหลังอีก 3 ชุด อีก 4 ชุดจะวางไว้ข้างหน้านางเทียมที่เรียงกันหันหน้าไปทางทิศตะวันตก พร้อมกับจานดอกไม้ รูปเทียนอยู่ข้างหน้า พอได้เวลากันก็จะเข้ามานั่งด้านหน้า

นางเทียมก็ยกจานดอกไม้ที่อยู่ข้างหน้าขึ้นหัวพุดพิมพ่า จากนั้นเจ้าพ่อก็เชิญกันเข้าทุกองค์ได้เสวยอาหาร วันนี้เจ้าพ่อทั้งหลายเสวยไม่มากนัก พออิ่มแล้วก็มานั่งสูบบุหรี่ สักครู่หนึ่งกันจึงถามว่า ขอให้เจ้าพ่อทุกองค์ช่วยดูแลปกป้องรักษาชาวบ้านลูกหลานด้วย เจ้าพ่อศรีสงครามบอกว่า เขาเข้ามาในเขตบ้านเราแล้ว เขาเอาของมาถวายเลยให้เข้ามา กันเข้าขึ้นแล้วพูดว่าไปกินสินบนเขาทำไม เจ้าพ่อหัวเราะแต่ไม่พูดอะไร จากนั้นชาวบ้านก็ได้ช่วยกันขออ้อนวอนให้เจ้าพ่อได้ช่วยไล่ผู้ที่ไม่หวังดีนั้นออกไป พร้อมกับได้ถามเรื่องราวต่างๆ ตามที่ต้องการ เมื่อเป็นที่พอใจแล้ว เจ้าพ่อทุกองค์ก็จะไปที่ศาลเดินเข้าวังออกจากράงนางเทียม ชาวบ้านก็จะแยกย้ายกันกลับบ้าน

ปัจจุบันเจ้าพ่อศรีนครเตาจะมอบภาระให้เจ้าพ่อศรีสงครามดูแลบ้านเมือง โดยท่านจะเป็นที่ปรึกษา ถ้าหากจะมีปัญหาเกิดขึ้นในหมู่บ้านก็จะไปบอกกันเจ้าให้รับรู้ เช่น กรณีของนางพลอย วันสา ถูกไฟฟ้าช็อตเสียชีวิต ที่ถนนใกล้หนองตาลอง เจ้าพ่อศรีสงครามรับรู้ว่าจะมีเหตุ จึงไปบอกกันเจ้าว่า ให้ผู้ที่อยู่บริเวณถนนเส้นนี้ให้ระวังจะมีเหตุการณ์ที่ไม่ดีเกิดขึ้น วันต่อมาก็มีเหตุการณ์เกิดขึ้นจริง ๆ

2. พิธีเลี้ยงศาลเจ้าพ่อศรีนครเตา เดือน 6 ถือเป็นงานประจำปีที่สำคัญงานหนึ่งของหมู่บ้าน พิธีนี้ชาวบ้านเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “งานเลี้ยงยี่เลี้ยงเจียง หรือ เลี้ยงเจียงเลี้ยงยี่” ซึ่งมีความหมายตามเดือนที่จัดทำ “ยี่” หมายถึง “สอง” และ “เจียง” หมายถึง “สาม” โดยถือเป็นการเลี้ยงประเพณีและเพื่อเป็นการตอบแทนแก่เจ้าพ่อศรีนครเตา เมื่อเสร็จสิ้นจากการทำพิธีเลี้ยงจะทำกันในวันพุธ ซึ่งถือกันว่าเป็นวันเลี้ยงผีโดยจะทำให้วันขึ้นหรือวันแรมก็คำก็ได้ ซึ่งส่วนใหญ่จะทำกันในวันพุธแรกของเดือน

ก่อนวันทำพิธีพ่อเจ้าจะเดินตีฆ้องประกาศไปตามหมู่บ้านต่างๆ ภายในหมู่บ้าน โดยเฉพาะบ้านของนางเทียมเจ้าพ่อศรีนครเตา นางเทียมเจ้าพ่อศรีสงครามและนางเทียมเจ้าพ่อสบท่ง พ่อเจ้า จะต้องนำดอกไม้ 1 คู่ เทียน 1 คู่ ขึ้นไปเชิญนางเทียมเจ้าพ่อเหล่านี้ไปทำพิธีพร้อมกันที่หอศาลเจ้าพ่อศรีนครเตาในวันรุ่งขึ้น จากนั้นจะเป็นผู้ไปปิดกวาดทำความสะอาดหอศาลที่จะทำพิธีและบริเวณโดยรอบซึ่งได้แก่ หอศาลเจ้าพ่อศรีนครเตาและเจ้าพ่อองค์อื่นๆ ที่บริเวณคอนปู้ตา และที่บริเวณคอนหอในก่อนวันทำพิธีนี้ ชาวบ้านจะต้องเตรียมหาเต้าตามหนองต่างๆ ภายในหมู่บ้านมาให้ได้อย่างน้อย 1 ตัว เพื่อนำไปให้พ่อเผ่าเจ้าต้ม หรือทำลาบ ซึ่งเป็นอาหารที่จะนำมาใช้เลี้ยงเจ้าพ่อต่างๆ ในวันทำพิธี

ตอนสายของวันทำพิธี ชาวบ้านทุกคนจะพากันเตรียมสำหรับอาหารหวานคาว น้ำ เหล้า ซึ่งในปัจจุบันอาจจะมีน้ำอัดลม รวมทั้งหมากพลู บุหรี่ และดอกไม้ธูปเทียน เพื่อนำไปร่วมในการประกอบพิธีที่บริเวณคอนหอศาล นอกจากนี้ชาวบ้านยังเตรียมใบตองโดยริดเป็นส่วนๆ มีจำนวนเท่ากับสัตว์เลี้ยงที่บ้าน

หรือถ้ามีสัตว์เลื้อยมาก ก็จะกะพอประมาณเพียงพอสำหรับไว้ใช้ในพิธีโดยถือว่าใบตองที่นำมาโรยน้ำ เป็นเสมือนตัวแทนสัตว์เลื้อยในบ้านที่เจ้าของนำมามอบให้เจ้าพ่อในพิธีเพื่อให้เจ้าพ่อช่วยคุ้มครองด้วย

พิธีจะกระทำที่หอศาล 2 แห่ง คือ ศาลเจ้าพ่อศรีนครเตาที่บริเวณคอนปู้ตา ซึ่งถือเป็นที่ต้องหอศาลเก่า และหอศาลเจ้าพ่อศรีนครเตาที่บริเวณคอนหอ ซึ่งเป็นที่ตั้งหอศาลหลังใหม่ บริเวณที่แรกที่จะทำพิธีคือ หอศาลเจ้าพ่อศรีนครเตาที่บริเวณคอนปู้ตา โดยเมื่อชาวบ้านรวมทั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน รวมทั้งพ่อเจ้าและนางเทียมของเจ้าพ่อทุกองค์มาชุมนุมอยู่พร้อมหน้ากันแล้ว ก็จะเริ่มพิธีโดยมีพ่อเจ้าและเหล่านางเทียมเป็นผู้นำ พิธีจะเริ่มด้วยการกินเลี้ยง (กินอาหาร) ของเหล่านางเทียมจากอาหารที่ชาวบ้านและพ่อเจ้าเตรียมมาโดยนำมาใส่ถาดและจัดเป็นลำดับสำหรับนางเทียมของเจ้าพ่อแต่ละองค์ ในขณะที่นางเทียมกินอาหารนั้นถือว่าเจ้าพ่อต่างๆ ได้เข้านางเทียมและกินอาหารแต่ละองค์ในขณะที่นางเทียมกินอาหารนั้นถือว่าเจ้าพ่อต่างๆ เหล่านั้น หลังจากกินเสร็จแล้วนางเทียมของเจ้าพ่อศรีนครเตาจะเข้าทรงให้ชาวบ้านพูดคุยและซักถามโดยมีพ่อเจ้าเป็นผู้นำคำถามโดยทั่วไปจะเป็นคำถามเกี่ยวกับสภาพบ้านเมือง สภาพดินฟ้าอากาศ และความเป็นอยู่ของราษฎร นอกจากนี้ยังมีการขอพรจากเจ้าพ่อ เช่น ขอให้ฝนตก ขอให้สุขภาพแข็งแรงไม่เจ็บป่วย ให้เจ้าพ่อช่วยรักษาวัว ควาย มิให้เจ็บป่วย ขอให้ทำนาได้ผลดี ขออย่าให้มีเหตุเภทภัยต่างๆ เกิดขึ้นในบ้านเมืองให้ชาวบ้านอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข ซึ่งในระหว่างนี้ก็จะเป็นการพูดคุยซักถามโต้ตอบระหว่างชาวบ้านและเจ้าพ่อ โดยผ่านร่างของนางเทียม โดยชาวบ้าน จะใช้สรรพนามเรียกตนเองว่า “ลูกหลาน” และเรียกเจ้าพ่อว่า “พ่อใหญ่” ส่วนเจ้าพ่อก็จะเรียกตนเองว่า “พ่อ” และเรียกชาวบ้านว่า “ลูกหลาน” ในช่วงนี้ชาวบ้านคนใดที่เคยบนเจ้าพ่อไว้และยังไม่ได้แก้บนก็จะนำสิ่งของต่างๆ ตามที่บนไว้มาแก้บนในโอกาสนี้ด้วย

เมื่อมาถึงหอศาลเจ้าพ่อศรีนครเตาที่บริเวณคอนหอก็จะมีการจัดสำหรับอาหารสำหรับนางเทียม ของเจ้าพ่อทุกองค์ได้มีการกินเลี้ยงอีกครั้งหนึ่ง จากนั้นจะเป็นการเข้าทรงนางเทียมเพื่อให้ชาวบ้านได้พูดคุยซักถาม โดยที่คอนหอนี้นางเทียมที่ทำการเข้าทรงคือ นางเทียม เจ้าพ่อศรีสงครามซึ่งถือกันว่าเจ้าพ่อศรีนครเตาขอให้ผู้รองคือ เจ้าพ่อศรีสงครามทำหน้าที่แทน โดยนางเทียมเจ้าพ่อศรีสงครามก็มีลักษณะเช่นเดียวกันกับที่ซักถามนางเทียมเจ้าพ่อศรีนครเตาที่บริเวณคอนปู้ตา โดยสรรพนามที่เจ้าพ่อศรีสงครามใช้เรียกตัวเองในขณะที่เข้าทรงนางเทียมว่า “พ่อ” หรือ “กู” และเรียกชาวบ้านว่า “ลูกหลาน” หรือ “พวกกู” หรือ “กู” ส่วนชาวบ้านก็ยังคงใช้สรรพนามว่า “ลูกหลาน” และเรียกเจ้าพ่อศรีสงครามว่า “พ่อใหญ่” และหลังจากที่การพูดคุยซักถามระหว่างชาวบ้านกับนางเทียมเจ้าพ่อศรีสงครามพอเสร็จสิ้นแล้ว พ่อเจ้าจะดีมนำเป็นสัญญาณลงศาล นางเทียมของเจ้าพ่อทุกองค์ก็จะพ้อนรำรอบหา 3 รอบ ในขณะที่ชาวบ้านร่วมตีกลอง ร้องเพลง หลังจากนั้นจึงเสร็จพิธี

2. พิธีเลี้ยงศาลเจ้าพ่อศรีนครเตา เดือน 6 ถือเป็นงานประเพณีสำคัญประจำปี และจัดเป็นงานใหญ่กว่าในเดือน 3 โดยถือเป็นงานเลี้ยงเจ้าพ่อศรีนครเตา ซึ่งเป็นผู้คุ้มครองบ้านเมือง รวมทั้งเจ้าพ่อองค์อื่น ๆ ที่มีอยู่ภายในหมู่บ้านก่อนที่ชาวบ้านจะเริ่มลงมือทำนา เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและบ้านเมือง ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่า พิธีเลี้ยงศาลเจ้าพ่อศรีนครเตาในเดือน 6 นี้ ก็เปรียบเสมือนพิธีเลี้ยงปู้ตาที่ทำกันเป็น

ประเพณีเดือน 6 ของหมู่บ้านต่างๆ ไป ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยที่ชาวบ้านเมืองเดานับถือกันว่า เจ้าพ่อศรีนครเตาที่เปรียบเสมือนปู่ตาของพวกเขานั้นเอง

การประกอบพิธีกรรมสำหรับงานเลี้ยงในเดือน 6 นี้ โดยทั่วไปก็จะเหมือนกับที่กระทำในเดือน 3 ซึ่งจะต้องกระทำพิธีกันในวันพุธ ซึ่งถือเป็นวันเลี้ยงผีโดยจะเป็นข้างขึ้นหรือข้างแรมก็ได้ และการทำพิธีเลี้ยงก็จะทำกันที่บริเวณหอศาล 2 แห่ง คือ ที่หอศาลเจ้าพ่อศรีนครเตาบริเวณคอนปู่ตาและที่หอศาลเจ้าพ่อศรีนครเตาบริเวณคอนหอเช่นเดียวกัน แต่ในเดือน 6 จะมีการเตรียมอาหารพิเศษสำหรับนางเทียมของเจ้าพ่อต่างๆ ในการกินเลี้ยง โดยเฉพาะนางเทียมเจ้าพ่อศรีนครเตา ซึ่งก็คือ ลาบเต่า และลาบกระต่ายป่า ซึ่งเชื่อกันว่าเจ้าพ่อชอบกิน โดยเต่าสามารถจะหาได้ตามสระน้ำต่างๆ ที่มีอยู่ภายในหมู่บ้านหรือในลำเตา ส่วนกระต่ายจะต้องออกไปหาจับตามป่า เพราะตามประเพณีที่ปฏิบัติกันมาแต่โบราณจะใช้แต่เฉพาะกระต่ายป่าเท่านั้น

เต่าและกระต่ายป่า จะต้องเตรียมจัดหาไว้ให้พร้อมก่อนวันที่จะทำพิธีเลี้ยง โดยชาวบ้านซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นผู้ชาย จะประชุมตกลงเพื่อนนัดหมายวันกันไปจับกระต่ายป่า ซึ่งแต่ก่อนจะได้จากป่าแถบบริเวณหมู่บ้าน แต่ในปัจจุบันป่าบริเวณหมู่บ้านค่อยหมดไป เพราะมีผู้คนไปตัดไม้มาใช้ประโยชน์ ทำให้กระต่ายป่าในแถบ จ. สุรินทร์ จ.บุรีรัมย์ จ.นครราชสีมา และมีอาณาเขตใกล้เคียงกับหมู่บ้าน พวกเขาจะต้องจับกระต่ายป่าให้ได้อย่างน้อย 1 ตัว โดยทั้งเต่าและกระต่ายป่าที่ชาวบ้านจับมาได้นี้ จะต้องนำมาให้พ่อเจ้าเพื่อให้พ่อเจ้าเป็นผู้ทำลาบ สำหรับเลี้ยงเหล่านางเทียมของเจ้าพ่อองค์ต่างๆ

การจัดสำรับอาหารสำหรับเหล่านางเทียมก็เป็นลักษณะเช่นเดียวกันกับที่จัดในเดือน 3 โดยนางเทียมของเจ้าพ่อแต่ละองค์ก็จะมีถาดอาหารสำหรับเฉพาะตนวางอยู่ที่เบื้องหน้าและในแต่ละถาดจะประกอบไปด้วยอาหารชนิดต่างๆ ที่ชาวบ้านได้จัดเตรียมได้แก่ ลาบเต่า ลาบกระต่าย ข้าวเหนียว ขนมห้าดัม น้ำตาล ผลไม้ต่าง ๆ น้ำ อาหารพิเศษในพิธีเลี้ยงเจ้าพ่อศรีนครเตา 2 อย่างคือ เต่าและกระต่ายป่า มีความเป็นมาดังนี้ เต่าคืออาหารที่เจ้าพ่อศรีนครเตาชอบกิน (อาหารโปรด) เจ้าพ่อศรีนครเตานั้นโดยกำเนิดเป็นชาวส่วยกุย พวกส่วยจะชอบบริโภคเต่า แล่น หรืออาหารป่า โดยเฉพาะเต่า ถ้าเป็นเต่าที่มีไข้อยู่ในท้องจะยิ่งชอบมากเพราะจะเป็นช่วงที่เนื้อเต่าจะมีมันเยิ้มมาก เมื่อนำมาปรุงเป็นอาหารก็จะทำให้อร่อยมาก อีกทั้งไข่เต่าก็จะอร่อยมาก และมีคุณค่าทางอาหารมากเป็นพิเศษ

ตามตำนานช่วงที่เจ้าพ่อศรีนครเตาไปเยี่ยมเพื่อนคือเจ้าสองพี่น้องที่เมืองหลวง (กรุงศรีอยุธยา) ก็ได้ นำของฝากของต๋อนไปฝากด้วย ของฝากที่นำไปคือเต่า เพราะบ้านกุยหวายของเจ้าพ่อศรีนครเตาจะมีเต่าชุกชุมมาก ดังนั้นตะกูปตะกับ 2 ก็คือเต่าแม่ไข 2 ตัวที่นำไปเป็นของฝาก และผู้คนที่เล่าขานสืบต่อกันมาเกี่ยวกับอาหารของเจ้าพ่อศรีนครเตาคือ เต่ามาตั้งแต่ต้นจนถึงปัจจุบัน ดังนั้นการเลี้ยงยี่เลี้ยงเจียงทุกครั้งก็จะนำเต่ามาเป็นอาหารให้เจ้าพ่อศรีนครเตาได้กินทุกครั้งไป และเมื่อเจ้าพ่อศรีนครเตาได้กินอาหารที่ถูกใจก็จะบันดาลให้ลูกหลานได้อยู่เย็นเป็นสุข

ส่วนกระต่ายก็เป็นอาหารที่ขาดไม่ได้เหมือนกันทุกครั้งที่มีพิธีเลี้ยงเดือนหก ความเป็นมาอาจจะไม่ชัดเจนเหมือนเต่า แต่คิดว่าคงจะเป็นอาหารป่าอีกอย่างที่คนโบราณชอบกิน กระต่ายเป็นสัตว์ป่าที่มีเนื้อที่

กรอบ อร่อย หอม เมื่อนำมาปรุงเป็นอาหาร เช่น คั่วหรือลวกด้วยก็จะอร่อย แต่คนในยุคนั้นจะชอบทำ
ลวกเป็นส่วนใหญ่ ลวกกระต่ายจึงเป็นอาหารที่พิเศษ เพราะกระต่ายค่อนข้างจะหายาก ยิ่งปัจจุบันป่าไม้ถูก
ทำลายกระต่ายก็ยิ่งหายากมากขึ้น อีกอย่างหนึ่งก็คือมีคนบอกว่าสมัยก่อน ๆ การเลี้ยงก็ใช้อาหารแบบ
ธรรมชาติ ๆ คือ อาหารหวานคาว มีครั้งหนึ่งเจ้าพ่อศรีนครเตาไปเข้าฝืนนางเทียมบอกว่า “สุเลี้ยงที่ไรก็นำแต่
อาหารแบบเดิม ๆ มาเลี้ยงกู อาหารอีกอย่างที่ขาดคือลวกกระต่ายกูอยากกิน” จากการสัมภาษณ์นางเทียมคน
ดังของบ้านเมืองเดานั้นคือ “แม่ใหญ่แอ่น” อดีตนางเทียมปัจจุบันเสียชีวิตแล้วเมื่อปี 2549

กระต่ายที่จะนำมาเลี้ยงในพิธีเลี้ยงเดือน 6 จะต้องเป็นกระต่ายป่าเท่านั้น กระต่ายบ้านหรือกระต่าย
เลี้ยงเจ้าพ่อจะไม่กิน และหรือใครนำกระต่ายบ้านมาทำเป็นอาหารในวันเลี้ยงก็จะถูกลงโทษ คือนางเทียมจะ
รู้เลยว่านี่ไม่ใช่กระต่ายป่า นี่ก็กระต่ายบ้านใครนำกระต่ายบ้านมาเลี้ยงกูก็จะถูกลงโทษ โทษก็จะนำไป
เลี้ยงซ้ำมา เอาไปเลี้ยงข้างเลี้ยงมาก็คือตายนั่นเอง (น่ากลัว) มีครั้งหนึ่งคณะหากระต่ายนำทีมโดยกำนัน
(นายประวัติ ประทุมทอง) หากกระต่ายป่าไม่ได้ก็เอากระต่ายเลี้ยงมาแทน พอทำอาหารเสร็จนำเข้าสู่พิธี
นางเทียมรู้จึงออกปากว่านี่ไม่ใช่กระต่ายป่ามันเป็นกระต่ายเลี้ยง เดียวกูจะเอามึงไปเลี้ยงข้าง กำนันกลัวมาก
เลยไปขอขมาต่อนางเทียม

การหากระต่ายพอถึงช่วงวันเวลาคือช่วงเลี้ยงปีใกล้วันเลี้ยงประมาณ 7-8 วัน จะมีคนชั้นอาสาจัดหา
กระต่าย สมัยก่อนการหากระต่ายชาวบ้านรวมกันเป็นกลุ่มจะออกหากระต่ายในป่ารอบๆ หมู่บ้าน ก็ยังพอ
หาได้ไม่ยากนัก เพราะป่ายังมีค่อนข้างมาก ปัจจุบันการหากระต่ายป่าหาไม่ได้แล้ว นั่นก็เป็นเครื่อง
แสดงถึงการเปลี่ยนแปลงด้านทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนอีกอย่างหนึ่ง และคิดว่านอกจากทรัพยากรป่า
ไม้แล้วทรัพยากรด้านอื่นๆ ก็กำลังค่อยๆ เปลี่ยนแปลงไปเช่นเดียวกัน การหากระต่ายป่าช่วงปัจจุบันจะต้อง
เดินทางไปหาพื้นที่ของจังหวัดอื่นที่มีป่าไม้ที่ยังอุดมสมบูรณ์ เช่น เขตจังหวัดสุรินทร์ แถบชายป่า อ.
ปราสาท อ.สังขะ อ.กาบเชิง ต้องใช้งบประมาณ 2,000-3,000 บาท ต่อกระต่าย 2-3 ตัว

การทำอาหารจากเตาและกระต่าย เตาจะทำเป็นคั่วหรือลวก ส่วนกระต่ายจะทำเป็นลวก เสร็จแล้วก็
จะนำเข้าสู่พิธีกรรม คนที่มีหน้าที่จัดสำหรับอาหารก็จะจัดแบ่งใช้พาข้าวจำนวน 8 สำรับ ใน 8 สำรับก็จะ
แบ่งออกเป็น 2 ชุด ชุดที่ 1 จำนวน 4 สำรับ ใช้เลี้ยงที่ศาลปู่ตา ชุดที่ 2 จำนวน 4 สำรับ จะนำมาเลี้ยงที่
ดอนหอหรือหอศาลเจ้าพ่อศรีนครเตา และเจ้าพ่อองค์ต่าง ๆ อีกด้วย

เหล้า หมาก พลุ บุหรี่ โดยเหล่านางเทียมของเจ้าพ่อแต่ละองค์ก็จะเลือกอาหารตามที่ตนพอใจ
การกินของนางเทียมโดยวิธีเลี้ยงๆ เดือน 6 นี้ จะถือเป็นการเสี่ยงทายฟ้าฝนด้วย โดยจะสังเกตการกิน
อาหารของนางเทียมเจ้าพ่อศรีนครเตาและนางเทียมเจ้าพ่อศรีสงคราม ซึ่งพอจำจะเป็นผู้ทำนายให้ชาวบ้านที่
มาร่วมในพิธีได้ฟัง โดยจะทำนายเฉพาะในการทำพิธีที่หอศาลเจ้าพ่อศรีนครเตา บริเวณดอนหอเท่านั้น
หลักในการสังเกตได้แก่ ถ้าปีใดนางเทียมกินเหล้ากินข้าว กินน้ำตาล ฝนจะดี ซึ่งในช่วงที่ผ่านมานางเทียม
ไม่กินเหล้ามา 2 ปีแล้ว และปรากฏว่าสภาพดินฟ้าอากาศของบ้านเมืองที่ผ่านมาก็ได้เกิดฝนทิ้งช่วงมาโดย
ตลอด

นอกจากนี้ในช่วงมีการเข้าทรงเพื่อให้พ่อเจ้าและชาวบ้านร่วมกันซักถามนางเทียมเจ้าพ่อศรีนครเตาที่บริเวณคอนปู้ตา และนางเทียมเจ้าพ่อศรีสงครามที่บริเวณคอนหอ คำถามหรือการพูดคุยต่าง ๆ ส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับบ้านเมือง สภาพดินฟ้าอากาศและการทำมาหากินเนื่องจากเป็นช่วงระยะแห่งการเข้าสู่ฤดูกาลทำนาจึงมีคำถามต่างๆ เช่น ปีนี้ฝนจะดีหรือไม่ ชาวบ้านจะได้ทำนาหรืออย่างไร ชาวบ้านจะอยู่อย่างมีความสุขหรือมีความเดือดร้อนหรือไม่ และขออย่าให้มีลมแรงหรือเกิดฟ้าผ่าขึ้น เป็นต้น ส่วนพวกที่เคยบนไว้กับเจ้าพ่อศรีนครเตาไว้แล้วยังไม่ได้มาแก้บนก็จะนำอาหารและสิ่งของต่างๆ ตามที่บนไว้มาแก้บนในโอกาสนี้ด้วย

พิธีเลี้ยงศาลเจ้าพ่อศรีนครเตาในเดือน 3 และเดือน 6 นี้จัดเป็นงานประเพณีประจำปีที่สำคัญและถือว่ามีผลผูกพันเกี่ยวข้องกับสภาพการดำรงชีวิตของชาวบ้านเป็นอย่างมากในงานนี้จึงเป็นที่รวมของชาวบ้าน ส่วนใหญ่รวมทั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน พ่อเจ้าและเหล่านางเทียมของเจ้าพ่อต่างๆ ทั้งหมด ซึ่งแม้ว่าในปัจจุบันการประกอบพิธีกรรมเหล่านี้จะไม่ค่อยได้รับความสนใจจากกลุ่มคนหนุ่มสาวรุ่นใหม่ แต่กลุ่มผู้สูงอายุหรืออยู่ในวัยกลางคน คนซึ่งยังคงยึดมั่นผูกพันอยู่กับระบบความเชื่อ และพิธีกรรมก็ถือเป็นกลุ่มบุคคลที่มีสถานภาพสำคัญในสังคมและเป็นกลุ่มทางสังคมที่ทำให้ความเชื่อและพิธีกรรมยังคงมีความหมายและบทบาทต่อสังคมต่อไป

2. ประเพณีฉลองศาลเจ้าพ่อศรีนครเตา เดือน 4 ทุกปีในเดือน 4 ภายในหมู่บ้านได้จัดให้มีงานฉลองศาลเจ้าพ่อศรีนครเตาที่บริเวณคอนหอ โดยเริ่มมีการจัดงานขึ้นใน ปี พ.ศ. 2512 พร้อมทั้งที่ได้มีการสร้างศาลเจ้าพ่อศรีนครเตาหลังใหม่ งานฉลองศาลและงานสร้างศาลดังกล่าวที่ชาวบ้านร่วมกันจัดขึ้นนี้เนื่องจากกรณีการสร้างโรงเรียนบ้านเมืองเตา อันเป็นโรงเรียนระดับประถมศึกษาเพื่อใช้เป็นอาคารสถานศึกษาแทนศาลาวัดทุ่งเมืองเตา ที่เคยใช้กันมาแต่เดิม โดยตกลงจะสร้างบนที่ดินสาธารณะประโยชน์บริเวณคอนหอ ซึ่งชาวบ้านเชื่อกันว่าเป็นบริเวณที่อยู่ในเขตรักษาของเจ้าพ่อศรีนครเตา ซึ่งถือเป็นเจ้าพ่อผู้เป็นใหญ่ ปกครองรักษาบ้านเมืองเตา ดังนั้นจึงได้มีการทำพิธีเข้าทรงนางเทียมเพื่อขออนุญาตจากเจ้าพ่อศรีนครเตา ซึ่งนางเทียมที่ทำพิธีเข้าทรงในครั้งนั้นคือนางเทียมเจ้าพ่อศรีสงคราม โดยถือเป็นตัวกลางระหว่างชาวบ้านเพื่อทำการติดต่อขออนุญาตจากเจ้าพ่อศรีนครเตา ซึ่งเป็นเจ้าพ่อก็ได้ตกลงให้สร้างโรงเรียนได้ ชาวบ้านจึงได้ร่วมประชุมและตกลงกันที่จะสร้างศาลหลังใหม่ในปีนั้น คือ พ.ศ. 2512 เพื่อเป็นการตอบแทนเจ้าพ่อศรีนครเตา และได้มีการอัญเชิญดวงวิญญาณของท่านจากศาลเดิมที่คอนปู้ตา ซึ่งอยู่นอกเขตหมู่บ้านให้มาประจำอยู่ที่หมู่บ้านคือคอนหอ ซึ่งในปัจจุบันถือว่าท่านไป ๆ มา ๆ ระหว่างศาล 2 ศาลนี้พร้อมกันนี้ก็ได้มีการจัดงานฉลอง รื่นเริงเป็นประเพณีประจำปีจากนั้นมา

งานฉลองศาลฯ ส่วนใหญ่จะจัดให้มีประมาณ 3 วัน 3 คืน ขึ้นอยู่กับฐานะทางเศรษฐกิจของชาวบ้านในปีนั้นๆ โดยในวันแรกของงานชาวบ้านและนางเทียมของเจ้าพ่อทุกคนจะไปที่หอศาลเพื่อจุดธูปเทียนบอกกล่าวเจ้าพ่อศรีนครเตา และจากนั้นตลอดทั้งที่มีการจัดงานจะมีการจัดมหรสพต่างๆ ได้แก่ หมอลำ คนตรี ภาพยนตร์ ชกมวย เป็นต้น ซึ่งสร้างความสนุกสนาน รื่นเริงให้แก่ชาวบ้าน จนรุ่งเช้าของวันที่ 4 จะมีการทำบุญตักบาตรร่วมกันที่หน้าหอศาลเจ้าพ่อศรีนครเตาและอธิษฐานเรียกเจ้าพ่อต่างๆ มากิน

อาหารร่วมกัน โดยพระสงฆ์จะฉันอาหารที่บริเวณหน้าหอศาลนั้นด้วย จึงเป็นอันเสร็จสิ้นงานฉลองประจำปี

พิธีกรรมส่วนบุคคล พิธีกรรมส่วนบุคคลคือพิธีกรรมที่ทำในกลุ่มเล็ก ๆ หรือทำคนเดียว เช่น วิถีบำ บณ หรือมีหลายอย่างที่เรียกกัน เช่น บำ บณ ควดข้าวบอ เหล่านี้ เป็นต้น

บำ คือ การบอกกล่าวหรือการให้คำมั่นสัญญาว่าจะให้อะไร หรือที่เรียกกันว่าสินบน การบำจะให้กันหลายๆ กรณี แล้วแต่คนที่บำต้องการอยากให้เกิดอะไร อย่างไร

1. การเกณฑ์ทหาร ในช่วงเกณฑ์ทหารจะมีพ่อแม่ของลูก ๆ หลายท่านที่ไม่ต้องการให้ลูกไปเป็นทหาร เพราะกลัวลูกจะลำบาก กลัวจะได้ไปรบ อาจเกิดอันตรายหรือตายได้ เพราะแต่ละครอบครัวมีสถานะไม่เหมือนกัน หรือบางครั้งภรรยาที่เพิ่งแต่งงานกันใหม่ๆ ด้วย สามเณรจะเข้ารับการเกณฑ์ทหาร ภรรยาจึงไม่อยากให้สามีต้องจากไป ภรรยาจึงต้องไปบำ การบำจะต้องบำกับสถานที่ที่ตัวเองเห็นหรือเชื่อว่าศักดิ์สิทธิ์

วิถีบำ ต้องนำดอกไม้ ธูปเทียน หรือที่เรียกว่าขันห้า (หมากสี่คำยาสี่กอก) พอไปถึงที่จะบำจะเป็นหอศาลเจ้าหรือโคนต้นไม้ใหญ่ก็จะจุดธูปเทียนขึ้นแล้วก็บอกกล่าวสถานที่หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ว่าอยากให้เกิดเป็นอะไร อย่างไร กรณีการเกณฑ์ทหาร เช่น “สาธุเด้อ ลูก พ่อ สามเณรของผู้ชำลีไปเกณฑ์ทหารในมืออื่นมีอฮื้อ นี ขออย่าให้ถูก อย่าให้จกได้ใบแดง ถ้าไม่ถูกลูกหลานหรือผู้ชำจะนำสิ่งของหรืออาหารหวานคาวมาเลี้ยง เช่น เหล่ายา ปลาปิ้ง หัวหมู และข้าทาสหญิงชายและหรือจะสร้างศาลให้ใหม่” กล่าวเสร็จแล้วนำดอกไม้ ธูปเทียน ขันห้าวางไว้ที่พื้นของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์แล้วก็เสร็จพิธี

2. การไปสอบแข่งขัน เช่น สอบเข้าเรียนต่อ สอบเข้ารับราชการในแผนกต่างๆ เพื่อให้เราสอบผ่าน สอบได้ ให้สมหวัง ให้มีงานทำ จะทำให้ชีวิตดีขึ้น ดังนั้นจึงต้องมาบำต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์

วิธีการก็เหมือนกันกับกรณีที่ 1 ทุกประการ

ส่วนกรณีอื่นๆ เช่น ไปค้าขาย ของหาย เกิดการเจ็บป่วย หรือทำการผลิตอะไร การบำก็ใช้วิธีเดียวกันกับกรณีที่ 1

อีกวิธีคือการเลี้ยงก่อนแล้วบอกกล่าวไปในตัว เช่น กรณีก่อนกินอาหารเช้าหรือที่ชาวบ้านเรียกว่าจำคำข้าว ชาวบ้านก่อนกินข้าวเช้าเมื่อออกจากหมู่บ้าน หรือขณะอยู่ในที่ต่าง ๆ นอกบ้าน ก่อนกินข้าวจะจำคำข้าวแล้วกล่าวว่า “เจ้าพ่อศรีคอนเตาเอ๊ย มากินข้าวนำลูกหลาน ให้ฟ้าฝนตกดี ๆ อย่าให้มีลมแส ฟ้าแลบ ฟ้าร้อง ฟ้าผ่าอย่าให้มี ให้ข้าวงาม ๆ ใส่เบ็ดหมาน ๆ ได้ปลาเยอะ ๆ เมื่อนี้มาสาปปลาให้ได้ปลาหลายๆ ถ้าเป็นพวกขโมยก็จะบอกว่าเมื่อนี้ให้ลักวัวลักควายได้ให้เจ้าของนอนหลับแต่เว้น ๆ เด้อ” ใช้ได้ทั้งคนดีและคนไม่ดี เสร็จแล้วเอาคำข้าวที่จำกับอาหารวางลงกับพื้นตรงที่สมควรเป็นเสร็จพิธี

การจีปลาว่าปลาสาว เป็นกรณีของชาวบ้านที่ไปสูบบ่อเพื่อจับปลา ชาวบ้านภาคอีสานทั่วไปจะทำกัน โดยเฉพาะชาวทุ่งกุลาร้องไห้

ขั้นตอนวิธีทำคือ เมื่อนำอุปกรณ์สูบบ่อไปถึงที่สูบบ่อปลาที่นั่นแล้วก็นำลงบ่อเตรียมสูบ ผู้นำบอกกล่าวก็จะเอาคำข้าว หมากสี่คำ ยาสี่กอก อาหารหวานคาววางลงในบ่อตองแล้วก็นำปลาที่จับได้ในบ่อมาจี (เผาไฟ) เลือกเอาตัวไม่เล็กไม่ใหญ่มา 2 ตัว เรียกว่า ปลาบ่าวปลาสาว พอจีเสร็จมาวางลงในบ่อตองร่วมกับอาหารแล้วเทเหล้าลงไปด้วยถ้ามี แล้วบอกว่า “ เจ้าที่เจ้าทางเจ้าบวkJเจ้าหนอง เจ้าพ่อศรีคอนเตาเอย มื่อนี้ ลูกหลานมาสาปลาขอให้ได้ปลาหลายๆ สูบน้ำให้บ่กเร็วๆ อย่าให้น้ำออกบ่อเด้อมันจับปลายาก อย่าให้ปลาคูกปึกมือเด้อ มันสิปวด อย่าให้ฝนตกเด้อมันจับปลายาก เสร็จแล้ววางไว้ในที่อันสมควรเป็นเสร็จพิธี

พิธีแบบนี้จะต้องกับบ่ทั่วไปคือเป็นการบ้ำและบนไปพร้อมๆ กัน ไม่ต้องนำของมาแก้บนทีหลัง ทำเสร็จแล้วทีเดียว

ควดข้าว ควดข้าวคือเป็นการแก้ปัญหาลเฉพาะหน้าอย่าเร่งด่วน เช่น กรณีเด็กน้อยร้องไห้อย่างแรง ทำอย่างไรก็ไม่หยุดร้อง พ่อแม่ตกใจกลัวลูกจะเป็นอะไร หรือเข้าใจว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์สิ่งใดสิ่งหนึ่งมาชุนหรือผีปุกผีย่า ผีหมู่บ้าน ผีไร่ผิณา เจ้าที่เจ้าทางหรือต่างๆ มาชุนก็จะใช้คำข้าวควดออกก่อน ควดข้าวเด็กจะมีอาการร้องไห้ ดิ้นเต้น ตกใจอย่างแรง หรือกำลังเจ็บป่วยบ้ำแล้วไม่หาย

วิธีทำ ปั้นข้าวเหนียวพอกำบิบให้แน่นแล้วก็บอกกล่าวว่า พ่อแม่ ปู่ย่าตายาย เจ้าที่เจ้าทาง หมู่บ้าน หรือผีต่างๆ คือชื่อเด็กที่ร้องไห้ คนที่ป่วย.....อื่นๆ ขอให้ช่วงให้เขาสะมือนี้นวันนี้อย่ามาด้อมมาชุนลูกหลานตกใจ ให้หายสะ อยากหยั่งลิเลียงดอก เสร็จแล้วเอาคำข้าวจ้กลงตามตัวแล้วลากตามตัวแล้วโยนคำข้าวทิ้งไป เสร็จ

บน คือ การนำสิ่งของต่างๆ ที่ได้บอกกล่าวหรือสัญญาไว้ตอนบ้ำว่าจะให้อะไร อย่างไร เมื่อถึงกำหนดและหรือได้สมหวังในสิ่งที่ต้องการ เช่น วันที่ไปเกณฑ์ทหารไม่ถูกทหาร ไปสมัครสอบก็สอบผ่าน สอบได้แล้ว คนที่ไปค้าขายก็รวยขึ้น คนไข้ก็หาย ขโมยก็ลักวัวควายได้แล้ว ลงสมัครรับเลือกตั้งก็ได้แล้วก็ต้องมาแก้บน

การแก้บน ก็ต้องทำตามที่ได้บอกกล่าวว่า ให้รับบ้ำว่าจะให้อะไร อย่างไร เช่น จะเลี้ยงพาหวาน จะจ้างหมอลำมางันให้ จะให้เสื้อผ้าอาภรณ์ จะสร้างหอศาลให้ใหม่ จะจัดข้าทาสหญิงชายอย่างละฮ้อย จะให้ช้างม้าอย่างละ 1 ฮ้อย จะเลี้ยงหัวหมู เหล้ายาปลาปิ้งเหล้า น้ำ เป็นต้น

ถ้าผิดสัญญา หมายถึงไม่ได้ไปแก้บนที่ได้บ้ำไว้ คือสัญญาไว้ว่าจะให้อะไร อย่างไร ก็จะเกิดเหตุการณ์ต่างๆ ขึ้นทั้งแก่ตนเอง ครอบครัว ญาติพี่น้องและสิ่งของสัตว์เลี้ยง ไม่วันใดก็วันหนึ่ง แน่นอน สิ่งเหล่านี้มีกรณีต่างๆ ที่ประจักษ์ตาแล้ว ดังเช่น กรณีของพ่อส่อม ดาราวรรณ ทิมวิชัย พ่อส่อมได้บ้ำกับเจ้าพ่อศรีนครเตาช่วงลูกสาวจะไปสอบเรียนต่อที่กรุงเทพฯ ถ้าสอบได้จะมาเลี้ยง แล้วลูกสาวพ่อส่อมก็สอบได้ ยังไม่ทันถึงวันกำหนด พ่อส่อมก็โดนเสียแล้ว คือวัวของแกตื่นตกใจวิ่งหนีหัวซุกหัวซุนไปไหนไม่รู้ พ่อส่อมตกใจรีบไปสูหรือส่องดู (ไปหาหมอ) จึงได้รู้ว่าเจ้าพ่อศรีนครเตามาทวงสัญญา รุ่งเช้าพ่อส่อมก็นำอาหารสิ่งของไปเลี้ยงตามสัญญา สิ่งนั้นก็หายไป

สู่หรือส่อง คือ ไปตรวจดู ให้หมดดูให้ว่าเกิดอะไรขึ้น จะแก้ไขอย่างไร คนที่จะสู่หรือส่องให้เราคือ หมอ ดูเฒ่าจ๋า แม่เทียม คนทรง สิ่งเหล่านี้ยังมีอยู่ในสังคมชุมชนเมืองเรา และมีการปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

สรุปพิธีกรรมที่ชุมชนเมืองเราแสดงออกต่อเจ้าพ่อศรีนครเตา

จากที่นำเสนอมาแล้วทั้งสิ้นเกี่ยวกับพิธีกรรมที่ชุมชนเมืองเราประกอบ ปฏิบัติเพื่อแสดงออกถึงความศรัทธาต่อเจ้าพ่อศรีนครเตาจะมีระดับการปฏิบัติที่แตกต่างกัน 2 ระดับ คือ

1. พิธีกรรมเฉพาะเรื่อง/เฉพาะบุคคล
2. พิธีกรรมที่คนทั้งชุมชนประกอบร่วมกัน

ในแต่ละระดับล้วนเป็นการประกอบพิธีกรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคน เป็นการแสดงออกซึ่งความเคารพต่อเจ้าพ่อศรีนครเตาเพื่อให้ไปสู่ความสันติสุขในตัวตน ครอบครัว กระทั่งความร่มเย็นของชุมชน ทั้งสิ้น มีนัยยะการมีที่พึ่งทางจิตใจ มีศรัทธาว่าบารมีของเจ้าพ่อศรีนครเตาสามารถปกป้องคุ้มครองบันดาลให้เกิดความสุขแก่บุคคลผู้ศรัทธา และสร้างความเดือดร้อนใดๆให้แก่ผู้ที่ลบหลู่ได้ จึงเกิดพิธีกรรมรูปแบบต่างๆซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

พิธีกรรมเฉพาะเรื่อง/เฉพาะบุคคล

เป็นการแสดงออกแบบปัจเจกของบุคคลที่มีความศรัทธาต่อเจ้าพ่อศรีนครเตา ซึ่งอาจหมายถึงคนส่วนใหญ่ของชุมชนเมืองเรา ที่มีการประกอบพิธีกรรมเพื่อวิงวอนให้เจ้าช่วยเหลือในเรื่องต่างๆของตนเองหรือครอบครัว ให้มีความสุขหรือพ้นจากทุกข์ พิธีกรรมลักษณะนี้ชาวบ้านเรียกว่าการ “บ่า-บน” หรือการบนบานต่อเจ้าพ่อศรีนครเตา เรื่องที่ชาวบ้านบนบานเจ้าพ่อที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันประกอบด้วย การขอให้สอบผ่าน,ขอให้ผ่านการคัดเลือกทหารเกณฑ์แบบไม่ต้องรับราชการทหาร(ใบดำ),การขอให้การเดินทางไกลปลอดภัย,ขอให้การค้าขายร่ำรวย,ขอให้ของที่หายไปได้กลับคืนมา,ขอให้การทำงาน/ทำสวนได้ผลดี,ขอให้การวิดสอบจับปลาไม่มีอุปสรรค,ผู้ที่ย้ายจากแหล่งที่อยู่อื่นเข้ามาอาศัยในชุมชนขอฝากตัวเป็นลูกหลานให้เจ้าพ่อคุ้มครอง และกระทั่งการขอให้ชนะการเลือกตั้ง อบต.

นอกจากนี้ในกรณีมีการเจ็บที่รักษาด้วยการแพทย์แผนปัจจุบันแล้วไม่หาย หรือเด็กเล็กที่ร้องไห้อย่างกะทันหันโดยไม่ทราบสาเหตุ ญาติปู่ปวย หรือเด็ก นั้นจะประกอบพิธีกรรมที่เรียกว่า “การควดข้าว” เป็นการวิงวอนให้หายจากอาการเหล่านั้น

ภายหลังจากการบ่าบนแล้วผู้ที่ทำการนั้นจะต้องนำเครื่องเช่นมาแก้บนต่อเจ้าพ่อศรีนครเตาที่ช่วยบันดาลให้สิ่งที่ขอลุล่วงด้วยดี

พิธีกรรมที่คนทั้งชุมชนประกอบร่วมกัน

เป็นพิธีกรรมที่ชุมชนเมืองเตยถือถือเป็นขนบ ต้องปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง หากละเลยแล้วมีความเชื่อว่าจะเกิดเหตุร้ายขึ้นในชุมชนทำให้เกิดความเดือดร้อนวุ่นวาย การประกอบพิธีร่วมกันของชุมชนมีอยู่ 2 ลักษณะ คือ

พิธีกรรมที่จัดเป็นพระเพณี จะต้องประกอบขึ้นในฤกษ์ยามเดียวกันกับที่เคยประกอบในปีก่อนๆ อย่างเคร่งครัด จะจัดก่อนหรือหลังฤกษ์ขึ้นไปได้ไม่ได้เรียกว่า คะลัม พิธีกรรมประเภทนี้ได้แก่ พิธีเลี้ยงยี่ เลี้ยงเจียง จะต้องจัดในวันพุธแรก ในวันข้างขึ้นของเดือน 3 , พิธีฉลองศาลเจ้าพ่อ จะต้องจัดภายในเดือน 4 , และพิธีเลี้ยงปี จะต้องจัดในวันพุธแรก ข้างขึ้น เดือน 6

พิธีกรรมต่างๆเหล่านี้มีวิธีปฏิบัติเคร่งครัด คนในชุมชนทุกครอบครัวจะต้องเข้าร่วม หากไม่จัดพิธีเหล่านี้แล้วชุมชนมีความเชื่อว่าจะเกิดความเดือดร้อน ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล เกิดเหตุไฟไหม้ในชุมชน หรือเกิดการจี้ปล้นเกิดความสูญเสียทรัพย์สิน ชุมชนมีศรัทธาว่าเจ้าพ่อสามารถยับยั้งเหตุร้ายต่างๆนี้ได้

พิธีกรรมที่จัดขึ้นเฉพาะในปีที่ฝนแล้ง เป็นพิธีกรรมที่ชุมชนประกอบขึ้นเพื่อขอให้ฝนตก เรียกว่า “พิธีขอน้ำ” เป็นการบวงสรวงต่อเจ้าพ่อ 3 องค์ของชุมชน คือ เจ้าพ่อศรีนครเตา เจ้าพ่อศรีสงคราม และเจ้าพ่อสบทุ่ง เชื่อว่าเจ้าพ่อทั้งสามองค์สามารถบันดาลให้เกิดฝนตกได้ ชาวบ้านจะมีน้ำในการทำนา

อีกกรณีหนึ่งเมื่อฝนแล้ง เฒ่าจ๊าของชุมชนจะทำการ ส่อง หรือคือ การค้นหาว่าเหตุที่ฝนแล้งมาจากเรื่องใด และหากพบว่ามีเหตุมาจากการที่นางเทียมของเจ้าพ่อองค์ต่างๆมีการละเลยการปฏิบัติหน้าที่ในฐานะร่างทรง ได้แก่ การที่เมื่อมีผู้มาบำ บน ที่บ้านของนางเทียมเอง แต่นางเทียมเพิกเฉย ไม่ต้อนรับหรือปล่อยปละให้ผู้ที่มาขึ้นต้องเป็นผู้จัดการพิธีเอง หรือการละเลยหน้าที่อย่างอื่นที่นางเทียมควรปฏิบัติ จะทำให้เจ้าพ่อโกรธ ไม่พอใจ และบันดาลให้เกิดฝนแล้ง เมื่อเป็นดังนี้ เฒ่าจ๊า ผู้ใหญ่บ้าน กำนันและคนในชุมชน จะจัดพิธี “นำเจ้าพ่อสามองค์ลงน้ำ” นำนางเทียมของเจ้าพ่อศรีนครเตา เจ้าพ่อศรีสงคราม และเจ้าพ่อสบทุ่ง ไปลงน้ำที่หนองศาลอง หลังจากนำนางเทียมลงน้ำแล้วก็จะจับผู้นำต่างๆลงน้ำตามไปด้วยเป็นการขอขมาต่อเจ้าพ่อ

การประกอบพิธีกรรมต่างๆนี้สำหรับชุมชนเมืองเตยยังคงมีอยู่อย่างต่อเนื่อง ร่วมสมัยกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องเช่นกัน ขณะที่การสื่อสารความหมายของพิธีกรรมต่อคนรุ่นหลังให้เข้าใจ ยังมีไม่มากนักเป็นเพียงการเข้าร่วมและสังเกตการณ์เท่านั้น หากมีการสื่อสารความหมายของกิจกรรมทางวัฒนธรรมเหล่านี้ควบไปกับการประกอบพิธีแล้วจะช่วยให้เกิดความเข้าใจและพลังในการพัฒนาชุมชนอย่างมีส่วนร่วมได้ในอนาคต

ความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อศรีนครเตา

พ่อสุพจน์ พลอาษา ข้าราชการบำนาญ ปัจจุบันอายุ 80 ปี บันทึกไว้ในเอกสารสืบสาวราวเรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่น เกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์และอิทธิฤทธิ์ของเจ้าพ่อศรีนครเตา ว่า

สมัยที่เป็นเด็กนักเรียนชั้นประถมศึกษาจากโรงเรียนประชาบาล ตำบลปะหลาน 2 (โรงเรียนวัดบ้านเมืองเตา) มีคนแก่เล่าให้ฟังว่า เจ้าพ่อศรีนครเตามีบุญญาธิการมาก ใครไม่เชื่อสัตย์สุจริตท่านจะแสดงเข้าทรงกับนางเทียม แสดงอิทธิฤทธิ์ให้เห็นทันตา แม้แต่เจ้านายเจ๊ก จีน จะมาอยู่ในบ้านจะต้องเข้ากราบไหว้ที่ศาลเจ้าพ่อศรีนครเตาก่อน มิฉะนั้นจะมีอันเป็นไป และต่อมาสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ข้าพเจ้ากำลังเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-2-3 รัฐบาลคัดถนนผ่านในบ้านต่าง ๆ ทั่วประเทศ รวมทั้งบ้านเมืองเตาด้วยก็มีเหตุการณ์อิทธิฤทธิ์เกิดขึ้น ดังนี้

อิทธิฤทธิ์ที่ 1

เหตุเกิดจากการบวงสรวงไม่ถูกต้อง เมื่อมีงานบุญบั้งไฟประจำปี พ.ศ.2484 หลังจากแห่ขบวนบั้งไฟเสร็จ กลางคืนจะมีมหรสพ ตอนเช้าก็จะแห่ไปจุด สมัยนั้นไม่มีการแข่งขัน ถือเป็นการแสดงความสามารถของเจ้าของบั้งไฟ ถ้าบั้งไหนขึ้นดีก็แสดงว่าเจ้าของมีความชำนาญในการทำบั้งไฟ บั้งเอียมมีคนบ้านใดจะกลับบ้าน จึงถือโอกาสไปรอเอาหางบั้งไฟซึ่งเชื่อว่าเมื่อนำไปสานกระบุง ตะกร้า จะมีความแข็งแรงทนทาน และทำรันเพื่อปักปลาก็จะมีปลาติดเยอะ พอรอสักพักบั้งไฟก็ถูกจุดขึ้นไปบนท้องฟ้า แล้วก็ตกลงมาโดนคนที่รอเอาหางบั้งไฟนั้น ทำให้น้องแตกละเอียดสลับไปนานกว่าจะฟื้น ปัจจุบันคนนั้นยังมีชีวิตอยู่บ้านจี้เหล็ก ตำบลคอนมนต์ อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์

อิทธิฤทธิ์ที่ 2

สมัยข้าพเจ้าเป็นวัยรุ่นอายุประมาณ 14-15 ปี มีคนจีนเข้ามาอาศัยอยู่ที่บ้านเมืองเตา ชาวบ้านเรียกว่า “เจ๊กน้อย” เข้ามาค้าขายโดยไม่ได้ออกกล่าวต่อศาลเจ้าพ่อ วันหนึ่งเจ๊กน้อยเกิดป่วยกะทันหันโดยไม่ทราบสาเหตุ ร้องครวญครางดิ้นไปมาและบอกว่าปวดหัว ๆ แต่ชาวบ้านรู้ถึงสาเหตุของการป่วย จึงเข้าทรง คนทรงเจ้าบอกว่า มาค้าขายแล้วไม่บอกกล่าวเจ้าพ่อ ครั้งนี้เป็นแค่การสั่งสอนเฉย ๆ เมื่อเจ๊กน้อยยอมรับผิดอาการปวดหัวนั้นก็หายเป็นปกติทั้ง และบอกว่าต่อไปจะไม่ทำแบบนี้อีก

อิทธิฤทธิ์ที่ 3

เมื่อปี พ.ศ.2496 ขณะนั้นข้าพเจ้ารับราชการครู ทำการสอนที่โรงเรียนบ้านสะแก อำเภอสะตึก จังหวัดบุรีรัมย์ หุควันเสาร์-อาทิตย์ ข้าพเจ้าได้กลับมาเยี่ยมบ้านเมืองเตาโดยใช้ม้าเป็นพาหนะในการเดินทาง พอมาถึงบ้านก็ล่อม้าไว้ในวัด ปรากฏว่า ม้าอนกลิ้งไปกลิ้งมา ทुरนทुरายเหมือนจะขาดใจ ข้าพเจ้าตกใจมาก พระในวัดก็ออกมาดูและบอกให้ลองทรงเจ้าดู ขณะที่กำลังเดินจะถึงบ้านคนทรงก็ได้ยินเสียงคนทรงร้องออกมาว่า “มันขี่ม้าผ่านหน้าบ้านกูมา มันไม่ได้แสดงความเคารพกูเลย ต้องสั่งสอนมันซะ

น้อย” พอข้าพเจ้าได้ขึ้นก็เลยก้มลงกราบขอมาต่อท่านและยอมรับผิด อาการของม้าก็หายทันที หันกลับไปเล็มหญ้าปกติ

อุณิหารที่ 4

ปี พ.ศ.2497 อาจารย์ประดิษฐ์ โพธิ์เงิน ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งครูใหญ่โรงเรียนบ้านหนองเกาะ อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ ได้เดินทางมาเยี่ยมบ้านเมืองเตา โดยใช้ม้าเดินทาง และไม่ได้บอกกล่าวเจ้าพ่อ ก็เกิดอาการเหมือนกันกับตอนที่เกิดกับข้าพเจ้า

อุณิหารที่ 5

สมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ได้สั่งให้ทุกหมู่บ้านตัดถนนหนทางเป็นแนวเดียวกัน และห้ามผู้คนกินหมากพร้อมกับสั่งให้ตัดต้นพลูทิ้ง

ขณะนั้นบ้านเมืองเตายังขึ้นอยู่กับตำบลปะหลาน ซึ่งต่อมาได้แยกเป็นตำบลเมืองเตา ทางราชการแต่งตั้งให้นายเสาร์ วัทธิษบุตร เป็นกำนันตำบลเมืองเตา แต่ไม่ได้เข้ามาอยู่ที่เมืองเตา ไปอยู่ที่บ้านสระบาก เหตุที่ไม่ได้เข้ามาอยู่เพราะเป็นคนต่างถิ่น เจ้านายเข้ามาอยู่ไม่ได้

ต่อมามีคำสั่งว่าให้แต่ละหมู่บ้านตัดถนน พอเมื่อกำนันเสาร์ รับปากว่าจะตัดถนนในบ้านเมืองเตาเท่านั้นเอง ลูกชายของกำนันเสาร์ก็ล้มป่วยลงอย่างกะทันหันและเสียชีวิตในที่สุด

ปี พ.ศ. 2500 ได้มีการทรงเจ้าอีก และในครั้งนั้นคนทรงได้ออกปากว่าเจ้าพ่ออนุญาตให้ลูกหลานช่วยกันพัฒนาคอนหอ หรือศาลเจ้าพ่อโดยให้ถากกอไผ่ออกทั้งหมดเหลือไว้เฉพาะไม้ยืนต้น และให้ตั้งโรงเรียนที่นี่ ช่วยกันปรับปรุงให้ดีให้สะอาด สร้างศาลเจ้าใหม่ ชาวบ้านทั้งหมดโดยการนำของกำนันเลาไชยสงคราม หลวงพ่อทองมี งามมะมะ เจ้าอาวาสวัดทุ่งเมืองเตาก็ได้ช่วยกันพัฒนาและดำเนินการตามคำบอกของคนทรง ในที่สุดโรงเรียนบ้านเมืองเตาจึงได้มาตั้งอยู่ที่ศาลเจ้าพ่อ

เหตุการณ์ทั้งหมด ผู้เขียนได้เห็นมาด้วยตาตัวเอง จึงได้บันทึกไว้ให้ลูกหลานได้ทราบถึงความมหัศจรรย์ อุณิหารของเจ้าพ่อศรีนครเตา ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของชาวเมืองเตา

ความศรัทธาต่อเจ้าพ่อศรีนครเตาของชุมชนในเขตทุ่งกุลาร้องไห้

เจ้าพ่อศรีนครเตาเป็นบรรพบุรุษที่ตำนานได้กล่าวถึงว่ามีความสัมพันธ์กับชุมชนต่างๆ ในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ มีหลักฐานที่เป็นสถานที่ วัดถุ ปรากฏอยู่ตามที่ระบุในตำนาน ฉะนั้นวัฒนธรรมศรัทธาต่อเจ้าพ่อศรีนครเตานอกจากชุมชนเมืองเตาแล้วยังมีอีกหลายชุมชนที่ยังคงความเหนียวแน่นด้านนี้อยู่ มีการสร้างศาล มีการประกอบพิธีกรรมหรือเทศกาลที่เกี่ยวข้องกับเจ้าพ่อศรีนครเตาโดยเฉพาะ และที่ในบางพื้นที่มีชุมชนรายรอบเข้าร่วมพิธีกรรมแห่งศรัทธานี้เป็นจำนวนมาก จากการศึกษาพบว่าชุมชนในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ที่มีความเชื่อ ความเคารพศรัทธาต่อเจ้าพ่อศรีนครเตาที่เด่นชัดมีอยู่ 4 ชุมชน ได้แก่

1. ชุมชนหนองบัวเจ้าป่า เทศบาลอำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์
2. ชุมชนเมืองเสือ ตำบลเมืองเสือ อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม
3. ชุมชนอำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์
4. ชุมชนไพรขลา ตำบลไพรขลา อำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์

แต่ละชุมชนมีความเชื่อและการปฏิบัติพิธีกรรมต่อเจ้าพ่อศรีนครเตาดังนี้

ชุมชนหนองบัวเจ้าป่า

เป็นชุมชนที่เกี่ยวข้องทางวัฒนธรรมความเชื่อกับชุมชนเมืองมากที่สุด มีความเชื่อว่าเจ้าพ่อศรีนครเตาและเจ้าพ่อสบท่งที่ชุมชนตนเองก็คือนุคคลเดียวกันกับที่เมืองเตา ทั้งนี้เนื่องจากกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในชุมชนในอดีตคือกลุ่มคนที่ย้ายไปจากเมืองเตา หลายคนยังคงมีญาติพี่น้องที่เมืองเตาและไปมาหาสู่กันอยู่เป็นประจำ

ที่ป่าคอนปูตาซึ่งติดกับหนองน้ำขนาดใหญ่ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของชุมชนหนองบัวเจ้าป่ามีศาลเจ้าพ่อศรีนครเตาและเจ้าพ่อสบท่งตั้งอยู่ เป็นสถานที่ประกอบพิธีเลี้ยงปูตาโดยถือเอาฤกษ์เดียวกันกับที่เมืองเตา คือ การเลี้ยงยี่-เลี้ยงเจียง และการเลี้ยงปี หากแต่ไม่มีการฉลองศาลในเดือนสี่เหมือนชุมชนเมืองเตา

ความสัมพันธ์ของชุมชนหนองบัวเจ้าป่ากับชุมชนเมืองเตาจะเกิดขึ้นอย่างเป็นทางการในปีใดที่ฝนแล้ง ผู้เฒ่าผู้แก่จากหนองบัวเจ้าป่าจะเดินทางมาเมืองเตา ไปยังศาลเจ้าพ่อศรีนครเตาเพื่อทำพิธีขอแบ่งน้ำจากเจ้าพ่อให้ไปตกที่ชุมชนตนเองบ้าง ซึ่งมีปรากฏการณ์ว่าช่วยให้ฝนตกได้จริง

อนึ่งในอดีตชุมชนนี้เคยมีนางเทียมของเจ้าพ่อแต่เมื่อเวลาผ่านไปกลุ่มลูกหลานของนางเทียมไม่มีผู้ได้รับตำแหน่งต่อเนื่องจากความกลัวว่าจะเป็นภัยต่อตนเอง

ชุมชนเมืองเสือ

แม้จะมีชื่อเรียกเจ้าพ่อที่แตกต่างกันคือ ชาวเมืองเสือไม่เรียกเจ้าพ่อว่า เจ้าพ่อศรีนครเตา แต่เรียกว่า "เฒ่าเต่าศรีคอนเตา" แต่ในส่วนเรื่องเล่า ตำนานเกี่ยวกับเฒ่าเต่าศรีคอนเตากลับมีเค้าโครงที่ใกล้เคียงกัน หรืออาจเรียกว่าแกนของเรื่องคือแกนเดียวกัน คือความเป็นบรรพบุรุษของคนในเขตทุ่งแห่งนี้และเป็นผู้ที่อำนาจเหนือธรรมชาติบันดาลให้เกิดเรื่องดีหรือร้ายแก่คนได้

ชุมชนเมืองเสือเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในแนวรอยต่อระหว่างเขตทุ่งกุลาร้องไห้และทุ่งปะหลาน มีคูน้ำโบราณที่มีความยาวทอดตลอดพื้นที่ทุ่งแถบนี้ ชาวบ้านเรียกว่า "คูเฒ่าเต่า" และที่กลางทุ่งปะหลานมีเนินดินทรงรีตั้งอยู่ จุดนี้เป็นที่ตั้งศาลเฒ่าเต่าศรีคอนเตา ทุกปีในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 ชุมชนในเขตตำบลเมืองเสือและตำบลปะหลาน อำเภอเดียวกันจะมาร่วมกันจัดงานฉลองศาล มีการจุดบั้งไฟ การละเล่น การพนันต่างๆ เพื่อเฉลิมฉลองแด่เจ้าพ่อ

เป็นที่น่าสนใจว่าในพิธีกรรมนี้มีนอกจากชุมชนเมืองเสื่อซึ่งเป็นเจ้าของพื้นที่แล้วยังมีชุมชนรายรอบในเขตทุ่งกุลารั้วและทุ่งปะหลาดมาร่วมพิธีมากถึง 21 ชุมชน โดยที่ทุกคนจะรู้กำหนดการและสิ่งที่ต้องเตรียมมาสำหรับถวายเจ้าพ่อในฐานะลูกหลานคนหนึ่งเช่นกัน

ชุมชนอำเภอรันบุรี

เป็นชุมชนที่มีการจาริกตำนานเจ้าพ่อศรีนครเตาเป็นลายลักษณ์อักษรที่สุด ในฐานะพระศรีนครเตาท้าวเธอ เจ้าเมืองรันบุรี จึงเป็นที่รู้จักและเคารพของคนโดยทั่วไป ในตัวอำเภอรันบุรีที่ริมฝั่งห้วยแก้วทางด้านทิศเหนือของเมืองมีศาลเจ้าของชาวจีนตั้งอยู่ ภายในบริเวณยังมีศาลเจ้าพ่อศรีนครเตาตั้งอยู่ด้วยและภายในศาลเจ้ามีจารึกบนแผ่นทองเหลืองเกี่ยวกับประวัติเจ้าพ่อศรีนครเตาให้ผู้สนใจได้ศึกษาอีกด้วย

ในภายหลังได้มีการก่อสร้างอนุสาวรีย์เจ้าพ่อศรีนครเตาขนาดเท่าครึ่งขึ้นที่สวนสาธารณะทางด้านทิศตะวันออกของเมือง จุดนี้ใช้เป็นที่พักผ่อนพิศสักการะและฉลองศาลเจ้าพ่อในช่วงเดือนมกราคมจนเป็นงานประจำปีของอำเภอรันบุรี

ชุมชนไพรขลา

แม้ไม่มีศาลเจ้าพ่อศรีนครเตาอย่างพื้นที่อื่น แต่คนในชุมชนไพรขลาให้ความเคารพต่อเจ้าพ่ออย่างจริงจังในฐานะบรรพบุรุษผู้ที่เคยสร้างบ้านแปงเมืองจนร่มเย็นมากระทั่งปัจจุบัน ชุมชนไพรขลาเป็นชุมชนการค้า มีการค้าเฟอร์นิเจอร์อย่างเป็นอุตสาหกรรม มีการขนส่งเฟอร์นิเจอร์ไปตามภูมิภาคต่างๆรวมทั้งต่างประเทศ เช่น เขมร และลาว ก่อนเดินทางพ่อค้าจะบนบานต่อสิ่งศักดิ์สิemannน้อยภายในชุมชนและเจ้าพ่อศรีนครเตาขอให้การเดินทางปลอดภัยและค้าขายรุ่งเรือง เมื่อเดินทางกลับถึงบ้านด้วยความปลอดภัยแล้วพ่อค้าจะถวายหัวหมู เหล้า และเครื่องเซ่นต่างๆเป็นการขอบคุณ

นอกจากนี้แล้วทางด้านทิศใต้ของชุมชนกู่กาสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ก็พบว่ามีศาลเจ้าพ่อศรีนครเตาตั้งอยู่ แต่ไม่ปรากฏว่ามีพิธีเลื่องอย่างพื้นที่อื่นๆ

ในพื้นที่อื่นๆจากที่กล่าวมาแล้วที่ไม่มีศาลเจ้าพ่อชัดเจน ไม่มีการประกอบพิธีอย่างเป็นทางการ แต่มีการแสดงออกซึ่งความเคารพต่อเจ้าพ่อศรีนครเตาแบบปัจเจกหรือแล้วแต่บุคคล แล้วแต่เหตุการณ์เป็นสำคัญ โดยส่วนใหญ่จะเป็นคนที่มักจะทำมาหากินในเขตทุ่งกุลารั้วให้ คือ ชาวนา พรานปลา พรานล่าสัตว์ การแสดงความเคารพของผู้คนเหล่านี้จะทำโดย เมื่อไปหาอยู่หากินในเขตทุ่งก่อนกินข้าวจะปั้นข้าวเหนียวหนึ่งคำพร้อมด้วยกับข้าวบางส่วนหรือเหล้าถ้ามี นำไปวางบนใบตองแล้วเชื้อเชิญเจ้าพ่อมาร่วมกินอาหารพร้อมทั้งขอให้การหาอยู่หากินในวันนั้นโชคดีตามประสงค์ และขออย่าเกิดเหตุร้ายขึ้น หรือในกลุ่มพรานปลาเมื่อไปวิดบ่อจับปลาถึงช่วงที่น้ำงวดเริ่มจับปลาได้แล้ว พรานปลาจะจับปลามาคุหนึ่ง เป็นตัวผู้และตัวเมียชาวบ้านเรียกว่า “ปลาบ่าว-ปลาสาว” นำไปปิ้งหรือเผาเมื่อสุกแล้วนำไปถวายเจ้าพ่อบอกกล่าวให้รับรู้ว่าการจะขอปลาจากเจ้าพ่อขอให้การจับปลาวันนั้นอย่ามีอุปสรรคและให้ได้ปลามากๆ

ทั้งหมดคือพิธีกรรมที่คนทุ่งกุลารั้วปฏิบัติต่อเจ้าพ่อศรีนครเตาในฐานะเป็นเจ้าของทุ่ง เป็นเจ้าพ่อที่เฝ้าดูการกระทำของผู้คนอยู่ทุกหนแห่งในเขตทุ่ง ให้สิ่งดีแก่ผู้ที่ปฏิบัติดี และให้โทษแก่ผู้ไม่ศรัทธา เป็นที่พึ่งทางจิตใจแก่ผู้คนทั่วทั้งทุ่งกุลารั้วให้

จุดร่วมของพลังศรัทธา

จุดร่วมสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้คนในเขตนี้ซึ่งแม้มีความแตกต่างในด้านทรัพยากร ชาติพันธุ์ ชาติพันธุ์วัฒนธรรม หรืออื่นๆ มีศรัทธาต่อสิ่งเดียวกันคือ เจ้าพ่อศรีนครเตา น่าจะมาจาก การมีประวัติ ตำนาน ที่กล่าวถึงการเดินทางไปยังสถานที่ต่างๆในเขตทุ่งกุลารั้วให้ของเจ้าพ่อศรีนครเตา มีการอ้างอิงสถานที่บุคคลที่เกี่ยวข้องด้วยในสถานที่นั้น รวมไปถึงเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงสำคัญๆที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นนั้น ทำให้ผู้คนในเขตนั้นมีความรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของเรื่อง เป็นลูกหลานของเจ้าพ่อ และเต็มใจที่จะปฏิบัติต่อเจ้าพ่ออย่างที่บรรพบุรุษสืบทอดกันมา รวมไปถึงอิทธิปาฏิหาริย์ต่างๆที่เคยเกิดขึ้นกับบุคคลแล้วถูกถ่ายทอดออกเป็นวงกว้างล้วนเป็นปัจจัยหนุนให้เกิดพลังศรัทธาของชุมชนและท้องถิ่นต่อเจ้าพ่อศรีนครเตา

ความเชื่อความศรัทธาและการแสดงออกของชุมชนในบางครั้งไม่มีตัวตน ไม่ต้องการคำอธิบาย ไม่ต้องการพิสูจน์ทราบว่ามีจริงเป็นจริงหรือไม่ แต่ตรงกันข้ามกลับไม่ต้องการให้บุคคลอื่นมาลบหลู่ทำลายศรัทธาจนชุมชนขาดจุดยึดเหนี่ยว ขาดพลังร่วมภายใน สุดท้ายถูกกระทบจากวัฒนธรรมป룻แต่งจนต้องสูญเสียวาทะไปไปในที่สุด

บทที่ 5

สรุปวิเคราะห์ผลการศึกษา

ชุมชนโบราณ เมืองเตา

ชุมชนเมืองเตา ตำบลเมืองเตา อำเภอพยุหะภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ตั้งอยู่แนวรอยต่อของทุ่งสองแห่งคืออยู่ชายขอบทุ่งกุลาร้องไห้ทางด้านทิศตะวันตกติดต่อกับทุ่งปะหลานในเขตอำเภอพยุหะภูมิพิสัย อำเภอเดียวของจังหวัดมหาสารคามที่อยู่ในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ เป็นชุมชนขนาดใหญ่ มีฐานะเป็นหมู่บ้านเมื่อปี พ.ศ. 2449 ซึ่งขณะนั้นขึ้นการปกครองกับตำบลปะหลาน อำเภอพยุหะภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ต่อมาในปี 2480 จึงได้ยกฐานะขึ้นเป็นตำบล มีการปกครองแบ่งออกเป็น 8 หมู่บ้าน ประกอบด้วย หมู่ 1,11,12,14,17,19,24,และ 25

ชุมชนเมืองเตา หรือ “หัวเมืองเตา” มีลักษณะของชุมชนโบราณ ที่ตั้งชุมชนเป็นเนินดินกลม มีร่องรอยคูน้ำ คันดินล้อมรอบ บริเวณเนินดินมีเครื่องปั้นดินเผาแบบเคลือบน้ำโคลนสีแดง และเครื่องเคลือบสีน้ำตาลแบบเครื่องถ้วยเขมร และพบหลักฐานการฝังศพในภาชนะดินเผาซึ่งเป็นการฝังศพครั้งที่ 2 นอกจากนี้ยังพบเสมาวัฒนธรรมทวารวดี ส่วนใหญ่แตกหัก มีเพียงเสมาหินหนึ่งหลักที่พบว่าการสลักรูปหม้อน้ำ

บริเวณโรงเรียนบ้านเมืองเตาเป็นเนินดินขนาดใหญ่ มีตะกอนของเหล็กกระจายอยู่เป็นจำนวนมาก พื้นที่แห่งนี้เป็นแหล่งอุตสาหกรรมถลุงเหล็กที่สำคัญของชุมชนในอดีต

บ้านเมืองเตาเป็นชุมชนขนาดใหญ่อีกแห่งหนึ่งซึ่งจัดอยู่ในกลุ่มทุ่งกุลาร้องไห้ ที่เชื่อมโยงและเกี่ยวข้องกับชุมชนโบราณในบริเวณลุ่มน้ำมูล เนื่องจากพบหลักฐานอย่างต่อเนื่องตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย สมัยวัฒนธรรมทวารวดี และวัฒนธรรมเขมรโบราณ

เจ้าพ่อศรีนครเตา

เจ้าพ่อศรีนครเตาเป็นบุคคลที่มีตัวตนจริง มีชีวิตอยู่ในช่วงของการเปลี่ยนแปลงแผ่นดินจากกรุงศรีอยุธยาเป็นกรุงธนบุรีและเป็นที่รู้จักในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นสามัญชนที่มีความเกี่ยวข้องกับต้นราชวงศ์จักรี กล่าวคือ เมื่อครั้งที่เกิดสงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยากับพม่าในปี 2302 ช้างต้นได้หลุดออกจากเมืองหลวงและพลัดหลงไปถึงดงแสนตอ(อ.สตึก จ.บุรีรัมย์ ปัจจุบัน) ผู้ออกติดตามช้างต้นในครั้งนั้นคือเจ้าพระยาจักรีและเจ้าพระยาสุรสีห์นาท ทั้งสองพระองค์ได้พบกับเชียงสี(เจ้าพ่อศรีนครเตา) จึงสอบถามเรื่องช้างและในที่สุดได้ผูกมิตรเป็น “เสี่ยว” หรือ เพื่อนสนิทกัน จากนั้นเชียงสีจึงชักชวนเพื่อนอีก 5 คน ออกติดตามช้างและต่อมาจับได้บริเวณห้วยทับทันช่วงกิ่งอำเภอบึงพурพ์ จังหวัดสุรินทร์ ในปัจจุบัน

จากการนี้เชียงสีและเพื่อนจึงมีผลงานเป็นที่พอพระทัยของเจ้าพระยาจักรี ในกาลต่อมาเมื่อพระยาจักรีสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี และสถาปนาพระองค์เป็น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ปฐมบรมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี ทรงมีพระคำสั่งให้กลุ่มที่จับช้างต้นได้เข้าเฝ้าและบำเหน็จรางวัล ทำให้เชียงสีและเพื่อนได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองปกครองหัวเมืองอีสานได้ ในส่วนเชียงสีได้เป็นพระศรีนครเตาทั่วเธอ ปกครองเมืองแก้ว ซึ่งก็คือเขต อ.รัตนบุรี จ.สุรินทร์ ปัจจุบัน

และต่อมาเมื่อเกิดสงครามระหว่างไทยและเจ้าอนุวงศ์ ของลาว พระศรีนครเตาทั่วเธอได้ช่วยทำศึกจนสามารถช่วยหัวเมืองทางอีสานได้เอาไว้ได้อีกด้วย

หลักฐานดังกล่าวปรากฏใน สมุดจดหมายเหตุเมืองสุรินทร์,จารึกประวัติเมืองรัตนบุรี อำเภอรตนบุรี จังหวัดสุรินทร์ และเรื่องเล่าตำนานเจ้าพ่อศรีนครเตาที่เป็นบันทึก/การบอกเล่าต่อปากกันมาของปราชญ์ท้องถิ่นทุ่งกุลาร้องไห้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเจ้าพ่อศรีนครเตา ได้แก่ ชุมชนไพรขลา ชุมชนเมืองเสือ,ชุมชนหนองบัวเจ้าป่า และชุมชนเมืองเตา

พลังศรัทธาเจ้าพ่อศรีนครเตา

แม้ในพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ไม่ได้กล่าวถึงเจ้าพ่อศรีนครเตา ในฐานะวีรบุรุษมากนัก หากแต่ชุมชนท้องถิ่นทุ่งกุลาร้องไห้ให้ความเคารพศรัทธาต่อเจ้าพ่อศรีนครเตาอย่างกว้างขวางในฐานะบรรพบุรุษผู้สร้าง พัฒนา และรักษาบ้านเมืองในท้องถิ่นแห่งนี้ เป็นบรรพบุรุษที่ไม่ใช่บุคคลผู้ใดผู้หนึ่ง หรือกลุ่มหนึ่งๆ แต่เป็นบรรพบุรุษของทุกคนที่มีศรัทธา สามารถบันดาลให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ศรัทธานั้นและให้โทษต่อไม่เคารพและละเมิดต่อเจ้าพ่อได้

ชุมชนเมืองเตามีศรัทธาต่อเจ้าพ่อศรีนครเตาในฐานะบรรพบุรุษผู้ก่อตั้งชุมชน เรียกเจ้าพ่อศรีนครเตาว่า “พ่อใหญ่” และเรียกแทนตัวเองว่า “ลูกหลาน” มีพิธีกรรมที่ทั้งชุมชนร่วมกันประกอบบูชาต่อเจ้าพ่อในรอบปีรวม 3 ครั้ง คือ พิธีเลี้ยงยี่-เลี้ยงเจียง ในวันพุธข้างขึ้นเดือนสาม 1.) พิธีฉลองศาลเจ้าพ่อในเดือนห้า 2.) และพิธีเลี้ยงปี ในวันพุธข้างขึ้นเดือนหก 3.) ทั้งหมดจัดที่ศาลเจ้าพ่อศรีนครเตาใจกลางชุมชน

นอกจากนี้ในตลอดปียังมีการประกอบพิธีกรรมส่วนบุคคลที่บนบานต่อเจ้าพ่อศรีนครเตาขอให้สมหวังในสิ่งที่ปรารถนา มีทั้งเรื่อง ครอบครัว, ความสุขในชีวิต, การมีอาชีพที่ดี, และขอให้ประสบความสำเร็จในการเล่นการเมืองท้องถิ่น

ชุมชนในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ที่มีความศรัทธาต่อเจ้าพ่อศรีนครเตา มีการประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับเจ้าพ่อศรีนครเตา ได้แก่ ชุมชนไพรขลา ชุมชนเมืองเสือ ชุมชนหนองบัวเจ้าป่า และชุมชนอำเภอรัตนบุรี ทั้งหมดมีการประกอบพิธีกรรมต่อเจ้าพ่อศรีนครเตาด้วยเช่นกัน กล่าวคือ มีศาลเจ้าพ่ออยู่ในทุกชุมชน มีพิธีเลี้ยงศาลเจ้าพ่อในวันพุธข้างขึ้นเดือนหก ทั้งนี้มีที่ต่างออกไป คือ อำเภอรัตนบุรี มีอนุสาวรีย์เจ้าพ่อศรีนครเตาตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของเมือง จะมีงานฉลองศาลเป็นงานประจำปีในช่วงเดือนธันวาคม

นอกเหนือจากพิธีที่พบในชุมชนเหล่านี้แล้วชุมชนโดยทั่วไปในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ที่ไม่ปรากฏว่ามีศาลตั้งอยู่ แต่พบว่าบุคคลใดๆเมื่อต้องทำกิจกรรมใดๆในทุ่งกุลาร้องไห้ มักจะมีการบอกกล่าวต่อเจ้าพ่อศรีนครเตาเสมอโดยมีนัยยะว่าเจ้าพ่อเป็นเจ้าของท้องทุ่งเป็นเจ้าของทรัพยากรทั้งหลายในเขตนี้ ลักษณะที่ทำทั่วไปคือ การบอกกล่าวอย่างลอยๆว่าตนเองกำลังจะทำสิ่งใด ขอให้ประสบความสำเร็จ การถวายอาหารและเหล้าเท่าที่มีต่อเจ้าพ่อก่อนรับประทานอาหารและการปิ้งปลาธูปแล้วถวายเจ้าพ่อก่อนลงมือจับปลา หรือหากผู้ที่ไม่ปฏิบัติตามลักษณะดังกล่าวก็เพียงแต่ไม่พูดจาบจ้วงลบหลู่เจ้าพ่อก็ถือว่าศรัทธาต่อเจ้าพ่อได้เช่นกัน

สรุปพลังศรัทธา

พลังศรัทธาต่อเจ้าพ่อศรีนครเตาเป็นนามธรรม ไม่สามารถจับต้องได้ เป็นส่วนที่ฝังลึกอยู่ในตัวบุคคลผู้มีศรัทธาแสดงออกด้วยพิธีกรรมที่บ่งบอกถึงความนอบน้อม และอ่อนด้อยกว่าของมนุษย์เมื่อเปรียบเทียบกับเจ้าพ่อศรีนครเตาที่เป็นสิ่งเหนือธรรมชาติ การสื่อสารระหว่างกันทำโดยผ่านทาง นางเทียมหรือร่างทรง ทำหน้าที่เป็นตัวแทนเจ้าพ่อ กับเหล่ากันจ้ำ เป็นตัวแทนของมนุษย์ การสนทนา/ผลการสนทนา/คำพยากรณ์ จะมีผลโดยตรงต่อความรู้สึกของชาวบ้านและจะมีผลโดยตรงหรือโดยอ้อมต่อการปฏิบัติใน

ชีวิต ฐานทรัพยากร การพัฒนาชุมชนและการปกครองท้องถิ่น โดยเชื่อว่าหากไม่ปฏิบัติตามคำแนะนำ/พยากรณ์ของบรรพบุรุษแล้วจะเกิดเหตุร้ายต่อผู้ฝ่าฝืนเองหรือหนักหน่วงกว่าคือเกิดกับชุมชนนำมาซึ่งความเดือดร้อนขนาดขั้นตีสืบ

อิทธิพลนี้ไม่มีบทลงโทษผู้ฝ่าฝืนบัญญัติชัดเจนเช่นในทางกฎหมายแต่พบว่ามักมีเหตุเหนือธรรมชาติเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้นั้นเสมอให้เดือดร้อนหรือเสียชีวิต โดยผู้ที่สามารถระบุนสาเหตุได้คือเหล่านางเทียมนั่นเอง จึงทำให้คนมีความเคารพยำเกรงต่ออำนาจเหนือธรรมชาติแสดงให้เห็นว่าพลังเหนือธรรมชาติอยู่เหนืออำนาจการเมือง-การปกครอง ไร้รูปแต่มีระบบควบคุมพฤติกรรมทางสังคมของมนุษย์ ให้มีการจัดการทางสังคม อยู่ร่วมกันอย่างสมดุลเป็นสันติสุข

การนำพลังศรัทธาเจ้าพ่อศรีนครเตาไปใช้ในการพัฒนาท้องถิ่น

โครงการวิจัยนำชุดความรู้จากการวิจัยไปใช้ในการพัฒนาท้องถิ่น 2 ระดับ คือ ใช้ในชุมชนเมืองเตา และใช้กับชุมชนเครือข่ายวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้ ซึ่งนำใช้โดยมีฐานคิด 3 ประการ ดังนี้

การนำใช้ในชุมชนเมืองเตา

1. การให้คุณค่าต่อชุมชนเมืองเตาโดยการเคารพในระบบศรัทธาต่อเจ้าพ่อศรีนครเตาของชุมชน ควบคู่ไปกับการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมประกอบ คือในการศึกษาข้อมูลและการปฏิบัติการฟื้นฟูในชุมชนที่มิวิจัยจะให้ความสำคัญกับระบบศรัทธาของชุมชน มีการเชิญ กลุ่มนางเทียม เฒ่าก้นจ้ำ ที่ชุมชนนับถือเข้าร่วมกระบวนการ ร่วมกับกลุ่มผู้นำทางการ กลุ่มคนเหล่านี้จะเป็นกลุ่มหลักที่เสนอแนวคิด/แนะนำรูปแบบการดำเนินการที่มีฐานคือการดำเนินการอย่างใดจะต้องไม่ขัดต่อธรรมเนียมปฏิบัติของชุมชน ขณะเดียวกันพยายามเชื่อมโยงระบบศรัทธาของชุมชนกับสถานการณ์เดียวกันซึ่งเกิดขึ้นภายนอกแลกเปลี่ยนมุมมองระหว่างชาวบ้านกับนักมานุษยวิทยาให้ชุมชนเข้าใจมิติศรัทธาที่หลากหลาย
2. การใช้ศรัทธาเจ้าพ่อศรีนครเตาเป็นฐานสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนา ทุกกิจกรรมพัฒนาที่เกิดขึ้นจะใช้ศรัทธาเป็นตัวนำคือ ไม่ว่าจะดำเนินการอย่างใดก็ตามชุมชนถือว่าเป็นการดำเนินการเพื่อบูชาเจ้าพ่อศรีนครเตา การจัดกระบวนการเรียนรู้แก่นักเรียน, การพัฒนาพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์, การบูรณะวัด, การสร้างพระอุโบสถ ก่อนทำกิจกรรมเหล่านี้จะต้องมี

การบวงสรวงต่อเจ้าพ่อทุกครั้งให้เจ้าพ่อรับรู้ เชื่อว่าจะทำให้การดำเนินการลุล่วงได้ด้วยดี และจะเชิญกลุ่มนางเทียม/เฒ่ากันจ้ำ เข้าร่วมด้วย เพราะหากคนกลุ่มนี้เข้าร่วมย่อมแสดงว่าเป็นงานที่มีประโยชน์ต่อเจ้าพ่อ ดังนั้นคนส่วนใหญ่ก็จะเข้าร่วมด้วยเช่นกัน

การนำไปใช้ในเขตทุ่งกุลาร้องไห้

ใช้ตำนานเป็นสื่อเชื่อมโยงความสัมพันธ์ ตำนานเจ้าพ่อศรีนครเตาเป็นสิ่งที่สามารถช่วยให้ชุมชนในเขตทุ่งกุลาร้องไห้เกิดความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันได้เนื่องจากตำนานได้กล่าวถึงสถานที่/ทรัพยากร/และบุคคล ในชุมชนเหล่านั้นซึ่งเมื่อนำมาเรียนรู้ร่วมกันชุมชนจะมีความรู้สึกมีส่วนร่วม หรือเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของเรื่องได้ดีขึ้น รวมทั้งในการสำรวจระหว่างการจัดพื้นที่ที่เกี่ยวข้องตามตำนานซึ่งมีผลคือพื้นที่ส่วนใหญ่มีอยู่จริงจึงทำให้ข้อมูลมีความน่าเชื่อถือมากขึ้น แต่เหนือสิ่งอื่นใดศรัทธาร่วมของคนทั้งทุ่งกุลาร้องไห้คือส่วนที่ทำให้คนมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

การปฏิบัติการฟื้นฟูและพัฒนา

การปฏิบัติการอันเนื่องมาจากการวิจัย มี 4 เรื่อง ดังนี้

1. การปรับปรุงภูมิทัศน์พื้นที่ศักดิ์ศาลเจ้าพ่อศรีนครเตา

กิจกรรมพัฒนานี้เกิดขึ้นจากข้อเสนอของเฒ่ากันจ้ำและชาวบ้านในการประชุมกลุ่มย่อย หลังพิธีเลี้ยงยี่-เลี้ยงเจียง การดำเนินการเป็นความร่วมมือกันของชาวบ้าน ผู้นำทาง การ เฒ่าจ้ำ/นางเทียม และองค์การบริหารส่วนตำบลเมืองเตา ปรับภูมิทัศน์ 2 ครั้ง ครั้งที่ 1 ปลุกต้นไม้เพิ่มเติมทั่วบริเวณโดย อบต.เมืองเตาสันับสนุนกล้าไม้ ครั้งที่ 2 ล้อมรั้วพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ใช้กลุ่มเป้าหมายเดิมในการดำเนินการ งบประมาณดำเนินการได้จากการบริจาคของชาวบ้าน/อบต.เมืองเตาและมูลนิธิประสานความร่วมมือพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ รวม 30,000 บาท

ผลที่ได้รับ

1. พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนได้รับการปรับปรุงให้มีทัศนียภาพที่ดีขึ้น มีต้นไม้เพิ่มขึ้น มีรั้วรอบแสดงขอบเขตชัดเจน ชาวบ้านหยุดนำสัตว์เลี้ยงเข้าไปเลี้ยงในบริเวณ
2. องค์การบริหารส่วนตำบลเมือง บรรจุการพัฒนาพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และการดำเนินการเกี่ยวกับเจ้าพ่อศรีนครเตาเป็นแผน 3 ปี พัฒนาตำบล กำหนดงบประมาณ ปีละ 50,000 บาท

2. การสร้างกระบวนการเรียนรู้อัตลักษณ์ชุมชนแก่เยาวชน ประกอบด้วย 2 กิจกรรม คือ

2.1 นำเยาวชนในชุมชนเข้าร่วมรับการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการเรียนรู้มรดกแห่งภูผาร่องให้ เยาวชนเรียนรู้เทคนิค/วิธีการเป็นมรดกเพื่อนำเสนอความรู้เกี่ยวกับชุมชนตนเองแก่คนในชุมชน/นักท่องเที่ยว/และผู้สนใจ

2.2 จัดค่ายการเรียนรู้ตำนานเจ้าพ่อศรีนครเตากับวิถีชุมชน เป็นค่ายปฏิบัติการจัดกับนักเรียนโรงเรียนบ้านเมืองเตาและโรงเรียนเมืองเตาวิทยาคมให้นักเรียนได้เรียนรู้ตำนานเจ้าพ่อ ความสำคัญของระบบศรัทธา และวิถีชุมชนของตนเองผ่านรูปแบบงานศิลปะและการนำเสนอ

ผลที่ได้รับ

1. ชุมชนเมืองเตามีผู้มรดกที่สามารนำเสนออัตลักษณ์ชุมชนตนเองได้จำนวน 10 คน เป็นฐานบุคลากรในการดำเนินการต่อเนื่อง
2. นักเรียนที่ร่วมกระบวนการมีความรู้เกี่ยวกับตำนานเจ้าพ่อศรีนครเตา ความสำคัญของศรัทธา และได้เข้าใจวิถีชุมชนตนเอง

3.การสร้างแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมชุมชนเมืองเตา

กระทำได้โดยการสำรวจแหล่งโบราณสถาน/โบราณวัตถุในชุมชน บันทึกข้อมูล/ภาพ จัดทำทะเบียนวัตถุ เพื่อเตรียมการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ชุมชน พร้อมกันนั้นนำข้อมูลจากการสำรวจจัดทำหนังสือ “ของดีเมืองเตา” และจัดพิมพ์ผ้าใบแสดงแหล่งที่ตั้งโบราณสถาน/โบราณวัตถุ แล้วนำเสนอต่อนักเรียนและคนในชุมชน

ผลที่ได้รับ

1. มีทะเบียนวัตถุสำหรับการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ชุมชน
2. มีหนังสือ ของดีเมืองเตา และแผนที่แสดงแหล่งที่ตั้ง สำหรับเผยแพร่ในชุมชนและกลุ่มสนใจ
3. ผลจากการนำเสนอข้อมูล นำไปสู่การกำหนดแผนการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ชุมชน

4.การสร้างและขยายเครือข่ายทางวัฒนธรรมเจ้าพ่อศรีนครเตาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้

4.1 จัดกระบวนการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมร่วมกับเครือข่ายนักวิจัยชุดโครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นทุ่งกุลาร้องไห้โดยจัดศึกษาพิธีกรรม แชน โคนตา ในพื้นที่ไพรขลา ร่วมพิธีสงฆ์บูชาเทพเจ้าร่วมกับพื้นที่เมืองบัวและเชิญเครือข่ายเข้าร่วมพิธีฉลองศาลเจ้าพ่อศรีนครเตา ในการร่วมพิธีกรรมมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน

4.2 ขยายเครือข่ายการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมออกไปในพื้นที่ตำบลเมืองเสือ อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม และชุมชนหนองบัวเจ้าป่า อำเภอสหัส จังหวัดบุรีรัมย์ โดยร่วมมือกับพี่เลี้ยงพัฒนาปัญหาในพื้นที่เป็นงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นแล้วสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน

ผลที่ได้รับ

1. เกิดเครือข่ายทางวัฒนธรรมที่มีการเรียนรู้จากประเพณีชุมชน มีสัจจะในการร่วมกิจกรรมกัน หรือ การ “เอาบุญด้วยกัน” ใน 5 พื้นที่ คือ ไพรขลา เมืองบัว กุกาสิงห์ บ่อพันขัน และเมืองเตา กระทำต่อเนื่องทุกปี
2. พี่เลี้ยงนักวิจัยลงพื้นที่ตำบลเมืองเสือและหนองบัวเจ้าป่าสามารถพัฒนาโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นได้ในพื้นที่ตำบลเมืองเสือ จำนวน 1 โครงการสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน

ผลกระทบจากการวิจัย

ต่อนักวิจัย

ทีมวิจัยเกิดประสบการณ์อย่างน้อยสองส่วน คือ การได้เรียนรู้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม 1.) และ ได้เรียนรู้วัฒนธรรมของชุมชนอื่นในท้องถิ่นเดียวกันและต่างท้องถิ่น ทำให้มีมุมมองต่อชุมชนท้องถิ่นในมิติที่หลากหลายขึ้น

อนึ่ง ทีมวิจัยมีองค์ประกอบมาจาก ผู้นำชุมชน เป็นผู้ใหญ่บ้านลสมาชิก อบต. ,ครู,และผู้อาวุโสของชุมชน ซึ่งทั้งหมดเกี่ยวข้องโดยตรงกับการพัฒนาในหมู่บ้าน ดังนั้นชุดความรู้จากการวิจัย,ประสบการณ์จากการทำงานและบุคคลภายนอกที่เกี่ยวข้องรู้จักระหว่างการทำวิจัย ล้วนเป็นประโยชน์กับการนำไปใช้ในการทำงานของตนเองได้อย่างเต็มประสิทธิภาพมากขึ้นได้

ต่อชุมชน

ชุมชนเมืองเตามีผู้ศึกษาแล้วหลายครั้ง แต่เป็นการศึกษาโดย คนนอก เป็นส่วนใหญ่ ฉะนั้นความรู้ที่ถูกเรียบเรียง กระบวนการมีส่วนร่วมในการดำเนินการ และการกำหนดการพัฒนาชุมชนจึงถูกกำหนดโดยคนนอกทำให้เมื่อไปใช้ในงานพัฒนา การกำหนดแผนการพัฒนาชุมชนขาดมิติทางสังคมเข้าไปสอดคล้องทำให้พลังการพัฒนาน้อยและเกิดปรากฏการณ์ที่คนนอกตั้งข้อสังเกตกับชุมชนว่าคนเมืองเตาไม่ยอมรับการพัฒนา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาโดยคนในเป็นหลัก สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมกับกลุ่มทางสังคม/ทางวัฒนธรรม กำหนดการพัฒนาที่มีมิติทางสังคม/จิตวิญญาณมากขึ้น ทำให้ชุมชนรู้สึกถึงความเป็น “เจ้าของเรื่อง” เห็นคุณค่าอัตลักษณ์ชุมชนและให้ความร่วมมือในการดำเนินการรวมทั้งสามารถกำหนดแผนการพัฒนาชุมชนร่วมกันอย่างเป็นระบบและเป็นไปได้

ต่อสาธารณะ

สาธารณะในที่นี้หมายถึง ชุมชนในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ ขอค้นพบเกี่ยวกับตำนานเจ้าพ่อศรีนครเตา ที่ถูกนำเสนอต่อสาธารณะได้กระตุ้นให้ชุมชนท้องถิ่นเห็นความสำคัญของท้องถิ่น คุณค่าการเป็นลูกหลานเจ้าพ่อศรีนครเตา หลายพื้นที่ อย่างน้อย 5 พื้นที่ในชุดโครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นทุ่งกุลาร้องไห้ได้แลกเปลี่ยนวัฒนธรรมซึ่งกัน เป็นกระบวนการสร้างพลังให้ชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างอย่างมีศักดิ์ศรี เสมอหน้าบนฐานอัตลักษณ์ทุ่งกุลาร้องไห้

ข้อเสนอต่อการพัฒนา

1. จัดตั้ง/สร้างศูนย์เรียนรู้ชุมชน นำเสนออัตลักษณ์ชุมชนเมืองเตาต่อคนในชุมชนและบุคคลสนใจ โดยใช้กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นขับเคลื่อนและสร้างความร่วมมือกับองค์กรภายนอกที่เกี่ยวข้อง
2. พัฒนาระดับชุดความรู้ตำนานเจ้าพ่อศรีนครเตา/วิถีชุมชนเมืองเตาเป็นหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ถูกต้องตามโครงสร้างหลักสูตรท้องถิ่นของสำนักงานการศึกษาขั้นพื้นฐาน(สพฐ.) นำไปจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนบ้านเมืองเตาและโรงเรียนเมืองเตาวิทยาคม
3. ขยายเครือข่ายการเรียนรู้ออกไปยังพื้นที่เครือข่ายที่มีความสัมพันธ์กันแต่ยังไม่มีการศึกษา ในรูปแบบการวิจัยเพื่อท้องถิ่น จากนั้นนำผลการดำเนินการมาสร้างการเรียนรู้ร่วมเพื่อพัฒนาท้องถิ่นทุ่งกุลาร้องไห้

บรรณานุกรม

กชช.2ค องค์การบริหารส่วนตำบลเมืองเตา อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม

กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย, 2550

ศรีศักร วัลลิโภดม. แอ่งอารยธรรมอีสาน : แฉหลักฐานโบราณคดีพลิกโฉมหน้าประวัติศาสตร์ไทย.

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, 2533.

ธวัช ปุณโณทก “ความเชื่อพื้นบ้านอันสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในอีสาน” ใน วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ, หน้า 350-92. พิมพ์ครั้งที่ 3. เพียรศรี คุ้มและคณะ, บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534 .

สุจิตต์ วงษ์เทศ. พู่กัน “อาณาจักรเกลือ” 2,500 ปี จาก ยุคแรกเริ่มห้ำหั่น ถึง ยุคมั่งคั่งข้าวหอม.

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, 2546.

สวีน บุญเจิม. มรดกอีสาน. อุบลราชธานี : มรดกอีสาน 2535.

ภาคผนวก

ประวัตินักวิจัย

1. นายบุญทัน กมล หัวหน้าทีม

ที่อยู่ 43 หมู่ 16 ต.เมืองเตา อ.พยัคฆภูมิพิสัย จ.มหาสารคาม

วุฒิการศึกษา ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส. เกษตร)

ประสบการณ์ นักพัฒนาอิสระ

- เจ้าหน้าที่มูลนิธิประสานความร่วมมือพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้(มูลนิธิกริด) ปี 2531-2540
- อดีตเจ้าหน้าที่กองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม(SIF) ปี 2541-2543
- เลขาสภาประชาชนจังหวัดมหาสารคาม
- ประธานศูนย์อบรมเด็กอ่อนก่อนเกณฑ์วัดบ้านหนองฮี

อาชีพ ทำนา

2. นายสนุน อาษากิจ นักวิจัย

ที่อยู่ 25 หมู่ 16 ต.เมืองเตา อ.พยัคฆภูมิพิสัย จ.มหาสารคาม

วุฒิการศึกษา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4

ตำแหน่ง กรรมการกลุ่มพัฒนาอาชีพเพื่อการพึ่งตนเอง

ประสบการณ์

- กรรมการหมู่บ้าน
- เกษตรกรดีเด่น

อาชีพ ทำนา

3. นายส่อม ดาราวรรณ นักวิจัย

ที่อยู่ 13 หมู่ 17 ต.เมืองเตา อ.พยัคฆภูมิพิสัย จ.มหาสารคาม

วุฒิการศึกษา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4

ตำแหน่ง กรรมการหมู่บ้าน

ประสบการณ์

- กรรมการกลุ่มพัฒนาอาชีพชุมชน
- ผู้ทรงคุณวุฒิ

อาชีพ ทำนา

4. นายสุตตา ประทุมทอง นักวิจัย

ที่อยู่ 61 หมู่ 12 ต.เมืองเตา อ.พยัคฆภูมิพิสัย จ.มหาสารคาม

วุฒิการศึกษา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4

ตำแหน่ง ผู้ทรงคุณวุฒิ

ประสบการณ์ กรรมการชุมชนผู้ทรงคุณวุฒิ

อาชีพ ทำนา

5. นายเคน พรเสนา นักวิจัย

ที่อยู่ 61 หมู่ 12 ต.เมืองเตา อ.พยัคฆภูมิพิสัย จ.มหาสารคาม

วุฒิการศึกษา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4

ตำแหน่ง ผู้ทรงคุณวุฒิ

ประสบการณ์ กรรมการชุมชนผู้ทรงคุณวุฒิ

อาชีพ ทำนา

6. นายสุรสีห์ ไชยสงคราม นักวิจัย

ที่อยู่ 31 หมู่ 11 ต.เมืองเตา อ.พยัคฆภูมิพิสัย จ.มหาสารคาม

วุฒิการศึกษา กำลังศึกษาระดับปริญญาตรีรัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต สาขาการปกครองท้องถิ่น

ตำแหน่ง รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบล

ประสบการณ์

- ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 11
- ผู้ทรงคุณวุฒิ

อาชีพ ทำนา

7. นายทองพูน อามาศย์เสนา นักวิจัย

ที่อยู่ หมู่ 1 ต.เมืองเตา อ.พยัคฆภูมิพิสัย จ.มหาสารคาม

วุฒิการศึกษา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4

ตำแหน่ง สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล(สอบต.)

ประสบการณ์

- สอบต.หลายสมัย
- อาสาสมัครสาธารณสุขชุมชน(อสม.)

อาชีพ ทำนา

8. นายสมพงษ์ อาสากิจ นักวิจัย

ที่อยู่ หมู่ 24 ต.เมืองเตา อ.พยัคฆภูมิพิสัย จ.มหาสารคาม

วุฒิการศึกษา

ตำแหน่ง สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล(สอบต.)

ประสบการณ์

- สอบต.
- ผู้ทรงคุณวุฒิ
- กรรมการฌาปนกิจสงเคราะห์สมาคม รกส.

อาชีพ ทำนา

9. นายจิรยุทธ แสงมณี นักวิจัย

ที่อยู่ 43 หมู่ 11 ต.เมืองเตา อ.พยัคฆภูมิพิสัย จ.มหาสารคาม

วุฒิการศึกษา ม.3

ตำแหน่ง ผู้ใหญ่บ้าน

ประสบการณ์

- เจ้าหน้าที่แผนกอาหาร
- เจ้าหน้าที่บริษัทไทยสมุทรภัย 4 ปี
- เจ้าหน้าที่บริษัทไทยประกัน 2 ปี

10. นางสาวนิตย์ ศิริบุรณ นักวิจัย

ที่อยู่ 9 หมู่ 1 ต.เมืองเตา อ.พยัคฆภูมิพิสัย จ.มหาสารคาม

วุฒิการศึกษา กศบ.

ตำแหน่ง รองผู้อำนวยการโรงเรียนเมืองเตาวิทยาคม อาจารย์ 3 ระดับ 7 (ครูชำนาญการ)

ประสบการณ์

- รับราชการครูมา 24 ปี
- ศึกษาคุณโบราณคดี ประเทศอินโดนีเซีย

อาชีพ รับราชการครู

11. นางเจริญศรี ชินรัตน์ นักวิจัย

ที่อยู่ 5 หมู่ 17 ต.เมืองเตา อ.พยัคฆภูมิพิสัย จ.มหาสารคาม

วุฒิการศึกษา ครุศาสตร์บัณฑิต(กบ.)

ตำแหน่ง ครูชำนาญการ(ครู คส.2)

ประสบการณ์

- รับราชการครู 31 ปี
- ครูสอนคอมพิวเตอร์ 7 ปี

อาชีพ รับราชการครู

12. นางสาวสิวิมณ โคดเครือ นักวิจัย

ที่อยู่ หมู่ 17 ต.เมืองเตา อ.พยัคฆภูมิพิสัย จ.มหาสารคาม

วุฒิการศึกษา ปริญญาตรีศึกษาศาสตร์บัณฑิต(ปฐมวัยศึกษา)ศษบ.

ตำแหน่ง ครูศูนย์พัฒนาเด็กเล็กก้นเกณท์ บ้านเมืองเตา

ประสบการณ์ ดูแลเด็กเล็ก 16 ปี

อาชีพ รับราชการ

13. นางสาวศรัญญา ภาบับภา นักวิจัย

ที่อยู่ 52 หมู่ 17 ต.เมืองเตา อ.พยัคฆภูมิพิสัย จ.มหาสารคาม

วุฒิการศึกษา ปริญญาตรีเทคโนโลยีโทรคมนาคม

ตำแหน่ง ผู้ช่วยครูวิชาคอมพิวเตอร์

ประสบการณ์ บริษัท AIS

อาชีพ รับราชการครู

ที่ปรึกษา

1. นายสุกรี เป้าน้อย (ผู้อำนวยการโรงเรียนเมืองเตาวิทยาคม)
2. นายแดง สร้อยทอง (นายกองค์การบริหารส่วนตำบลเมืองเตา)
3. นายประวัติ ประทุมทอง (กำนันตำบลเมืองเตา)
4. นายจันทน์ คาราวรรณ (ประธานสภาองค์การบริหารส่วนตำบลเมืองเตา)
5. นายสุพจน์ พลอาษา (ข้าราชการบำนาญ)
6. นายปรีดา ศิริ (ครูโรงเรียนบ้านเมืองเตา)